

Yüksekkaldırım'da Yüz Yıllık Bir Sinagog

Aşkenazlar

A Hundred Year Old Synagogue in Yüksekkaldırım

GALATA ASKENAZ KÜLTÜR DERNEĞİ
GALATA ASHKENAZI CULTURAL ASSOCIATION

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2022

Yüksekkaldırım'da Yüz Yıllık Bir Sinagog

Aşkenazlar

Erdal Frayman - Mose Grosman - Robert Schild

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2022

Genel Koordinatör: **Tiryaki Yayınları**
Tünel, Kumbaracı Yokuşu No:131
Beyoğlu - İstanbul
Tel & Fax: (0212) 245 24 79 - 245 59 46 - 243 36 17

Fotoğraflar: **İzzet Keribar**
Çeviri: **Erdoğan Ağca**
İng. Edit: **Shalini B.Bahadur**
Çizgiler: **İzel Rozental - İrvin Mandel**

Grafik Düzenleme: **Gültuğ ERSOY**
Basım: **A Basım ve Reklam Hizmetleri Ltd.Şti.**
Film: **Üçgen Grafik**

Gen. Coordinator: ***Tiryaki Yayınları***
Tünel, Kumbaracı Yokuşu No:131
Beyoğlu - İstanbul
Tel & Fax: (0212) 245 24 79 - 245 59 46 - 243 36 17

Photography: ***Izzet Keribar***
Translated by: ***Erdoğan Ağca***
Edited by: ***Shalini B.Bahadur***
Caricatures: ***Izel Rozental - Irvin Mandel***

Grafic Design: ***Gültuğ ERSOY***
Printed by: ***A Basım ve Reklam Hizmetleri Ltd.Şti.***
Film: ***Üçgen Grafik***

İstanbul - 2000

İÇİNDEKİLER / INDEX

Türkiye Hahambaşısı Rav. David Asseo'nun Mektubu 5
Aşkenaz Cemaati Başkanı Mario Frayman'ın Önsözü 7
AŞKENAZLARIN KÖKENİ 9
Orta Çağda Avrupa Yahudileri 9
Batı Avrupalı Yahudilerin Doğu'ya Sürgünü, Aşkenaz Kültürünün Doğuşu 10
Aşkenaz Yahudilerinin Bölünmesi 10
Aydınlanma Hareketi 11
Amerikan Rüyası 11
Holokost 12
OSMANLI'DA AŞKENAZLAR 12
19.yy. Öncesi 12
Sefarad Aşkenaz Çekişmesi 14
Alliance İsraélite Universelle ve Hilfsverein 15
Bağımsız Bir Cemaat Arayışı 15
Aşkenaz Toplumunun Başkanları 16
KAYNAKÇA 17
SİNAGOGLAR 18
Yüksekkaldırım Aşkenaz Sinagogu 18
Sinagogun Açılışı 19
Gerschon Schaposchnik 20
Or Hadas (Yeni Işık) Sinagogu 21
Tofre Begadim (Terziler) Sinagogu 22
RABBİ DR. DAVİD MARKUS 23
Türk Yahudi Toplumundaki Çalışmaları 24
Dr. Markus, Bene Berit Düşüncesini Ortaya Atıyor 25
Musevi Lisesinin Kuruluşu - 1914 25
Musevi Lisesinin İlk Müdürü ve Bene Berit'in İlk Başkanı Joseph Niego'nun Anılarında Musevi Lisesi 26
AŞKENAZLARDA YARDIM KURULUŞLARI 28
Moşav Zekenim (İhtiyarlar Yurdu) 28
Lehem Ubasar Laaniyim (Yoksullara Et ve Ekmek) 30
Ruhama 30
İbrani Dili Kursları 30
Okul Dersleri Kursları 30
Süt Damlası 30
AŞKENAZ MEZARLIĞI 30
KAYNAKÇA 32
AŞKENAZ KÜLTÜRÜ 33
SCHETETL İLE METROPOL ARASINDAN SIYRILAN AŞKENAZ SANAT ELÇİLERİ 34
Kırda Yaşayanlar İle Kent Soylular 35
Şiir ve Düzyazı 36
Tiyatro, Sinema ve Basın 36
Görsel sanatlar ve Müzik 37
Kültür Mirasının Sorgulanması 38
BOĞAZİÇİNE SIĞINANLAR TÜRKİYE'NİN KONUK ETTİĞİ AŞKENAZ BİLİM ADAMLARI VE SANAT EĞİTMENLERİ 39
A) Tıp Biliminde 40
B) Hukuk Biliminde 40
C) İktisat Biliminde 40
D) Dil ve Tarih Bilimlerinde 41
E) Fen Bilimlerinde 41
F) Sanat Eğitimcileri 41
FARSCHTET IR JIDDISCH? YİDİŞ ANLAR MISINIZ? 43
"A GEZİNDEN APETİT!" AŞKENAZ MUTFAĞINDAN 48

Letter of Chief Rabbi of Turkey 52
Preface by Mario Frayman, President of the Ashkenazi Community 53
ORIGINS OF ASHKENAZIM 55
European Jews in the Middle-Ages 55
Ashkenazi Jews Get Divided After the Collapse of Poland 56
Haskalah Movement 57
American Dream 57
Holocaust 57
ASHKENAZIM IN THE OTTOMAN EMPIRE 59
Before the 19th Century 59
19th Century: Ashkenazi Jews Gain Importance in the Ottoman Empire Jewry 60
Alliance Israelite Universelle and Hilfsverein der Deutschen Juden 60
Search for an Independent Community 61
Since then, the following presidents served the Community 62
SOURCES 63
SYNAGOGUES 64
Yüksekkaldırım Ashkenazim Synagogue 64
We see this signboard at the entrance of the synagogue 64
The Opening of the Synagogue 65
Gerschon Schaposchnik 66
Or Hadash (New Light) Synagogue 67
Tofre Begadim (Tailors) Synagogue 68
RABBI DR.DAVID MARKUS 69
Dr.Markus Comes Up with the Idea of Bene Berit 70
Establishment of the Jewish Highschool - 1914 71
Jewish High School in the Memories of Joseph Niego, Its First Manager As Well As The First President of Bene Berit 71
CHARITY FOUNDATIONS OF ASHKENAZIM 74
Moshav Zekenim (Senior's Dormitory) 74
Lehem Ubasar Laaniyem (Meat and Bread for Poors) 74
Ruhama 75
Hebrew Courses 75
Courses for School Lessons 75
Milk Drop (Süt Damlası) 75
ASHKENAZIM CEMETERY 75
BIBLIOGRAPHY 77
ASHKENAZY CULTURE 78
EMERGING BETWEEN SCHTETL AND METROPOLE AMBASSADORS OF ASHKENAZY CULTURE AND ART 79
Rural Life and Bourgeoisie 80
Poetry and Prose 81
Theatre, Movies and the Press 82
Figurative Arts and Music 83
Questioning the Cultural Heritage 84
EXILE ON THE BOSPHORUS ASHKENAZY PROFESSORS AT TURKISH UNIVERSITIES 84
A.Medical Sciences 85
B.Law 86
C.Economics 86
D.Linguistics and History 86
E.Applied Sciences 86
F.Music and Arts 87
FARSCHTET IR JIDDISCH? DO YOU UNDERSTAND YIDDISH? 88
"A GEZINDEN APETIT!" GLIMPSES OF THE ASHKENAZY CUISINE 93

Türkiye
Hahambaşılığı

הרבנות הראשית
בתורקיה

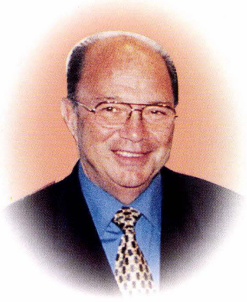
İstanbul, Eylül 2000

100. Yıldönümünü kutlayan Yüksekkaldırım Aşkenaz Sinagogunu, yüzyıllık tarihi belgeleri bir araya getirdiği için takdir eder, tüm Yüksekkaldırım Aşkenaz Sinagogu yöneticilerine Yüce Tanrı'nın hayır dualarını iletirim.

Saygılarımla

Türkiye Hahambaşısı
Rav. David Asseo

Beyoğlu, Yemenici Sok. No:23 80050 İSTANBUL Tel: (212) 293 87 94-95 Fax: (212) 244 19 80

Siyasi ve ticari alanda birleşmelerin revaçta olduğu bir dönemde yaşıyoruz.
Çeşitli kültürler aralarındaki farklılıkları hoş görerek birlikte hareket etmenin meyvelerini topluyorlar.
Ancak, bu etkileşim sonucunda azınlıkta olan gruplar zayfılıyor. Türkiye Aşkenaz Cemaati, bugün 1000'in altına inen nüfusu ile, gelenek göreneklerini gönden güne kaybediyor, bizi biz yapan özelliklerimiz tek tek yok oluyor.
Çocuklarımızın atalarının nereden geldiklerini bilmemelerinden, daha da vahimi, bunu önemsemeyeceklerinden endişe ederek kendi geçmişimize ve kültür mirasımıza sahip çıkmak ve bunu geniş toplum ile paylaşma çabasına girdik. Kendimizi tanıtmanın kendimizi tanımak için en etkin yol olduğuna inandık.
Geçtiğimiz yıl, uzunca bir süredir kullanılmayan Terziler Sinagogumuzu (Schneider Temple) onarıp bir sanat ve gösteri merkezi olarak toplumun hizmetine sunduk. Bu mekanı seviyeli faaliyetler ile değerledirmeyi görev edindik.
Bu yıl mimari açıdan bir sanat yapıtı olan Yüksekkaldırım Aşkenaz Sinagogumuzun 100.kuruluş yıldönümünü kutluyoruz. Ailelerimizin dört nesilden beri kullandığı bu nadide ibadethanemizi, bu vesile ile de, tarihimizi ve kültürümüzü tanıtmak üzere Erdal Henri Frayman, Moşe Grosman ve Robert Schild kardeşlerimiz elinizdeki bu kitapçığı hazırladılar. Kendilerine bu çalışmalarından dolayı teşekkür ediyorum.
Hoşgörü ilkesine bağlı kalarak kendi gelenek göreneklerini dolu dolu yaşayan, bunları diğerleri ile paylaşan çok sesli ve çok renkli bir toplum olma dileklerimle sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Mario Frayman

Aşkenaz Cemaati Başkanı

AŞKENAZLARIN KÖKENLERİ
Erdal Frayman

Orta Çağda Avrupa Yahudileri:

Doğu Avrupa'da 1.yy'da Karadeniz Kıyılarındaki Yunan Kolonilerinde Yahudilerin yaşadığı biliniyor. 8.yy'da Ukrayna Bölgesinde yerleşik Türk Hazar Hanlığı güçlü İslam ve Hıristiyan Devletleri arasında sıkışınca Yahudiliği seçip İslam-Hıristiyan sürtüşmesinde tarafsız kaldı. Aslen Türk, Slav, Bulgar kanından gelme Hazar asilzade ve askerleri, 10.yy'da Yahudiliği benimseyip İbraniceyi ana lisanları olarak kullanmaya başladılar. Yapılan kazılarda bulunan mezar taşlarında menoralar ve Türk boylarının sembollerinin birlikte kullanıldığı görüldü. Hazar Krallığı yıkıldıktan sonra Musevi Hazar Türkleri batıdan gelip buraya yerleşen Yahudilere karıştılar. Çoğu tarihçi Ukrayna Yahudi Topluluğuna Hazar Türk Boylarının katıldığında mutabıktır.

Yahudilerin Batı Avrupa'daki varlıklarına ise 5. - 6. yüzyıllarda Orta Fransa'da rastlıyoruz. İtalya yolu ile Filistin'den Fransa'ya pahalı kumaşlar, baharat ve değerli taşlar getiren Yahudi tacirler, ticaret yolları üzerinde etkinliklerini artırmak isteyen krallar tarafından korunur oldular. Dokuzuncu yüzyıla geldiğimizde Bağdat Yahudileri Rhadanit'ler Asya ve Avrupa arasındaki ticaret yolları üzerinde oluştu. Ancak, Ortaçağ ile birlikte Kilise'nin güçlenmesi ile farklı inanç ve geleneklere sahip Yahudiler toplum içerisinde gittikçe daha fazla yadırganmaya başlandı.
1096 Haçlı Seferlerinin finansmanında Yahudi Tefecilerden faydalanan

Kilise ve Krallar, yine Kilise'nin öncülüğünde Yahudileri bir yabancı, yılan, fesat odağı olarak halka tanıttılar.

Batı Avrupalı Yahudilerin Doğu'ya sürgünü, Aşkenaz kültürünün doğuşu:

1275'te İngiltere, 16 yıl sonra Fransa, iki yüzyıl sonra da Alman şehirleri Yahudileri doğuya sürdü. Batıdan göç, 15.yüzyıldan itibaren Yahudileri Polonya'da yoğunlaştırdı. 100 yıldan az bir zamanda bu ülkede nüfusunun çoğunluğunu Alman şehirlerinden gelenlerin kurduğu 60 kadar cemaat, Aşkenaz kültürünün çekirdeğini oluşturdu. Yahudi hayatı Polonya'nın paylaşılmasına kadar geçen iki yüzyıl boyunca bu topraklarda büyük bir özgürlük ile gelişti. (1550-1795)

Aşkenaz sözcüğüne ilk defa Bereşit'te rastlanır; Pasuk 10.3'te Ermenistan ile Kuzey Fırat arasında yaşayan halk olarak tanımlanır. Ortaçağ Rabinik literatürde ise Aşkenaz, "Almanya" anlamında kullanılır. (*Encyclopedia Judaica Cilt 3, s.718*)

Cemaatler içinde en etkin konumda olan Alman Yahudileri, İbranice, Arami, Romen ve Slav kelimelerle bezenmiş bir Almanca diyalekti olan, Yidiş'i yazıp okudular. Gerçekten de Yidiş, birkaç nesil içinde tüm Orta ve Doğu Avrupa Yahudilerinin Edebi, Araştırma ve günlük dili haline geldi. Amsterdam'da veya Basel'de çıkan Yidiş bir kitap artık Krakov'da satılmaya başladı. Yidiş, Aşkenazların anadili olarak tüm diğer yerel dillerin yerini aldı. İbranice sadece dini lisan oldu.

Alman şehirlerinde benimsenen dini eğitim metodları, Yeşiva sistemleri tüm Orta ve Doğu Avrupa'da kabul gördü. Bu şekilde Hahamlar, bilginler ile öğrenciler, Orta ve Doğu Avrupa'da, ortak lisan, benzer eğitim ve kültür birikimi ile yoğrulan Aşkenaz Cemaatleri arasında hiçbir yabancılık çekmeden gezebildiler. 17.yy'da nüfusu 800.000'e varan bu Aşkenaz Yahudi Topluluğu, dış dünyaya kapalı, ancak kendi içinde çok iyi koordine olmuş otonom bir devlet haline geldi.

1648'de Yunan Ortodoks Boğdanı Chmielnicki Kırım Tatarları ile birlik olup Polonya'ya başkaldırdı. Katolik din adamları işkence gördü, asilzadeler kaçırıldı, ancak esas darbeyi savunmasız Yahudiler aldı beş sene içinde 100.000 kadar Yahudi katledildi. Sağ kalan birçoğu ise Kırımlı esir tüccarlarının eline düştü. Bu esirleri İtalya, Fas ve Osmanlı Yahudi cemaatleri satın alıp hürriyetlerine kavuşturdular.

Chmielnicki katliamlarından büyük darbe alan Polonya Yahudi cemaatlerinde 1700'lerin başında dini bir uyanış başladı. Aşkenaz Yahudileri çektikleri acıların çözümünü Kabalistik mistisizmde aradılar. Hahamların üstün güçlerine inanan cemaatlerde, birbirlerinden kopuk birçok Hasidik akım ortaya çıktı. Günlük hayat, ahlaki, seksüel ve sıhhi davranışlar, giyim kuşam şekli, saç ve sakal uzunluğu, evde kullanılacak mobilyaya kadar tüm Yahudi hayatı birtakım tartışılmaz kurallara bağlandı. İşte bu zamana kadar aynı dini kurallara (halaha) göre yaşayan Yahudiler, bu akıma uyunlarla uymayanlar arasında olduğu gibi, müridi oldukları Hahamlara göre de büyük farklılık göstermeye başladılar.

Aşkenaz Yahudilerinin Bölünmesi:

Yıl 1795. Polonya, Rusya, Prusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından paylaşıldı. Yahudi cemaatlerinin çoğunluğu Rusya tarafında kaldı.

Ruslar, Yahudilerin Polonya'da oturdukları bölgelerden ayrılmalarına izin vermedi. Bu şekilde Baltık denizinden Karadeniz'e kadar yoğun bir Yahudi yerleşim bölgesi oluştu.

Rusya'da yaşayan Aşkenazların kaderi 19.yy'da değişmedi. Sürekli olarak taciz edildiler. Rusça "fırtına" anlamına gelen pogrom kelimesi 1871'de kullanılmaya başlandı. Çar II. Alexandre'ın katli sonrası Ukrayna ve güneybatı Rusya'da Yahudi yerleşim bölgelerinde sistematik pogromlar düzenlendi ve Yahudiler üzerindeki baskılar artarak devam etti.

Polonya'nın dağılması ile cemaatlerin Avusturya tarafında kalan kısmında Batı Avrupa örneği dışa açılma akımı filizlendi. Ekonomik faaliyetleri ve sınırları içinde yaşadıkları devlete müthiş bağlılıkları ile Yahudiler Avusturya-Macaristan İmparatorluğunda büyük hoşgörü ile karşılandılar. Endüstri devrimi ile beraber canlanan ticarete katkıları yanında, diplomasi, finans, hafif sanayi alanlarında etkin bir rol oynadılar. 1867'de imparator I.Franz Josef Yahudilere eşit vatandaşlık hakları tanıdı.
Doğudaki pogromlardan kaçan Yahudiler bu defa Batı'ya, gelişen Avusturya Macaristan İmparatorluğu'na yöneldiler. Gittikçe artan göç baskısı karşısında Alman stratejistleri o zamana kadar soğuk karşıladıkları Siyonist fikirlere ilgi duymaya başladılar. Hem kendilerine yük olan doğulu Yahudi göçmenleri Osmanlı Filistin'ine yerleştirerek onlardan kurtulmak, hem de bunları Alman kültürü ile yoğrulmuş Yahudi liderlerin peşine takmak sureti ile Alman etkisini Orta Doğu'ya yayma fikri Alman hükümetini Siyonist liderlere yaklaştırdı. (*Germany, Turkey and Zionism, I.Friedman, s.156*)
Gelişen ekonominin getirdiği imkanları sonuna kadar kullanan Alman ve Avusturya Yahudileri kısa sürede toplumda kendilerine yer açtılar.

Aydınlanma Hareketi:

Fransa bizim Filistin'imiz, dağları Siyon, nehirleri Ürdün nehrimiz, Membalarındaki suyu içelim. Hürriyet suyunu... 1791 tarihinde Chronique de Paris'e yazılmış bir mektuptan alıntı... Fransız Devriminin eşitlik ilkesinden hareket ile Fransız Meclis'i 1791'de tüm halklarına olduğu gibi Yahudilere de eşit vatandaşlık hakları tanıdı. Bu uygulamayı diğer Batı ve Orta Avrupa ülkeleri takip etti. Yahudiler, kendilerine sunulan bu hakları sonuna kadar kullanıp toplumun üst sıralarına tırmanmak için çabaladılar. Aydınlanma (haskala) 19. Yüzyıl Batı Avrupa Yahudilerinin kilit akımı oldu.
Gerçekten de, ekonomik ve bilimsel olarak kendilerini çevreleyen ileri Avrupa kültürü ve uygarlığına ayak uydurmak uğruna cemaat bağlarını gevşetip yaşadıkları ülkenin ulusal hayatına entegre oldular.
İşte o zamana kadar Yahudi dini hukuku (halaha) ve Cemaat düzenine dayalı Yahudi yaşamı cemaatlerarası ortak değerleri oluştururken, 19.yy'da aydınlanma hareketi Batı'da yaşayan dış topluma entegre olmuş Yahudiler ile Doğu Avrupa'daki geleneksel içe kapalı Yahudi Cemaatleri arasında büyük bir uçurum yarattı.
Böylece bir taraftan şehirli, topluma entegre olmuş Batı Avrupa ve Alman-Avusturya Yahudileri, diğer taraftan kabalizmin etkisinde çok sıkı dini ve sosyal kodlar ile birbirlerine sıkı sıkıya bağlanarak devlet terörüne dayanmaya çalışan Doğu Avrupa Yahudi cemaatleri... İşte Aşkenazlar Yirminci Yüzyıla birbirinden çok farklı bu iki çehre ile girdiler.

Amerikan Rüyası:

Yahudilerin Amerika'ya ayak basmaları Kristof Kolomb'un tercümanı Luis de Torres'e dayanır. Ancak, 1820 ile 1903 yılları arası Doğu Avrupa'da Car'ı baskıcı politikaları ve Pogromlar sonucu iki milyon Yidiş konuşan Aşkenaz fakirlik ve korku içerisinde Amerika'ya sığındı. Bu göçmenler kendi ailelerini Gildineh Medineh-Altın Topraklara çekmek için teşkilatlandılar. New York dünyanın en geniş nüfuslu Yahudi yerleşim merkezi oldu. 600.000 tirajlı Yidiş gazetesi Jewish Daily Forward aydınlanma hareketine özgü liberal ve hümanist görüşlerle bezenmişti. 1920'lerde dört buçuk milyona varan çoğu Avrupa doğumlu Yahudi nüfus endüstriden sanata müthiş bir gelişim gösterdi. Edebiyat, tiyatro, sinema ve müzikte Yahudilerin Amerikan rüyasına katkılarını Robert Schild Aşkenaz Sanat Elçileri yazısında gözler önüne seriyor.
1920'lerde çoğunlukla tekstil işçisi ve serbest meslek erbabı Yahudiler, çocuklarına iyi eğitim vererek

sonraki nesillerin parlak bilim adamları, ekonomistleri ve yöneticilerini yetiştirirken, Doğu Avrupa geto yaşamından alışkanlıkla örgütlenip Amerika'nın liberal ekonomik ve hukuk sistemini kullanarak kendileri aleyhlerine alınan kararlara beraberce karşı koyup politik ve ekonomik bir güç olarak söz sahibi oldular.

Holokost:

Bulundukları ülkenin ekonomik kültürel hayatına entegre olup Yahudi kimlikleri silinmeye yüz tutan Avrupa Yahudilerine 1930'lu yıllarda gittikçe kuvvet kazanan Nazizm kim olduklarını korkunç bir şekilde hatırlattı. Tarihin her döneminde görüldüğü gibi, sistemden memnun olmayan çoğunluğa başarısızlığın sorumlusu olarak gene Yahudiler gösterildi, Nazi kontrolü altına giren "medeni" Avrupa'da yaşayan 9 milyon Yahudi'den altı milyonu sadece Yahudi oldukları için katledildiler. Polonya Yahudilerinin yüzde doksan yedisi, Alman, Avusturya ve Baltık Aşkenazlarının yüzde doksanı, Bohemya, Yunanistan ve Hollanda Yahudilerinin yüzde yetmişi ve Doğu Rusya, Belçika, Yugoslavya ve Romen Yahudilerinin yüzde ellisi katledildi. Ülkelerine bağlılıkları ile övünen milyonlarca Avrupa Yahudisinin yok edilişini tüm dünya sessizlik içinde seyretti.

Türkiye bu savaşa katılmadı ve vatandaşı Yahudileri Nazi'lere karşı korudu. Hatta Nazi rejimi tarafından 1930'ların başında görevlerine son verilen birçok bilim adamı, avukat, artist ve sade göçmeni kabul etti. Robert Schild'in "Boğaziçi'ne sığınanlar" yazısında bu kıymetli insanların Türkiye'ye katkılarını okuyabilirsiniz.

Türkiye, Fransa'da ve Yunanistan'daki konsoloslukları vasıtası ile bini aşkın Yahudi kökenli vatandaşlarına (vatandaşlıklarını kaybetmiş olsalar bile) pasaport ve nüfus cüzdanı verip hayatlarını kurtardı. Resmi kayıtlara göre 16,474 ve bundan ayrı gayrı resmi 75.000 Yahudi'ye Türkiye üzerinden Filistin'e geçiş sağlandı. (*Shaw Stanford J.Turkey and the Holocaust, Macmillan s.303*)

Savaş sonrası da, Türkiye Filistin'e ve Batı ülkelerine göçen Yahudiler için güvenli bir köprü vazifesi gördü.

OSMANLI'DA AŞKENAZLAR

19.yy. öncesi:

Osmanlılar, 1300'lerde Gelibolu, Ankara ve Edirne'yi ele geçirirken Bizanslıların baskısından bunalan küçük Yahudi cemaatlerinden destek gördüler. Buna karşılık Avrupa'da yeni fethedilen bölgelere Baviera Kralı Ludwing'in sınırdışı ettiği Aşkenaz Yahudilerini yerleştirdiler. (*Stanford Shaw, The Jews of the Ottoman Empire and Turkish Republic, s.26*)

Osmanlı Sultanları Yahudi Hahamlar vasatası ile genişleyen ülkelerine Aşkenaz Yahudilerini çekmek için etkili bir propagandaya giriştiler. İstanbul'un Türkler tarafından fethinden hemen önce Aşkenaz Haham Isaac Tzarfati tarafından kaleme alınan mektupta baskı altındaki Alman, Kuzey Fransa ve Macar Yahudilerine coşku ile Osmanlı topraklarında özgür ve refah içinde yaşamaya davet ettiği okunur (*ibid 31*)

II. Bayezid zamanında İspanya'dan gelen Sefarad Yahudileri ile birlikte Bavyera ve diğer Orta Avrupa ülkelerinden göçen Aşkenaz Yahudiler Sofya, Plevne, Filibe, Selanik ve İstanbul'a yerleştiler, burada kendi cemaat ve sinagoglarını kurdular. (*ibid 33*)

Kanuni'nin iktidarda olduğu 1550'lerde Sırbistan ve Macaristan'ın fethi ile zulüm gören birçok Aşkenaz Yahudisi Sultan'ın "Ferman De Los Alemanes" (*ibid 35*) daveti ile başta İstanbul, Edirne, Selanik ve Filistin

AŞKENAZ CEMAATİNİN DEĞERLİ MENSUPLARI, YÖNETİM KURULUNUZ ADINA HEPİNİZİ SAYGI İLE SELAMLIYORUM...

olmak üzere İmparatorluğun çeşitli bölgelerine göç ettiler. 16.yy.'da Salamon Weil, Jacob Polak, Salamon Ben Ribbi Isaac Eshkenazi Yafe gibi çok kıymetli hahamlar cemaate hizmet etti. (*A.Galante Cilt 2, s.201*)
1650'lerde Boğdan Chmielnicki katliamlarından kurtulup kazak esir tüccarlarının eline düşen 300 Yahudi satışa çıkarılınca, bunların bir kısmını İstanbul Yahudileri satın alıp özgürlüklerine kavuşturdular.
17.yy.'da Macarların Osmanlılara başkaldırması üzerine Macaristan'dan ve vahşi baskı yüzünden Polonya ve Ukrayna'dan kaçan cahil ve fakir Aşkenazlar Sofya, Selanik ve İzmir'e yerleştiler. Bu göç dalgası ile gelenler, yerleşik cemaatlerin yardımı ile ayakta durabildiler. (*Stanford Shaw, The Jews of the Ottoman Empire and Turkish Republic, s.124*)
1854'te Osmanlı Devleti müttefikleri ile Rusya'ya karşı Kırım savaşını başlattı. Bunun sonucu ele geçirilen Kertch şehrinde yaşayan 400 kadar Kırım'lı Yahudi aile İstanbul'a göç etti. Osmanlı uyruğuna geçip, burada kendi sinagoglarını kurdular. (*A.Galante Histoire des Juifs de Turquie, s.205*)
1800'lerin sonuna doğru Avusturya-Macar İmparatorluğu'nun süper devlet olması ile Aşkenaz'ların yapısında önemli değişiklikler gözlendi. Avusturya-Macar İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti arasındaki ticari ilişkiler Aşkenaz'ların eline geçti. Birçok yüksek seviyeli Avusturya Yahudisi önemli görevler almak üzere İstanbul'da ikamet etmeye başladı. Fux, Adler, Kauffmann, Goldenberg ve daha birçoğu buradaki kilit bankaların üst kademe yöneticiliğine getirildiler.

Sefarad Aşkenaz Çekişmesi:

Daha önceler sadece dini kurumlarını ayrı örgütleyen ancak Sefarad Cemaati'ne ve Hahambaşılığa bağlı yaşayan ve zaten nüfusları genel Yahudi nüfusu içinde hiçbir zaman yüzde 3'ü aşmayan Aşkenazlar 1850'lerden başlayarak göçmenlerin sayısının ve kalitelerinin yükselmesi ile cemaat yaşamında önem kazandılar.
Kapitülasyonların yabancılara tanıdığı imtiyazlar sayesinde Osmanlı Devletine değil tabiyetini taşıdıkları ülkenin konsolosluğuna karşı sorumlu olan, vergi ödemeyen, yabancı gibi giyinen ve halka hiçbir şekilde karışmayan yabancı Aşkenazlar Hahambaşılığın otoritesini hafife aldı. Bunun sonucu Osmanlı Yahudilerinin çoğunluğunu teşkil eden İspanya kökenli Sefaradlar ile araları iyice açıldı.
Yüzyıllar boyunca Hıristiyan baskısı altında getolarda yaşamaya mahkum edilen Aşkenazlar dini gerekleri her türlü revizyondan uzak mutlak bir bağlılıkla yerine getirirken, Sefaradların daha liberal Şabat, Bayram ve Hayvan kesme uygulamalarını dinden uzaklaşmak olarak yorumlayıp reddettiler. Kendi cemaatlerini, Bet din (din adamları meclisi) lerini kurup, sadece kendi kasap (şohet) larının kestiği eti helal (kaşer) saydılar, Sefarad hazanların kullandıkları makamları yadırgayıp, kendilerini çoğunluk Sefarad'lardan soyutladılar.
19.yy.'ın ikinci yarısında Avrupa'nın çeşitli merkezlerinden İstanbul'a gelen dışa açık (emansipe) Alman ve Avusturyalı Yahudiler, eğitimleri, modern görünümleri ve toplumdaki statüleri ile üst bir sosyal sınıf oluştururken Romen, Polonyalı ve Ukraynalı Aşkenazların, geldikleri yöreye göre ayrı ayrı cemaatler halinde gruplanması sonucunu doğurdu. Avusturya'lılar, Bükreş'liler, Valasya'lılar, Kırım'lılar adıyla anılan çeşitli Aşkenaz Cemaatler, iyi organize olmamışlarsa da kendi dini kurumları ve kasapları (Şohet) ile özerk birer cemaat olarak geliştiler.

Alliance Israélite Universelle Ve Hilfsverein

İmparatorluk ile batılı devletleri arasında ticaretin artması ile birlikte Batı'lı Yahudiler ilişkiye girdikleri Doğu'daki dindaşlarının içler acısı eğitim ve ekonomik seviyeleri için bir şeyler yapma gereği hissettiler. O sıralar Avusturya tabiyetini taşıyan bir "Doğu" nun Rothschild'i, Banker Kamondo ve Hirschfeld. Natanson, Klarfeld gibi Avusturya tabiyetli Aşkenaz Yahudi'lerinin yönetiminde bir komite (*Rodrigue Aaron - Türkiye Yahudilerinin Batıtılaşması, Alliance Okulları, s.64*) 1854'te Hasköy'de 150.000 yahudi nüfuslu (*ibid 41*) Osmanlı Devleti'nde ilk defa Avrupa dilleri ile laik derslerin okutulduğu bir okulu eğitime açtılar. 1856'da Islahat Fermanı yayınlandı. Buna göre gayri müslim milletlerin çağın gereklerine göre yenilenmeleri istendi. O sırada şehirde bulunan Alphonse de Rothscild ve arkadaşları Osmanlı Devleti'nin yenilenmeye verdiği önemi kavrayarak, bunu Osmanlı Yahudiliği için bir dışa açılma fırsatı olarak yorumladılar. Alliance Israélite Universelle (A.I.U.) işte bu tema etrafında 1860'da Paris'te kuruldu. A.I.U. kendine Fransız aydınlanma hareketini örnek aldı. Buna göre, Yahudi, modern, batılılaşmış, fakat vatanına bağlı özgür vatandaş tipine (*ibid 98*) uymalıydı. Alliance kısa zaman zarfında Edirne'den başlayarak arka arkaya birçok merkezde pek çok okulu hizmete açtı ve Osmanlı'daki Yahudi azınlığın şehirlere göre %35 ile %79'u bu kurum tarafından eğitilmeye başlandı. (*ibid 145*)
Fransız ile Almanlar Avrupa'nın birbirine rakip iki büyük gücü olarak her alanda yarışıyorlardı. Alliance'in Osmanlı Yahudileri arasında çok etkin bir güce sahip olması üzerine Almanya'da 1901'de Alman Yahudi Cemaatı liderleri James Simon ile Dr.Paul Nathan-Hilfsverein der Deutschen Juden'i - (Alman Yahudileri Yardımlaşma Cemiyeti) kurdular. Hilfsverein Doğu Avrupa ve Yakın Doğu'da yerleşik Yahudilerin eğitim seviyelerini yükseltmeyi ve Alman kültürünü bu bölgelere yaymayı amaçlamaktaydı. Hilfsverein Alman Hükümeti'nin rızası ile Osmanlı Yahudilerini Alman kültürü ile eğitecek okullar açmaya yöneldi. 1890'larda Aşkenaz nüfusunun hızla artması, Avusturya ve Alman ticaretinin gelişmesi ile birlikte Almanca öğrenimine talep arttı. 1870'lerde Aşkenazların yoğunlaştığı Galata'da Alliance Israélite Universelle (A.I.U.) Başkanvekili Simon Goldschmidt'in bağışları ile Goldschmidt okulu kuruldu. Goldschmidt Lisesi 1940 yılına kadar Aşkenaz erkek çocuklara Almanca eğitim verirken, Aşkenaz kızlar Galata'da Alliance Kız Okulu'na devam ediyorlardı.

Bağımsız bir cemaat arayışı:

Yüzyılın bitiminde Avusturyalılar grubu, Dr. Markus adında parlak bir kariyere sahip genç bir felsefe doktoru hahamı, Goldschmidt Mektebi'nin Müdürü ve Aşkenaz cemaati hahamı olması için İstanbul'a davet ettiler.
Dr.Markus İstanbul'a vardığında dağınık, huzursuz ve birbirleriyle devamlı çekişen cemaatler ile karşılaştı. Aşkenazlar, Avusturyalılar, Ruslar ve Romanyalılar farklı farklı gruplar halinde yaşıyorlardı. Genç dini lider ilk iş olarak değişik Aşkenaz gruplarını yan yana getirmeye yöneldi ve birleştirici önder kişiliği ile bu zor görevin üstesinden geldi. Hatta, göçler ile devamlı artan nüfusuna, güçlü şahsiyetleri yanına almanın verdiği özgüvenle İkdam Gazetesinin haberine göre 1910 yılında 10.000 nüfuslu Aşkenaz Cemaati İçişleri Bakanlığına bağımsız bir cemaat olarak tanınma istemi ile müracaat etti. (*El Tiempo Gazetisi, 13.7.1910*) Talep, 1908 Anayasasına göre mevcut olanlar dışında yeni dini cemaat kurulamayacağı, yiyecek ve sair haklar üzerine yeni düzenleme yapılamayacağı kararından hareketle reddedildi.
Bağımsız cemaat hülyası gerçekleşmeyen Aşkenaz Cemaatleri ile Hahambaşılık 26 Ocak 1912 yılında yeni bir anlaşmaya vardılar. Buna göre;
Tüm Aşkenazlar aynı yönetim altında birleşecek ve bu yönetim dini ve idari olarak Hahambaşılığa

bağlanacaktı (*L'aurore, 30.1.1912, Galante s.218*)
Bu şekilde merkezi Galata'da olan ve bir bucak yönetimine (hashgaha) sahip olan Aşkenaz cemaatleri arasında birlik sağlanmış oldu. Aşkenaz cemaati idaresinin ilk başkanı Henry Raisner, Hachnosses Orhim Okul ve Sinagogu (Aşkenazim) Constantinopel adı ile anılan cemaatin mührünü bu tarihte kullanmaya başladı.

Aşkenaz Toplumunun Başkanları

26 Ocak 1912 tarihinde Hahambaşılıkla Aşkenaz Cemaatı arasında yapılan anlaşma gereğince Merkezi Galata'da olan bir bucak yönetimine sahip olmalarından itibaren seçilen başkanların listesini, bazı başkanların birkaç kez göreve gelmeleri nedeniyle tarihsiz veriyoruz:

Heinrich Gad Reiser
İsidore Schnitter
Pinhas Kerstein
Lazar Weinstein
Marko Rabinovitch
Sebastian Hübler
İzidor Boritzer
Av.Nihat Hofer
Beno Fridman
Mario Frayman

KAYNAKÇA

Benbassa Esther - *Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları, Milliyet Yayınları*

Friedman Isaiah - *Germany Turkey Zionism, 1897-1918 Transaction Publishers*

Galante Avram - *Histoire des Juifs de Turquie, Edition Isis*

Ganz Yaffa - *Sand and Stars, Shaar Press*

Grosman Moşe - *Dr. Markus (1870-1944) Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler, 1992, İstanbul*

Levy Avigdor - *The Jews of the Ottoman Empire, The Darwin Press, Inc. Priceton, New Jersey*

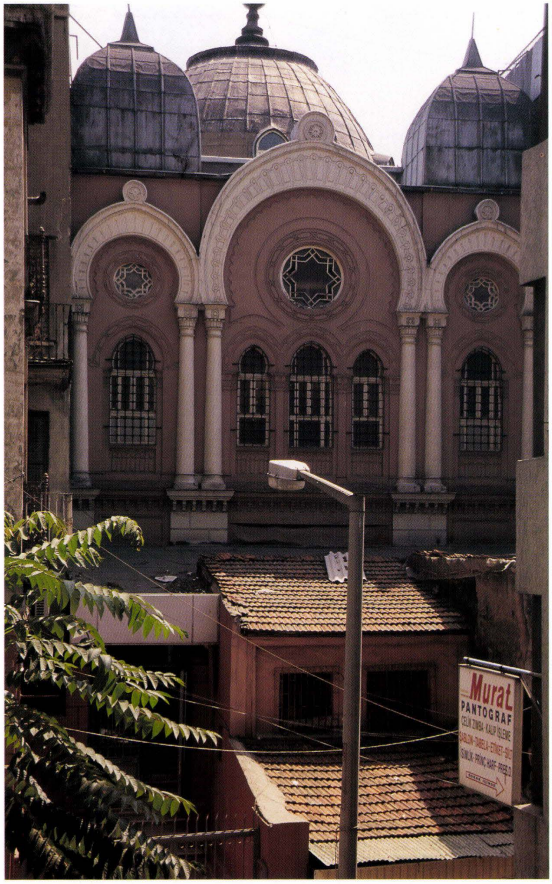
Rodrigue Aaron - *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, Alliance Okulları, Ayraç Yayınevi*

Shaw Stanford J.- *Turkey and the Holocaust, Macmillan*

Shaw Stanford J. - *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic, Ipswich Book Co.Ltd.*

SİNAGOGLAR
Moşe Grosman

Yüksekkaldırım Aşkenaz Sinagogu

1831 yılından beri, Hendek caddesinde bir ev, Aşkenaz Sinagogu olarak kullanılmaktadır. Hendek Caddesi'ndeki bu Sinagog, bir yangın sonucunda 1866'da yandı.
Aynı yıl, Avusturya Yahudileri bugünkü Yüksekkaldırım Sinagogunun bulunduğu yerde tahta yapılı bir sinagog kurdular. "Oesterreichsicher Tempel" adıyla anıldı.
Bu yıl 100.yılını kutladığımız Aşkenaz Sinagogundan önce, yine aynı yerde bir sinagogun olduğuna da tanık oluyoruz. *Archives İsraélites*'in 1 Mart 1880 tarihli sayısında İstanbul muhabiri G.David'in şu haberi geçtiğini görüyoruz...
Galata'da Sayın Crémieux anısına düzenlenen dinsel törenle ilgili olarak verdiğimiz ayrıntılara, Yüksekkaldırım'da Alman Yahudileri Topluluğunun (Aşkenazlar) düzenlediği dinsel törenin ayrıntılarını da eklememiz gerekir.
Padişahın dekoratörü M.Rosenthal bu nedenle Sinagogu çok güzel süslemişti. Dr.Schwarz Almanca, Alman Yahudileri okulunun Müdürü M.Lichtenstern Fransızca olarak birer konuşma yaptılar.
Törene çağrılı Fransız Büyükelçisi, Galata'daki törene katıldığından bu törene katılamamıştır. Büyükelçinin, Alman Yahudilerinin Yönetim kuruluna yazdığı mektup önemli bir belgedir.

Sayın ***Herman Breitner.***
İstanbul'daki Aşkenaz Yahudileri
Topluluğu Başkanı

İstanbul'da Sayın Fernandez ve Sayın Bloch'un temsil ettikleri "Evrensel Yahudi Birliğinin" Merkez Komitesi, beni gelecek Pazar günü saat 10:00'da Yahudi Gheroush Sinagogunda Sayın Crémieux anısına düzenlenen törene davet ettiğinden, sizin çağrınıza katılamayacağımı üzülerek arz ederim.
Yine de teşekkürlerimi bildirir, katılamama nedenimi anlayışla karşılayacağınızı ümit ederim.

Saygılarımla.

Fransız Büyükelçisi
H. Fournier

Bu sinagogun yapımı için Avusturya'da yaşayan Yahudiler somut yardımlarda bulundular.
Sinagogun inşası için en büyük somut yardımı yapan Herman Goldenberg adlı Avusturya Yahudisidir.
Sinagogun girişinde şu levhaya rastlıyoruz:

"Önderimiz Majesteleri İmparator ve Kral I.Franz Joseph'in elli yıllık hükümdarlığının yıldönümü anısına, 1900 yılında inşa ettirilmiştir. (Avusturya-Aşkenaz Yahudileri Kültür Derneği)

Sinagogun mimarı Venedik'li G.J.Cornaro'dur.
21 Eylül 1904 tarihinde ölen Rachel Carlmann'ın anısına, eşi Carl Carlmann bugün artık yapılması olanaksız görünen, Abanoz tahtasından, el işi, Ehal Akodeş'i (Sefer Tora'ların konulduğu kutsal dolap) aynı işleme ile oyulmuş Teva ile birlikte yaptırdı. Yontucu Fogel (Fogelstein) tarafından yapılan bu kutsal yapıt, halen ilk günkü parlaklığını korumaktadır. (1)

Sinagogun açılışı:

Araştırmacı yazar Moiz Mizrahi Sinagogun açılışı ile ilgili şu bilgileri veriyor. (2)
Galata'da Yüksekkaldırım'da bir sanat yapıtı olarak inşa edilen Aşkenaz Cemaatı Sinagogunun açılışı 23 Eylül 5660 (1900) tarihinde saat 10:00'da gerçekleşti.
Açılış tarihi itibarıyla bu yapı için 60.000 Frank harcanmıştır. Ancak Sinagog tümüyle tamamlanamamıştır.
Aşkenaz kardeşlerimiz açılışı Roş Haşana ve Kipur bayramlarına yetiştirmek için acele ettiler.
Bu mutlu açılış için sinagogun ön yüzü bayraklarla donatılırken içte doğu yapımı halılar göze çarpıyordu.
Çok saygıdeğer kişilerin bulunduğu protokolde Avusturya-Macaristan Büyükelçisi S.Eks.Baron de Kalaci,

Osmanlı İmparatorluğu Hahambaşısı **S.Em. Moşe Halevi**, Dinsel Konsey üyeleri, **Dr.Elias Paşa Kohen** ve önemli sıfatlar taşıyan birçok kişi bulunuyordu.

Aşkenaz Cemaatı üyeleri büyük bir sevinç içindeydi. Herkes, erkekler ve üst galerilerde bulunan kadınlar çok şıktı...

Ma Tovu Oaleha Yaakov Mişkenoteha Yisrael ilahisi büyüleyici bir koro tarafından seslendirildi. Sefer Toralar (Tevrat Ruloları) Hahambaşı Moşe Halevi'nin başında bulunduğu kortej tarafından dualarla yerine kondu. Kantor **Vladovski** muhteşem sesiyle ilahiler okuduktan sonra *"Süreklilik Kandili"* ni yaktı.

Açılış konuşmasını **Dr. Av. Adolph Rosental** Türkçe ve Almanca dillerinde yaptı. Daha sonra söz alan Avusturya-Macaristan Büyükelçisi yaptığı özlü konuşma ile aralarındaki bu sinagogun yapımında gösterdikleri birlik ve uyumluluk nedeniyle Aşkenazları övdü.

GERSCHON SCHAPOSCHNIK

İstanbul'da, XX. Yüzyılın en büyük kantoru olan Gerschon Schaposchnik, Rusya ve Avrupa ülkelerinde yetişmiş klasik müzik bestecelerinin yapıtlarını çok iyi yorumlardı. Kipur gecelerinde okuduğu "Kol Nidre" duasını Hıristiyan dinine mensup papazlar bile dinlemeye gelirdi.

İyi bir yorumcu olduğu kadar güçlü bir besteci olan Schaposchnik ilahiler ve bazı dualar bestelemiş "Yidiş" makamlarını tanıtmak amacıyla bunları Rina Utfila, Tfilah W'zimrah ve Pniney Ahazanut adlarıyla üç kitap olarak yayınlamıştır. Tabii ki, somut olanaksızlıklar nedeniyle ak kağıtlarda kalakalmış birçok el yazması bestesine de rastladık.

Kantor Gerschon Schaposchnik, Kiev'e bağlı Hascevato'da 1902 yılında dünyaya geldi. Kızı Bella Schaposchnik Biçer'e şunları söylemişti: "Cuma akşamlarından nefret ederdim çocukluğumda. Çünkü sokakta oynarken beni yakalayarak sinagoga götürürler, kantorluk yaptırırlardı."

Schaposchnik on yedi yaşında iken Rusya'da Yahudilere karşı pogromlar başlayınca yüzerek Romanya'ya kaçtı. Oradan Filistin'e gideceği günü beklerken yaklaşık iki yıl kantorluk yaptı. Filistin'e gidince konservatuar öğrenimi gördü. Bir süre sonra konservatuarda şan hocalığına başladığında kantorluğa da devam etti.

İstanbul'daki Aşkenaz Cemaatı bir kantora gereksinim duyunca Filistin'e başvurdu. Bir yıllığına bir kantor istiyorlardı. Bu görev için İstanbul'a Gerschon Schaposchnik geliyor. Cemaat yönetimi onun yeri doldurulmaz biri olduğunu anlıyor ve o bir yıllık görev kırk yıllık bir süreye uzanıp gidiyor. Schaposchnik 15.08.1972 tarihinde aramızdan ayrıldı. Yüksekkaldırım Aşkenaz Sinagogunun içinde hala onun sesi yankılanır...

Sinagogun kuruluşunda Vladovski ile başlayan zincirin Schaposchnik ile devam eden halkaları onun ölümüyle David Goldner ve R.Yaakov Palaçi tarafından sürdürülmüştür.

David Goldner Tiryaki Dergisinde yayınlanan bir yazısında Aşkenazların geçmişini anlatırken Şu Aşkenaz Hahamlardan sözetmiştir:

Rabbi Moyşi Kossoy, Rabbi Şapira, Rabbi Kuşnir, Rabbi Isruel Segal, Rabbi Krımır Şımın ve Hazan David Rabinoviç.

Or Hadaş (Yeni Işık) Sinagogu

1895 yılında hizmete açılan binanın bir kısmı sinagog, bir kısmı da ihtiyarlar yurdu (Moşav Zekenim) ve de yoksul, göçmen ve gezginlerin konaklama evi olarak kullanılmaya başlandı.
Bugün, Hasköy'deki Alliance İsraélite okulunun binasında bulunan İhtiyarlar Yurdu Derneği, bu kuruluşun devamıdır. Or Hadaş Sinagogunun binası 1988'den beri Aşkenaz Toplulluğunun malı değildir.

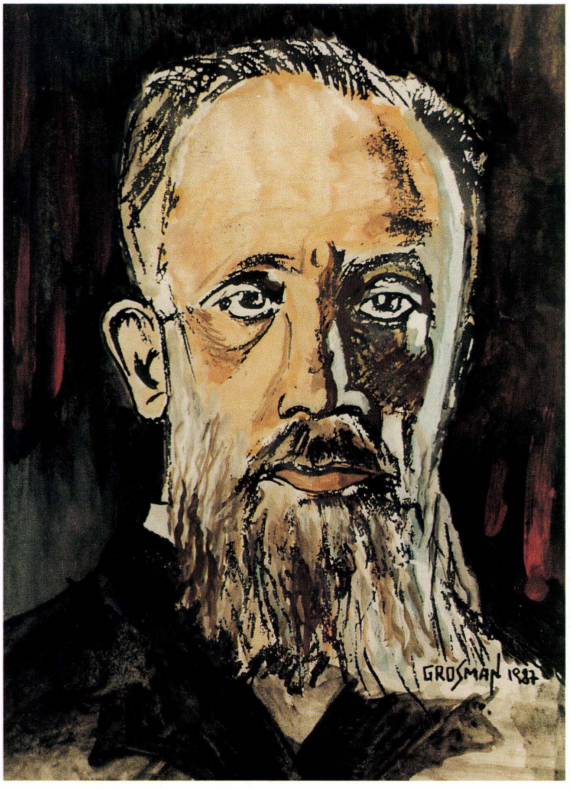
Tofre Begaddim (Terziler) Sinagogu

Aşkenazların en çok ilgilendikleri meslek, terzilik olmuştur. Özellikle Rusya'dan gelen Yahudiler genelde bu meslekle ilgilenmişlerdir. Aralarında II.Abdülhamid'in terzisi olan Solomon Şloymı Weiner, Atatürk'ün şapkacısı olan Aron Frayne gibi isimler var. Türkiye'deki Aşkenazların terzilik mesleğini sürdüren son bireyi Yasef Grosman olmuştur.

Aşkenaz Terziler Birliği, tofre Begadim Sinagogunu 8 Eylül 1894 tarihinde (26 İllul 5654) hizmete açtı. Bu sinagoga topluluğun esnaf kesimi giderken, varlıklı kesim Yüksekkaldırıma gitmeyi yeğliyordu. (3) Burası 1999 yılının Mayıs ayında **Galata Aşkenaz Kültür Derneği** tarafından bir sanat merkezi durumuna getirildi. ***Schneidertempel Sanat Merkezi*** olarak anılan yapı, 1-31 Mayıs 1999 tarihinde Yeni Bir Binyılın Eşiğinde İnançlar konulu uluslararası bir karikatür sergisi ile hizmete girdi.

Rabbi Dr. DAVİD MARKUS

Aşkenaz Sinagogunun açılması üzerine İstanbul'a çağrılan Rabbi Dr. Markus Avusturyalılar tarafından GOLDSCHMIDT Okulu Müdürü ve Aşkenazların Hahambaşısı olması için İstanbul'a çağrıldı. (4)
Yıl 1990... Aylardan Aralık... Uzaklardan gelen bir gemi hızını yavaşlatarak İstanbul'a yaklaşıyor. Burası, Sultan II.Abdülhamit'in ülkesi... Galata Köprüsünün çevresindeki irili ufaklı vapurların bacalarından çıkan dumanlar, gri gökleri daha da koyulaştırıyor... Yeni bir yüzyılın ilk yılının son günleri... Otuz yaşındaki David Feivel Şragı Markus bilmediği, tanımadığı insanların çağrısıyla bu ülkeye gelirken büyük işler başaracağını Türk Yahudi toplumunun ilerlemesine, kültürel bilinçlenmesine katkıda bulunacağını mutlaka bilmiyordu. Yoel adlı yoksul bir terzinin üç oğlundan biriydi David... 1870 yılında Polonya-Prusya sınırında bulunan Novgorod'ta dünyaya gelmişti. Çocukluğundan beri görüştüğü teyzesinin kızı Sarah Hinda ile evlendiğinde kendisi on dokuz, teyzesinin kızı on beş yaşındaydı. İşte böyle, her şeye çok erken başlamıştı. Otuz yaşında Constantinople'un yolunu tutarken "Rabbi" sıfatını taşıyordu...
Acaba burada kendisini neler bekliyordu? Kendisinden önemli görevler beklendiği kesindi. 30 Aralık 1900 tarihli gün İstanbul'a vardığında, kendisinden beklenenlerin çok daha fazlasını vereceğini o bile bilmiyor,

düşünemiyordu...
On yıl sonra, Hamevasser Gazetesi, Rabbi Dr.Markus'un 40 yaşını doldurması nedeniyle özetle şunları yazıyordu. (3 Aralık 1911)
... Rabbi Dr.Markus'un Yeşiva'da öğrendiği Tora, bilgeliğinde ve felsefe doktorasını yaparken edindiği bilimde çok başarılı olmasını sağlamıştır. Türk Yahudileri Toplumunda "Barış arayıcısı" ve Tora'yı öğrettiği ve sevdirdiği dostlarının en çok sevdikleri insan olarak tanınır.
İnsanları ne denli sevdiği, aşağıdaki olaydan kolayca anlaşılır. Yurtdışına geziye gideceği bir sırada, Balat'ta bir yangın çıkar. Tüm hazırlıklara ve harcadığı paraya karşın gitmekten cayar. Yangından zarar görenlere mutlaka yardım etmeye çalışacaktır.
Eğitimci olarak yüreği her zaman sevgi ile doluydu. İsaac Kugel'e göre:"*Sevgi, onun için öğretmenlerine ve öğrencilerine olan tutumunda açığa çıkan başının üzerinde bir yıldız gibidir.*" Öğretmenleri ve öğrencileri ona her zaman aynı biçimde karşılık vermişti. Sevgi ile...

Türk Yahudi Toplumundaki Çalışmaları

31 Aralık 1900 tarihinde Rabbi Dr.Markus, İstanbul'a vardığında Yahudi toplumunun durumu pek iç açıcı değildi. Toplum, Aşkenazlar ve Sefaradlar olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Aradaki uçurum çok derindi. Ayrıca bu iki karşıt topluluk kendi aralarında da bölünmüştü.
Yoksulluk kendini gösteriyordu olanca ağırlığıyla. Yahudilerin ekonomik durumu çok kötüydü. Genç kuşak ihmal ve terk edilmişti. Misyonerler, gençlerin ruhlarını etkileyerek dinlerini değiştirebilmek için ellerinden geleni rahatlıkla yapmaya çalışıyorlardı. II. Abdülhamid'in katı yönetimi, aynı potadaki Yahudileri de etkiliyordu. Bu siyasetin gereği olan Jurnalcıların ve iftiracıların etkinliği herkesi ürkütüyordu...
Rabbi Dr.Markus, yapılacak çalışmaların odak noktasının, genç kuşaklar olması gerektiğine karar verince, kendini bıkmadan eğitim alanındaki çalışmalara verdi. İlk olarak Galata'da "OR TORA" Okulunu kurdu. Önceleri, okulun yönetimi, somut nedenler yüzünden kapanmak üzere olan "Tseror Ahayim" adlı okulun Müdürü Rabbi Hayim Hirschensohn'a verildi.
Galata Aşkenaz Derneği ve Paris'teki Alliance Merkezi arasında çıkan anlaşmazlık, anılan Müdürü istifaya zorlayınca okulun yönetimi, Berlin'deki "Hevrat Ezra" kuruluşu ile bağlılığı olan Dr.Markus'a verildi. Bu değişiklikle, okulda hemen bir gelişme görülmüş, pedagojik bir anlayış kendini göstermişti. Birliğin oluşması için koşul olan İbranice öğrenimi bu okulda artık çağdaş yöntemlerle gerçekleştiriliyordu.
Dr.Markus'un saptadığı pedagojik ilkelerden biri, eğitimin hem Osmanlı hem de Yahudi zihniyetine uygun olması gerektiğiydi. Bu nedenle okulda hem Türkçe hem de İbranice öğretiliyordu.
Bu ilkenin, Alliance okulları yönünden de benimsendiğini, ayrıca Fransızca öğretime de yer verildiğini eklemek gerekir.
Dr.Markus, eğitim sürecini derinleştirmek ve yaygınlaştırmak için öğretmenler ve Rabbilerin yetiştirileceği bir okulun kurulmasına çalıştı. Rabbi Markus'un ilgilendiği diğer bir konu da topluluğun yozlaşmış olan dinsel durumunu güçlendirmekti. Okuldaki erkek öğrenciler için Şabat Duasını zorunlu duruma getirdi. Cumartesi dualarında "Deraşa" denilen eğitici ve çok etkin konuşmalar yapıyordu. Bu konuşmalarının iki amacı vardı. Bir yandan misyonerlerin yıkıcı tohumlarını yok etmek, bir yandan da yozlaşan dinsel saygıyı yine kazandırabilmekti.
Dr.Markus artık Pazar günleri de konuşmalar yapıyordu... Bunun nedeni de yoksul ve bilgisiz Yahudilerin (Ruslar, Galiçyalılar, Romanyalılar) misyonerlerin yerlerine giderek İncil'i ve Hıristiyan dinine değgin konuşmaları dinlemelerini önlemekti.
Onun bu ilginç konuşma ve konferansları sonradan, Yahudi felsefesi ve yazını için yeni bir platform

oluşturmuştur. Bu tür toplumsal toplantılara Aşkenaz Yahudiler ile birlikte Alman Hıristiyanlar da katılıyorlardı. Hıristiyan öğretmenler, Alman tüccarlar ve konsolosluk görevlileriyle daha birçok kişi yanyana oturup Dr.Markus'u dinliyorlardı. Konuşmaların bitiminden sonra ortaya atılan düşünceler yeni bir Yahudi düşüncesinin güçlenmesine yardımcı oluyordu.
Dr.Markus birçok nedenden ötürü Sefarad topluluğunda da ün kazanmıştır.
a) Yoksul çocuklara ayakkabı ve giysi dağıtan "Ahavat Hesed" derneğine üye olması
b) Hilfsverein'in temsilcisi olarak iki Sefarad okulunu yönetmesi
c) Balat yangınında zarar görenlere yardımda bulunması, gibi.
1908 yılında Türkiye'de Jön Türkler olayı yaşandı. Osmanlı Yahudilerinin yaşamı da değişiyordu bu olayla. En önemli değişiklik, Rabbi Avraam Danon ve Rabbi Hayim Nahum Başkanlığındaki dinsel "Magalish" in kurulmuş olmasıdır. Magalish yardımıyla, Dr.Markus başkentteki 60.000 kişilik Yahudi topluluğunu etkilemeyi başarmıştır.
Rabbi Dr.Markus'u, çağdaş ve toplumunun yararına çalışmış bir büyük kişi olarak anmak gerekir.

Dr.Markus, Bene Berit Düşüncesini Ortaya Atıyor

Birkaçı hariç dünya milletlerinin hemen hemen hepsinin Yahudilere olan tutumu yetmiyormuş gibi ne yazık ki onlar da kendi aralarında nerede ise düşmanlığa varan bir ortam yaratmışlar. Olay üstüne olay, bu duruma gelmiş. Bir birliğin oluşturulması gerekmektedir. "**Alliance Israélite**" ve "**Hilfsverein der Deutschen Juden**" gibi dış merkezli kuruluşlar zaten Türk Yahudilerinin ilerlemesinde büyük katkılarda bulunmaktadırlar. Merkezi dışarıda olan ve toplum içinde birliğin kurulmasını amaçlayan Bene Berit de böyle bir kuruluştur. Kurulmasına Dr.Markus'un öncülük ettiği bu kuruluşun İstanbul şubesi Aşkenazları ve Sefaradları kendi bünyesinde toplayabilecektir. O zaman da sürtüşme tam olarak değilse bile büyük ölçüde ortadan kalkacaktır. Türkiye'deki Amerikan Elçileri Morgentau ve Elkus, Dr.Markus'u yakından tanıdıkları için değerini bilmekte ve isteklerine, düşüncelerine saygı duymaktadırlar. Bene Berit'in İstanbul Şubesi 11.2.1911'de kurulur.
20.2.1916'da Başkan J.Niego, önemli amaçlarından biri olan Aşkenaz Sefarad yakınlaşmasına çalışıldığını ve kısmen başarıldığını altıncı kuruluş yıldönümü nedeniyle yaptığı konuşmada belirtir. (5) 1938 yılında dış merkezli derneklerin çalışmalarını yasaklayan yasanın yürürlüğe girmesiyle Bene Berit kapanır.

Musevi Lisesinin Kuruluşu - 1914

Dr. Markus, İstanbul'a geldiğinde, Goldschmidt okulunun müdürlüğüne getirilmişti. Kısa zaman sonra bu görevinden çekildi. Amacı, çağdaş öğretimi geniş tabana yaymaktı. Onun gibi biri, salt bir okulun yönetimiyle yetinmezdi. Yapılacak çok şey vardı. Türk yahudilerinin Dr.Markus'a gerksinmeleri vardı. Aşkenazlar gibi Sefaradlar da eğitilmeliydi. Küçük bir Talmud Tora kurduktan sonra Aşkenaz Yahudilerinin dış merkezli güçlü kuruluşu olan Hilfsverien'den yardım isteyerek üç Yahudi okulu daha kurdu. Bu üç okulun müdürlüğünü de üstlendi.
Yahudi okulları hep dış yardımlarla ayakta tutulabiliyordu. Yahudi okulları, ilk öğrenimin dışında bir eğitim veremiyordu. Türk Yahudilerinin sahip oldukları en büyük eğitimci olan Dr.Markus, bir Yahudi lisesinin gerekliliğinden Bene Berit Cemiyetindeki arkadaşlarına sözetti. Hepsi de aynı düşünceyi paylaşıyorlardı. Taşıma su ile değirmen dönmeyecekti. Dıştan yardım görmeden kendi bünyemizde bir okul kurmamız gerekiyordu...
Gerekli izni hükümetten kim alacaktı? Böyle durumlarda görev, Hahambaşıya düşüyordu. Hahambaşı,

Rabbi **Hayim Nahum** Efendi'ydi. Hayim Nahum böyle bir izni almazdı. Almazdı çünkü Dr.Markus ve arkadaşlarıyla temel Yahudi sorunlarında kapanmaz görüş ayrılıkları vardı. (6)
İstanbul'da bir Yahudi Lisesinin kurulması için gerekli izni, hükümetten Dr.Markus aldı. Lisenin en kısa zamanda kurulabilmesi için o, çok etkin çılaşmalarda bulunanların başında yer alıyordu. Okulun adı önceleri "Yavne" olarak saptanmıştı. (Midraş Yavne)
Dr.Markus, Midraş Yavne veya diğer adıyla Musevi Lisesinde 1916-1917 ve 1922-1940 yılları arasında Müdürlük görevini üstlenmiştir. Bu efsane eğitim adamının zamanını bilenler hala hayattadır.

Musevi Lisesinin İlk Müdürü ve Bene Berit'in İlk Başkanı Joseph Niego'nun Anılarında Musevi Lisesi

Ocak ayında üç sınıf ve 23 öğrenciyle okulu açtık. Öğrenim yılının ortası olmasına karşın birkaç hafta sonra dördüncü sınıfı açmayı düşündük. en yüksek sınıfı matematik ve ticaret bölümleri olmak üzere ikiye ayırdık. Ticareti gelişmiş bir kentin ailelerinin çocukları için önemli sayılan bu dersin giderek gelişeceğini umuyoruz. Yıl sonunda 80 öğrencimiz vardı. Okulun yalnızca altı ay önce kurulmasına karşın onunla ilgilenen kişilerin düşüncelerine göre alınan sonuçlar eksiksizdi.
Dağınık yerlerden, gündem ve eğilimleri ayrımlı okullardan gelen, birleşmeyi isteyen değişik üyelerle aynı amaca sahip olan ve hedefleri yöntemli bir eğitim dizgesi sunacak olan türden bir bütün yarattık. Tüm öğrencilerimize eğitimin yalnızca kitapla yapılamayacağını, amacın zekayı geliştirmek olduğunu ve gençlerin ilk olarak öğretmenin sözlerinden yararlanmaları gerektiğini göstermek istedik. Okul, özellikle ders çalışmayı, öğrenciye, insanı, kitapları ve doğayı anlayabilmesi için onu uyanık tutmayı öğretmelidir. Öğrencilerimize iyi, değerli ve değişik zamanların yazarlarını okumayı öğrettik. Belli bir biçimde hazırlanan okul kitaplarının dışında diğer kitaplardan nefret eden öğrenciler için bu bir yenilik sayılıyordu.
1914 yılında, Birinci Dünya Savaşının başında soydaşlarımızın gittiği birçok okulun ne yazık ki kapanmış, bir sürü Yahudi genci eğitimden yoksun kalmıştır. Her şeyde bir hayır vardır. Bene Berit Cemiyetimiz, okul sorununu her açıdan incelemeye karar verdi o günlerde. Hayret ve üzüntüyle birçok kız ve erkek öğrencinin okula gitmediği, toplumumuzun sahip olduğu okulların yeterli olmadığı ve özellikle yabancı okullara giden çocuklarımızı toplayacak bir lisenin gerekli olduğu görüldü.
Sorunun çözülmesi güçtü. Yer, personel ve kaynak eksikliğimiz vardı. Yine de cesaretimizi yitirmedik. Elimizdeki okulları büyüttük ve o zamana değin hiçbir eğitim göremeyen öğrencilere olanak sağlamak için yeni sınıflar oluşturduk. Bu öğrencilerin okul giderleri "Merkezi Kurtarma Komisyonu" veya doğrudan doğruya Bene Berit tarafından karşılanıyordu. Yine de toplumumuzu en çok ilgilendiren konu "Lise" yi kurabilmekti. Bunu düşünürken amaç, laik, tarafsız, vicdan hürriyetine önem verilen, eğitim dizgesinin temelinde evrensel ahlakın yasalarını ve vatanına sadık her vatandaşın bilmesi gereken eğitim ilkelerini öğreten bir okul kurmaktı. Böylece Hükümetimizin isteklerine öncü olduk. Tüm bu ilkeler, Türkiye'deki eğitim dizgesine katıldı.
Lisenin açıldığı gün, birçok sınıfa dağılması gereken yalnızca 36 öğrenci bize başvurdu. Lisenin kurulması, kurucularını hayal kırıklığına mı uğratacaktı? Hayır!... Beklemesini bilmek gerekiyordu. Günden güne öğrenci sayısı artıyordu. her ay, her yıl okula yazılanlar çoğalıyordu. Bu sayı 100, 200, 300, 400'e ulaştı. Bugün bu sayı 500 civarındadır. Savaş başladığında kapatılan okullar açılırken, okulumuzun öğrenci sayısında bir azalma olacağını düşündükse de bu geçici bir durum oldu ve yeni öğrenciler geldi. Uygun bir yerimiz olsaydı her halde 1000 öğrenci de okutabilirdik. Okulumuzun kurallara uygun olmasını sağlamak için resmi işlemleri tamamladıktan ve alınması gereken izni hükümetten aldıktan sonra, öğrenciyi birinci sınıftan on ikinci sınıfa, alfabeden olgunluk çağına götüren, ona tam eğitim veren bir okul durumuna

geldi.
Günden güne artan bu başarıyı, okulumuzun verdiği kusursuz eğitime borçluyuz.
Bazı küçük ayrımlar dışında gündemimiz, Galatasaray Lisesi'nin gündemi ile aynıdır. Bu durum, hükümetimiz tarafından onaylanmıştır. Gündemler her zaman kağıt üzerinde güzeldir. Ona gerçek değeri sağlayan uygulanma biçimi, çalışanların canlılığı, öğretmen öğrenci ve öğrenci öğretmen arasındaki yakınlık ve düşünce alış verişidir.
Becerikli pedagogların elinde olan kötü bir eğitim dizgesi çok iyi sonuçlar verebilirken kötü eğitimcilerin elindeki en eksiksiz eğitim dizgesi sıfıra eş değer de sonuçlar alabilir.
Biz hem iyi eğitim dizgesine hem de onu çok iyi uygulayanlara sahibiz.
Çevremizde diplomalı öğretmenler topluluğu vardır. Küçük ve büyük sınıflar için onları kentin en iyi öğretim üyelerinden seçtik. Ayrıca, yetkililerin seçerek bize gönderdikleri çok değerli öğretmenlerle Türkçe öğrenim yapıyoruz. Yahudilerin lisanı olan İbraniceyi, lisemiz yöntemli bir biçimde ve başarıyla öğretebilmektedir.
Herkese, eğitimcilerimize bağlılıkları ve elde ettikleri sonuçlar için teşekkürlerimizi sunuyoruz. Onları kutluyoruz...
Az önce, yerimiz olsaydı bin öğrenci okutabilirdik demiştim. Zayıf noktamız işte bu "yer" sorunuydu. Beyoğlu'nun ortasında büyük bir okulun gereksinimini karşılayabilecek bir binanın bulunabilmesi gerçekten güçtür. Diğer yabancı kuruluşlara, yalnızca yerlerinin uygunluğu yönünden kıskanarak bakıyorum. Bunlar geniş, büyük, havadar, sağlıklı ve rahat okullardır. Bizim toplumsal kurumlarımız, hayır derneklerimiz henüz yoksul olduklarından onlarla rekabet edemiyoruz.
Bugün bulunduğumuz yere yerleşmeden önce ne denli sıkıntı çektik! Yemenici sokağından, Hoca Ali sokağına, Hoca Ali sokağından, Drogmanat sokağına oradan da Kumbaracı sokağına geçtik... Yine de her taşınma bir yenilik getiriyor, her yer değiştirme daha da büyümeyi sağlıyordu. Bir Fransız Lisesinin kalıntısından Alman Lisesinin kalıntısına, bir Alman Lisesininin kalıntısından bir Bulgar Lisesinin binasına geçtikten sonra özgür Türk ve Yahudiler olarak kendimizi bulduk. Yine de dolaşmalarımız bitmiş miydi? Bilmiyorum. tüm güçlüklere karşın son olarak bir daha taşınmak istedik. Kendi yuvamıza yerleşmek isteğindeyiz. Çağdaş pedagojinin gerektirdiği tüm tesislere sahip uygun bir yerimiz olana değin erinç bulmayacağız. Böylece okulumuz bizi koruyan ülkeye, onu destekleyen topluma ve bağlı olduğu topluluk yönetiminde yaraşır bir kuruluş olacaktır.
Eskiden birçok okul dıştan gelen yardımlarla ayakta duruyordu. İstediğimiz, her zaman bunu kendi kendimize gerçekleştirebilmemizdir. Kimseden yardım istememek ve kendi kaynaklarımızı sağlayabilmektir. Bardağım küçük olabilir. Ben yine de bardağımdan içiyorum. Bunu yaparak bağımsızlığımızı sağlayan ve ülkedeki herşeyin yerel sığası ve kaynaklarıyla gerçekleşmesini öngören yöneticilerimizin sunduğu örneklere sadık kalıyoruz. Okulumuzu ve yönetimini lisenin ilerlemesi için çaba harcayan tüm öğretmenlere, lisede okuyan tüm öğrencilere teslim ediyoruz.
Eğitimin yanında disiplinin de iyi olması gerekir. İyi bir düzenleme ve iyi bir yönetim ancak disiplinle olanaklıdır. Sevgili öğrenciler, buna uymayı okul sıralarında öğrenmelisiniz. Kendi kendini yönetmenin hoş yanları varsa da anarşiye kapı açılmamalıdır. Öğretmenlerimizin hoşgörüsünü ve bağışlayıcılığını kötüye kullanmayınız. Kende kendinizi yönetebilme esnekliği sizleri bağımsızlıkta aşırıya kaçmamanız için frenlemelidir. Eğitimcilerimizin her düzeyde, iyilikleri yanında daha enerjik, cezalarında da daha sert olmalarını istiyoruz.
Eğitimde ve gerçek yaşamda göz önüne alınması gereken, herkesin çıkarı değil, genel çıkarlardır. Toplumun çıkarları karşısında bireysel geçici heveslerin, inatla bağımsızlık kuralları içinde yok edilmesine çalışılmalıdır.

Umuyorum ki bu ortama giren öğretmen ve öğrenciler, yapıtın gelişmesi için koşul olan bu disipline alışacaklardır. İşte o zamandır ki, binayı yağmadan, eğitimi, ülke çıkarlarına karşı olan her talimattan, disiplini de her gölgeden uzak tutabilecekler, bireyi oldukları topluma onurlu insanlar ve vatanını hiçbir çıkar gözetmeden seven vatandaşları uyum içinde yetiştirebileceklerdir. Biz Yahudilere bu alanda düşen görev diğer unsurların herhangi birine düşen görevden daha önemlidir. Köklerimiz Türk tarihinin içindedir. Eskiden her yerden kovulan atalarımızın burada büyük bir konukseverlikle karşılandıklarını anımsayacaksınız. 450 yıldır hiçbir kesintiye uğramadan hoşgörü içinde yaşıyoruz. Ülkemize minnettarız. Siz sevgili öğrencilerin, bu ülkenin dilini, edebiyatını, sanatını iyice öğrenerek ve onun yaşamına karışarak bunu gerçekleştirebilirsiniz. Biz Yahudilere "Kitabın halkı" deniyor. Geçtiğimiz, yerleştiğimiz her yerde bizleri karşılayan ülkenin mali, ticari ve sanayi kuruluşlarının gelişmesine katkıda bulunduk. Aynı zamanda o ülkelerin yazın, bilim ve sanatının ilerleme aşamalarında da payımız büyüktür. Sevgili öğrencilerim, aynı şeyi Türkiye için yapın. Bu okulda bu önemli görevi üstlenmeye hazırlanın. Ülkemizde başlayan bu görkemli yenilenme devinimine siz de katkıda bulunun. Bilgin ve düşünürlerimiz ülkelerle olan ilişkilerimizde temel ilkeyi saptadılar. "Dina Dimalhuta Dina" "Yaşadığın Ülkenin Yasası, Kendi Yasandır."
Bu düşüncelerle kazanacağınız başarıyı görmek için uzun yaşamak istiyoruz. İşte o zamandır ki toplumumuz, harcadığı çabalar ve bu kuruluşun yaratılması, büyümesi ve geliştirilmesi için yaptığı esirgemezlikler nedeniyle ödüllendirilmiş olacaktır.

AŞKENAZLARDA YARDIM KURULUŞLARI

Aşkenazlarda yardımlaşma kusursuz bir biçimde düzenlenmiştir. Aynı amaçlı birkaç kuruluş yerine, tek kuruluş düzenini benimsemişlerdir.

Moşav Zekenim (İhtiyarlar Yurdu)

Or Hadaş Sinagogunun kuruluşunda, binanın bir kısmı sinagog, bir kısmı da Moşav Zekenim (İhtiyarlar Yurdu) ve de yoksul göçmen ve gezginlerin barındırıldığı konaklama evi olarak kullanıldığını söylemiştik. 1895 yılında kurulan sinagogla aynı anda, İhtiyarlar Yurdu kuruluyordu.
İhtiyarlar Yurdu, halen birçok ihtiyarı barındırmaktadır. Ancak, yeri artık anılan sinagog binasında değil, Hasköy'dedir.
İhtiyarlar Yurdu veya Moşav Zekenim 1962 yılı başlarına değin Aşkenazlar tarafından yönetilmiştir. Yönetim Aşkenazlarındır ancak bakıma gereksinimi olan yaşlılar Aşkenazlardan fazla Sefaradtırlar... Bayanlar Kolunun iki temel direği olacak olan Bayan Sol Moreno ve Bayan Sara Benbanaste de Sefaradtırlar... Hatta bu iki Hanımefendi yine bir Aşkenaz hayır kuruluşu olan "Süt Damlası" Bayanlar Kolunda etkinliklerini gösterecekler, büyük katkılar sağlayacaklardır.
Ve Hasköy'e geçiş...
Gazeteci yazar Nesim Benbanaste, İhtiyarlar Yurdunun Hasköy'e geçişini o günlerde yazdığı yazılarla ayrıntılı olarak veriyor. (7)
5.9.1963 tarihli Perşembe günü, çok az sayıda öğrencinin öğrenim gördüğü Hasköy Yahudi Okulu (Alliance Israélite kuruluşu) İhtiyarlara Yardım Derneğinin yeni binası olarak basına tanıtıldı. Basının desteğini sağlama çabasında olan dernek başkanı Dr.Harun Çiprut, Şalom Gazetesi Sahip ve Başyazarı Avram Leyon'la La Vera Luz Gazetesi yazarı Nesim Benbanaste'ye yeni bina hakkında bilgi verdi.
Okul binasını, huzur evi durumuna getiren Mimar Mühendis Jak Pardo bu çalışması için hiçbir bedel almamıştır. Dr.Harun Çiprut kısa konuşmasında, derneğin yaşatılmasında büyük katkıları olan Aşkenaz

Toplumunun eski Başkanları Marko Rabinoviç ve Sebastian Hübler'e, binanın yeni şeklinin mimarı Jak Pardo'ya, yaşlıların her sorunuyla çok yakından ilgilenen Bayan İda Rabinoviç, Bayan Sofi Laytes, Bayan L.Weinstein ve Bayan Sol Moreno'ya teşekkürlerini sunmuştur.

Şimdi bulunduğu Hasköy'deki binaya, İhtiyarlara Yardım Derneğinin taşınma tarihi 22.12.1963 tarihli Pazar günüdür.

Yeni dernek binasının açılışı görkemli olmuştur. Hahambaşı Rabbi David Aseo kurdeleyi kestikten sonra kapıya bir mezuza koyarak açılışı yapmıştır.

Başkan Dr.Harun Çiprut İnşaat Komitesi ile Mefruşat Komitesini oluşturan isimleri şöyle açıklamıştır...

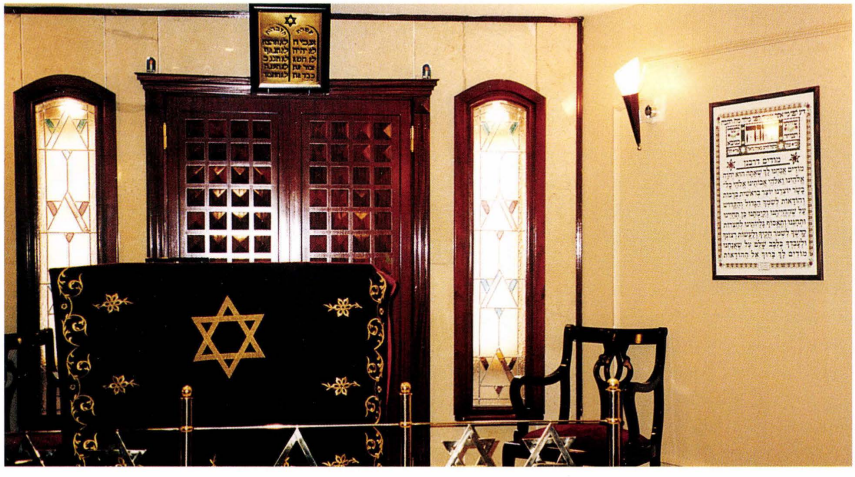
İnşaat Komitesi: Pepo Eskenazi (Cemaat Başkanı), Albertiko Levi (İlancılık), Marko Rabinoviç, İda Rabinoviç, Sebastian Hübler (Aşkenaz Cemaatı Başkanı), Lazar Weinstein.

Mefruşat Komitesi: Sol Moreno, R.Weinstein, Sara Benbanaste, S.Laytes.

Derneğe büyük emek vermiş olan İzak Altabev Merhumun, aziz anısını anmak için bir dakikalık saygı duruşunun da yapıldığı açılışa Cemaat Başkanı Pepo Eskenazi de etkili bir konuşmayla katıldı.

Dernek Başkanı Dr.Harun Çiprut konuşmasını şu sözlerle bitirdi:

"Hayat, yaşanılan yıllar ve günlerle değil, yaşadığımız süre içinde insanlık için yaptığımız güzel ve hayırlı işlerin adedi ile ölçülüdür."

Lehem Ubasar Laaniyim (Yoksullara Et ve Ekmek)

1912'de kurulan bu kuruluş, yoksullara sıcak çorba, et ve ekmek dağıtımında bulunurdu. Özellikle de kutsal Şabat günlerinde

Ruhama

1912'de kuruldu. Yoksul anne adaylarına, hamileleklerinde ve doğumlarında her türlü yardımda bulunurlar, yeni doğmuş bebeklerin giysi ve gerektiğinde süt gereksinmelerini karşılarlardı.
Lehem Ubasar Laaniyim ve Ruhama kuruluşlarının 1931 yılında halen varlıklarını sürdürdüklerini görüyoruz.

İbrani Dili Kursları

İbrani dili kursları, okul sonrası düzenlenir, isteyen her öğrenciye açık olurdu.

Okul Dersleri Kursları

Okul dersleri kursları, okul sonrası düzenlenir, isteyen her öğrenciye açık olurdu.
İbrani dili ve okul derselri, kursları ücretsizdi.

Süt Damlası

Süt Damlası Bayanlar Kolu, 1907 yılında kuruldu. Musevi Aşkenaz Vakfına bağımlı olarak çalışmalarını sürdürdü. Sözü edilen "bağlılık" salt hukuksal bir bağlılıktı. Kuruluşta, bağımsız bir dernek oluşturulamadığı için Aşkenaz yönetimi onu kendi çatısı altına aldı.
Zayıf bünyeli, raşitik çocuklara gıda yardımı amacıyla kurulan bu yardım kurulu, adını, okullarda öğrencilere ikindide verdiği sütten almıştır.
Süt Damlası, yoksul ailelere et, beyaz peynir, süt gibi aylık yardımlar yapmış, bayramlarda patates, yumurta, yağ, tavuk gibi ek gıda yardımlarında bulunmuştur. Yirmi yıl öncesine kadar da yoksul öğrencilerin okul giderlerini üstlenmiştir.
Süt Damlası Kurucuları: Netty Gezelter, Fanika Grünberg, Anna Moskoviç (İlk Başkan), Besi Levi (İkinci Başkan), Sarina Sigalla (Üçüncü Başkan), Frieda Weinstein'dır. Sonraları, bu hanımlara Selma Katz, Lydia Erdal, Sol Moreno, Silbermann, Sophie Leytes, Sara Benbanaste daha sonra da Klara Perahya, Klara Boritzer, Nelly Kahya, Renata Kaç ve Eliza Asa katılmışlardır.

AŞKENAZ MEZARLIĞI

Bugünkü Aşkenaz Topluluğu yönetiminin elinde bulunan gömü defteri, 1876 yılında tutulmaya başlanmış. Daha eski kayıtların olup olmadığı bilinmiyor. Anılan derterde Aşkenazların gömüldükleri mezarlıklar Hasköy, Kuzguncuk ve Feriköy olarak görünüyor. Balat'ta da Aşkenazların gömülü olduğunu biliyoruz. Kırım'dan (Kerç) kaçarak Türkiye'ye sığınan 400 Aşkenaz ailesi için Osmanlı Hükümeti, şişli'de bir mezarlık vermişti.
Hahambaşı Rabbi Yakir Geron, Meclisi Cismani'de görevli olan yabancı uyruklu Daniel Fernandez ve Türk Hükümeti tarafından pek sevilen İtalyan uyruklu, Kont Abraham de Kamondo'nun isteğiyle mezarlığı,

"İtalyan ve Yabancı Uyruklu Yahudiler Topluluğu"na verdi.
1907 yılına Aşkenazlar, Arnavutköy yüksekliklerinde (Bugün, Ulus Mahallesi olarak bilinen yerde) mezarlık olarak kullanılmak üzere bir arsa satın aldılar. Arsanın duvarlarla çevrilmesi tasarlanıyordu.
1920'de alınan berat üzerine, Dr.David Markus, Topluluk Başkanı H.G.Reisner ile bir toplantı yaparak mezarlık arsasının duvarlarla çevrelenmesine gerekli olan 40.000TL.sının bulunması için çalışmalara girişilmesine karar verdiler.
19.5.1927 tarihli "Lag Laomer" gecesi, kalabalık bir Aşkenaz topluluğunun katıldığı duadan sonra Dr.Markus, konu ile ilgili bir konuşma yaptı. Mezarlığın mutlaka duvarlarla çevrilmesi gerektiğini, yapılacak bağışların toplanması ve duvarların gerçekleştirilmesi için Max Grünberg başkanlığında bir kurulun görevlendirildiğini duyurdu.
O gece 6000 TL.sı toplandı. Bağış listesinin başında, 1500 TL.sı ile İstanbul'un ünlü tüccarlarından ve aynı zamanda Finlandiya Fahri Başkonsolosu olan Mauricio Darr bulunuyordu.
Bu mezarlığa ilk gömülen kişi, Zvi Ben Baruh Kohen Edelmann'dır. (17.10.1920)

KAYNAKÇA

Moşe Grosman, Dr. Markus - *(1870-1944) Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler, s.490, İstanbul, 1992*

Moiz Mizrahi - *Şalom Gazetesi, İstanbul, 30 Eylül 1959*

Vittorio Levi - *Kalendaryo Israélit, İstanbul, 1925/1926*

Hamevasser - *3 Aralık 1911 (İbranice Yayın) İstanbul*

Joseph Niego - *Allocutions et Conférences, İstanbul 1933, s.158*

Jüdisches Lexicon - *Berlin, 1929, Markus David, c.3, s. 1385*

Nesim Benbanaste - *La Vera Luz, 12.9.1963 - 26.12.1963*

AŞKENAZ KÜLTÜRÜ
Robert Schild

Ondokuzuncu Yüzyıl Doğu Avrupa'sında gelişen ve günümüz sanat ve düşünbilimini derinden etkilemiş olan Aşkenaz Kültürü'nün evrensel boyutları, kimi çevrelerce yeterince tanınmamaktadır. Önümüzdeki sayfalarda bu kültürün kökenleri ile oluşumu kısaca tanıtılıp, bu arada Türkiye bilim ve sanat çevrelerine katkılarda bulunmuş olan bazı Aşkenaz kökenli aydınlara da değinilecektir. Ayrıca, aynen Judeo-Espanyol da olduğu gibi, günümüzde gittikçe yitirilen Yidiş dili ile son olarak, ülkemizde hemen hiç bilinmeyen *"Aşkenaz Mutfağı"* na kısaca göz atılacaktır.

Schtetl ile metropol arasından sıyrılan AŞKENAZ SANAT ELÇİLERİ

Odessa - Kiew treninde iki Yahudi aynı kompartımanı paylaşıyor. Bir müddet yol aldıktan sonra daha çağdaş görünümlü olanı, siyah giyimli ve uzun sakallıya, nereli olduğunu sorar.

- *"Ich bin fin Chalem."* (Chalem liyim)
- *"Oj - Chalem... a schejnes schtetl und a grojse kille. Aber sugt mir, Rebbe: wifil Jidn leben dort?"*

(Ah, Chalem, güzel bir kasaba ve büyük bir cemaat. Ancak söyleyin: orada kaç Yahudi yaşar?)

- *"Mir senen finfhundertsibenunsechzig Jidn."* (Biz 567 Yahudiyiz).
- *"Schejn, schejn, so file und wifil Gojim senen dort?"* (Güzel, güzel ve kaç adet Hıristiyan?)
- *"Last mich kleren. Da is der birgermajster, der gendarm und sajne schikse, der stationsvorstehr*

und sajn mejdele, und da wern sich noch einige schiker herumtrejbn. Aber jetzt sugt mir, fin wi

kimmt ir?" (Bir düşüneyim, belediye başkanı var, jandarma ve eşi var, istasyon görevlisi var

ve ayrıca ortada dolaşan birkaç ayyaş daha olacak. Ama şimdi siz söyleyin, siz nerelisiniz?)

- *"Ich bin fin New York!"* (Ben New York luyum!)
- *"Oj-oj-oj New York!... A schejne schtadt und muss sajn a grojse kille. Sugt mir : wifil Jidn leben*

dort?" (Ah, New York, güzel bir şehir ve büyük bir cemaat olmalı. Orada kaç Yahudi yaşar?)

- *"Ejne miljon!"* (Bir milyon!)
- *"Nu-nu! Ejne miljooon!! Und wifil gojim?"* (Vay, vay! Bir milyon!! Ve kaç Hıristiyan?)
- *"Nu, es missen sajn so zejn-zwelf miljonen."* (Eh, on-oniki milyon olmalı.)
- *"So file! Far wuuuus???"* (O kadar çok! Ne için ki???)

İşte, Nazi soykırımına kadar yüzyılların Doğu Avrupası'nda yer alan onlarca değil, yüzlerce küçük kasaba ve köylerinde Yahudi toplumu bu biçimde, kendi aralarında yaşardı. Genel olarak (Almanca *"Staedtlein"* = *küçük şehir* sözcüğünden türetilmiş olan) bu schtetl' lerin birçoğunda nüfusun tümü, diğerlerinde ise büyük çoğunluğu Yahudiydi. Rusya, Ukranya, Romanya, Macaristan, Bohemya, Galiçya, Polonya, Litvanya gibi bölgelerde, yerine göre Rus Çarlığı veya Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun buyruğu altında,

kuşaklar boyunca sürdürülen geleneklere sımsıkı bağlı, apayrı bir dünya! İşyerleri olan dükkân ve atölyeler, pazar yerleri, kır evleri, Şabat ve dua saatlerinde gidilen schul (sinagog) ve köy kahvesi ile meyhane arasında oluşan, duaların İbranice okunduğu, ancak tüm diğer iletişim ve etkileşimin Yidiş dilinde geçtiği günler ve yıllar. Arada bir, içkiyi çok kaçırmış yerel serseri takımı (o dönemde holigan veya lümpen terimleri yoktu henüz!) veya kışkırtılmış Rus kozaklarının etrafı yıkıp yaktıkları pogromlar arasında, çoğu kez kelle koltukta bir yaşam.

Schtetl ortamı, Jidischkejt olarak da adlandırılan yalın Aşkenaz kültürünün (ve dolayısıyla sanatının) doğduğu, geliştiği, yüzyıllar boyunca korunduğu ve nihayet tüm dünyaya yayıldığı ana ocak olarak görülmelidir. Bu ortamdan kimler yetişmemiş, ne tür evrensel yapıtlar oluşmamıştı ki! Yazın (edebiyat), müzik, sahne ve görsel sanatlar alanında nice dünya çapındaki ustaların kökenleri, hep bu alçak gönüllü küçük ortamlara dayanır.

Kırda Yaşayanlar ile Kentsoylular

Öte yandan, daha batıya gidip Avusturya, Almanya, Fransa, Hollanda ve İngiltere gibi ülkelerde yaşayan Yahudilere baktığımızda, oldukça farklı bir yaşam tarzı görürüz. *Schtetl* nüfusu, Çar veya İmparator yönetiminin özel ve yazılı izni olmadan bulundukları bölgeleri terkedemezken, batıdaki ülkelerin büyük kentlerinde oturan Yahudi halkı daha erkin ve olduğunca hür bir yaşam sürdüryordu. Aydınlanma dönemi ile, Ortaçağdan kalma *getto* sınırları içinde oturma zorunluluğu ortadan kalkmıştı. Buna rağmen, çoğu kentlerde Yahudiler gene de belirli bazı semtlerde kümelenmişlerdi: yaşam buralarda da genellikle aynı sokaklarda, belirli sinagog ve okulların etrafında sürüyordu. Ancak kentler arası seyahat olanakları ve arzuya göre gidilebilecek eğitim kurumlarının seçimi, yüzyıllar ilerledikçe belirli bir rahatlığa kavuşmuştu. Kentsoylu Yahudi halkının meslek tercihleri böylece gittikçe doktor, avukat, gazeteci, politikacı gibi daha entellektüel alanlara kaymaktaydı. Ve bu ortamdan, *schtetl*'lerden türeyen yukarıda sıraladığımız sanat dallarına ilaveten, dünyayı yerinden oynatacak düşünürler çıkmaya başlayacaktı.

Beri yandan, bu birbirlerine oldukça zıt kültürel ortamların her ikisinde de Yahudi halkının dış sosyal etkenlere karşı içinde taşıdığı duyarlılık ve her an içinde bulunduğu tedirginlik, onlara da kendilerine has bir karamsarlık, korunma ve birliktelik içgüdüsü aşılarken, değişik duyarlılıklar ve tepkiler ile gene kendine özgün bir dışavurumlara yol açacaktı.

İşte, kırsal ve kentsoylu olarak adlandıracağımız bu iki akım ile korunma duyarlılığından türeyen birtakım sentezler, Aşkenaz kültür, sanat ve düşümbiliminin 19. ile 20. Yüzyıllardaki özyapısını oluşturur. Schtetl ortamındaki geleneklerin pişirildiği pota, büyük kentlerin eğitim kurumlarında edinilen liberal düşünceler ve bu iki ortamda görülen ortak dayanışma dürtüsü, Aşkenaz kültürünün temel taşlarıydı.

Ne var ki, yıllar boyunca oldukça sağlıklı biçimde gelişmekte olan bu etnik bileşim, 1880 lerde Çarlık İmparatorluğu nda ve ardından Polonya da artmaya başlayan Yahudi düşmanlığı ile derinden sarsılacaktı. İlk toplu göçler bu dönemde başladı ve yönelinen bölgeler başta Almanya ve Fransa (bu arada, Osmanlı İmparatorluğu) gibi oldukça yakın ülkeler, ancak artan bir çoğunlukla Kuzey ve Güney Amerika olmuştu. Tarihte oldukça kısa bir süre sayılan elli yıl sonra, bu kez Almanya da başgösteren Nazi ideolojisi ile ikinci büyük göç akımı oluşmuş, bu kez ise ana hedef (kutsal topraklar yanısıra) Amerika Birleşik Devletleri olmuştu. Ancak ne yazıktır ki, bu arada insanlık dışı bir kıyıma uğramış olan altı milyon Avrupalı Yahudi arasında, yüzbinlercesinin Jidischkejt özelliği, onlarla birlikte gaz odaları ve fırınlarda yok olacaktı!

Şiir ve düzyazı

Schtetl yaşamında yöresel halk ozanları ve en başta bir çeşit çigan türü olan Klezmer müziği hakimdi. Kırsal folklor öğelerini taşımakta olan bu doğaçlama sanatı, başlarda önemsenmemekle birlikte, aslında o dönemin naif ancak otantik Aşkenaz sanat yaşamının en belirgin yapıtlarını oluşturur. Bu tür alçak gönüllü sanat çabalamaları yanısıra, kırsal yörelerde daha nitelikli yapıtları için uygun dışavurum ortamını bulamayan bazı ozan ve yazarlar, komşu kentlere yerleşmeye başlarlar. İşte, **Yidiş yazını**nın belki de en büyük kalemi olan **Scholem-Aleichem** (asıl adı Schalom Rabinowicz), 1859 yılında doğduğu Ukranya nın Pereyaslav köyünden önce Voronkov kasabasına ve ardından, 24 yaşında Kiew kentine yerleşir. Oradaki zengin sanat yaşamından önemli paylar kapan yazar, önceleri haftalık *"Dos Yidishe Folksblat"* gazetesine sürekli yazılar verir, ardından ise, birçok genç kalemlerin de katılacağı ünlü *"Di Yidishe Folksbibliotek"* dergisini yayımlamaya başlar. Kısa bir süre sonra Kiew sınırlarını da aşarak tüm Avrupa da ünlenecek ve son yıllarını New York da geçirecekti. İşte, Ukranyalı küçük bir schtetl 'de sanat serüvenine başlamış olan bu yazara, bir gün karşılaştığı ünlü Amerikalı meslektaşı Mark Twain şöyle diyecekti: *"Size kendimi tanıtmak isterim: bendeniz, Amerika nın Scholem-Aleichem'i!"*

Aynı gelişme ve aydınlanma süreci, o dönemin çoğu Yidiş yazarında görülür: Beyaz Rusya nın Kapulia kasabasında 1835 yılında doğmuş olan **Mendele Mokher Seforim** (Schalom Abramowicz) veya 1852 de Polonya nın Zamosc kasabasının çocuğu, daha sonra Varşova dan başlayarak gene dünyaca ünlenecek olan ozan **Jitzhak Lejb Peretz** gibi. Beri yandan, çocukluğunu da Varşova da geçiren Isaac Bashevis Singer, ilk öykülerini buradaki haftalık gazetelerde yayımlayacak ve bu kentteki oldukça serbest ve erkin sanat yaşamından yararlanmakla birlikte, kendisini kısıtlamaya başlayan siyasi ortamı görüp 1935 yılında A.B.D. ye göç edecekti. Ne var ki, 1978 yılında almış olduğu Nobel Edebiyat Ödülü ne layık bulunduğu roman ve öykülerinin büyük çoğunluğu, gene de gençliğinde dedesinin schtetl i olan Bilgoraj daki yaşamının derin izlerini taşırken, Aşkenazların ana ocağı olan Doğu Avrupa nın bu kültürü, çağdaş Yidiş yazınında yaşatılmaya devam eder. Diğer bir ifadeyle, gerek ilk yazar diasporası olarak adlandırmak istediğimiz aynı ülkedeki köyden kente göç yanısıra, ikinci diaspora olan tanımlayacağımız sınırlaraşırı gönüllü veya zorunlu sürgün çoğu Yahudi yazarlarda, geleneklerinin sürdürülüp işlenmesine mani olmayacaktı. Bu öğe, Avusturyalı **J.Roth** ve **Rus I.Babel** ile **S.Bellow, B.Malamud, Ch.Potok, Ph.Roth** ve **H.Wouk** gibi A.B.D. li yazarlarda göze çarparken, daha çok kentsoylu özelliklerini işlemeleriyle bilinen Avusturyalı **F.Kafka, A.Döblin, S.Zweig** ve **A.Schnitzler**, Fransız **M.Sperber, R.Gary ve J.Kessel**, İtalyan **A.Moravia,** İngiliz **A.Koestler, H.Pinter** ve **A.Wesker** ile Rus şairler **I.Ehrenburg** ve **O.Mandelshtam'** ın yapıtları, liberal duyarlılıkları yanısıra, çoğu kez yukarıda değinilen tedirginlik ve karamsarlık öğelerini taşır. Bu bağlamda, soykırım konusunu şiirlerinde işleyen Alman **N.Sachs,** Avusturyalı **P.Celan**, Çek **J.Bor**, romanlarına konu eden Fransız **E.Wiesel,** Alman **A.Seghers,** İtalyan **P.Levi** ve Amerikalı **L.Uris** ile sahneye taşıyan Alman **P.Weiss** ve **C.Zuckmayer**, Aşkenaz yazınının en karanlık sayfalarının "vakanüvistleri" olarak anılır.

Tiyatro, Sinema ve Basın

20. Yüzyıla girerken, Doğu Avrupa nın büyük kentlerinde sürdürülen çok yönlü edebi yaşam, gerek sahnede gerekse basın dünyasında Aşkenaz kültürünün altın yıllarını getirmişti: Sayısız ***Yidiş Halk Tiyatrosu*** topluluklarınca Odessa, Kiew, Bükreş, Czernowicz gibi o dönemin birçok "metropol"larında gerek müzikli, gerekse salt sözel dramatik yapıtlar sergilenirken, buradan hareketle Prag, Viyana ve Berlin gibi dünya çapındaki sanat merkezlerindeki tiyatro yaşamında, Yahudi sanatçılar gittikçe çoğalmaktaydı.

İşte, 1875 yılında Bükreş te **Abraham Goldfaden** ile başlayan ilk profesyonel Yidiş Tiyatrosu ndan, 20. Yüzyıl Alman Tiyatrosu na Berlin de yön verecek olan **Max Reinhardt** üzerinden A.B.D. nin saygın sahne yazarları **A.Miller, D.Mamet, S.Berkhoff** ve **N.Simon** ile isimleri buraya sığmayacak Broadway oyun yazarlarına uzanan yol!

Broadway den Hollywood a giden yol, uzun değildir. Avrupa'yı geride bırakıp önceleri New York a ayak basan Aşkenaz Yahudileri, A.B.D. batı kıyısında büyük bir evrim geçiren ***sinema*** endüstrisine yeni bir çehre kazandırıp onu, beraberlerinde getirdikleri Avrupa entellektüelizmi ile daha nitelikli kılmasını bilmişlerdir. Ancak daha önceleri, 1895 yılında Polonya dan A.B.D. ye göç etmiş **Samuel Goldwyn** (asıl adı Goldfisch), Rus asıllı olup Kanada üzerinden bu ülkeye gelen **Louis B.Mayer** ile A.B.D. doğumlu **Jesse Lasky** ve **Harry Cohn**, Goldwyn Pictures, Metro-Mayer, Paramount ve Columbia yapım şirketlerini kurarak, yedinci sanatın sağlam temellerini atmışlardı. Özellikle yirmili yıllarda M.Reinhardt ekolünden gelen **E.Lubitsch** ve **W.Wyler** ile Avusturyalı **J.v.Sternberg** ile **B.Wilder** in ardından, Almanya daki Nazi kıyımından kaçan saygın UFA yapım şirketinin birçok Yahudi yöneticisi, Hollywood da aradıkları altyapıyı bulmaları yanısıra, katkılarını da esirgememişlerdi. Bunların başında **F.Zinnemann, O.Preminger** ve **J.Mankiewicz** sıralanabilir. Müzikler **D.Tiomkin, B.Bacharach** ve **E.Bernstein** tarafından besteleniyor, senaryolar **B.Hecht, S.Raphaelson** ve **G.Axelrod** tarafından yazılıyordu. Aktörler arasından sadece beşli bir örnek ile yetinelim, Alman asıllı New York doğumlu Chico (Leonard), Harpo (Arthur), Gummo (Milton), Groucho (Julius) ve Zeppo (Herbert) - 1929 ile 1946 yılları arasında milyonlarca sinema seyircisini kahkahalara boğan **Marx Brothers**.

Basına gelince, nitelikleri gittikçe artmakta olan haftalık ve günlük Yidiş gazetelerini artık Lehçe, Rusça, Çekçe, Almanca ve İngilizce olarak yayımlanan Aşkenaz kökenli basın izlemeye başladı. Bunların ilki, 1837 ile 1922 yılları arasında Leipzig de yayımlanan Allgemeine Zeitung des Judentums olmuştu; 1841 yılında Londra da çıkarılmaya başlanan The Jewish Chronicle ise, bugün halen varlığını sürdüren en eski Yahudi gazete olarak bilinir. Avrupa da Yahudilerce yayımlanan sayısız saygın gazete olarak, Paris muhabiriyken Dreyfus olayını izleyen **Theodor Herzl**'in 1891-1895 arasında çalıştığı ve ünlü Avusturyalı yazar Stefan Zweig da kadrosuna aldığı Viyana daki Neue Freie Presse anılabilir (halen Die Presse adıyla Avusturya nın en saygın gazetesi olarak bilinmektedir). Yeni Dünya daki basın öncüleri arasında Macaristan doğumlu **Joseph Pulitzer** ile New York Times gazetesinin kurucuları, Alman asıllı **Adolph S. Ochs** ile **Arthur H. Sulzberger** isimlerini de son olarak zikretmek gerekiyor, daha nicelerini bu satırlara alamadan.

Görsel sanatlar ve müzik

Scholem-Aleichem in Sütçü Tewje romanından uyarlanmış olan Damdaki Kemancı müzikalini izleyen sanatseverler, sahne dekorları ve oyuncularının giysilerinden Rus Yahudi resim sanatçısı **Marc Chagall**' ı anımsarlar. Gerçekten de, olayın geçtiği Anatevka, tipik bir Ukranya veya Rus schtetl'ini simgelerken, asıl adı Segal olan 1887 doğumlu Chagall'ın sanatındaki ortam, daha çok ülkesi olan Beyaz Rusya'nın Vitebsk bölgesini, figürleri ise babasının mesleği olan balık satıcısı veya köy hahamı ile halkını canlandırır. 23 yaşından başlamak üzere, yaşamını daha çok Fransa ve A.B.D. nde sürdürmekte olan, Aşkenaz resim sanatının dünya çapındaki bu temsilcisi, karakalem ve renkli yapıtlarının önemli bir bölümünde, artık yitirilmekte olan Doğu Avrupa nın kırsal Yahudi yaşamını ölümsüzleştirmeyi başarmıştı. Avrupa ve Amerika nın birçok gözde müzelerinde bu yapıtları izlenebilen Chagall'ın işlediği diğer ana konu ise, Tevrat ın çeşitli öyküleri olup, başta vitray tekniğindedir. Bu dev yapıtların bazıları, Jerusalem Hadassah Hastahanesi, Vatikan, Birleşmiş Milletler ile Paris ve New York Metropolitan Operalarını süslüyor. Schtetl yaşamını daha birçok Aşkenaz ressam tuallerine taşımıştır örneğin Macar **L.Horowitz, P.Kaufmann** ve Rus **J.Epstein**

gibi. Buna karşılık, empresyonizm akımının önde gelen Alman temsilcisi **Max Liebermann,** Yahudilik ile ilgili az sayıda yapıt vermiş, asimilasyon öğesinin ağır bastığı bir sanatçıdır. Dini kökenleri veya Aşkenaz kültürlerine hiç değinmeyen iki ressam ise, Rus asıllı Fransız **Chaim Soutine** ile yakın arkadaşı olan İtalyan **Amadeo Modigliani** dir.

Aşkenaz müziğinin iki ana kökeni, yukarıda da kısaca değindiğimiz klezmer yanısıra halk şarkıları ile sinagog ilahileridir. İlki, daha çok doğaçlama tekniğini kullanılarak, başta klarnet ve keman ile çalınan neşeli freilachz , dansa davet eden dojne , ve daha ciddi, sözel nigun türlerini içerir. Bu tür, günümüzde özellikle A.B.D. ve Almanya'da yeniden popüler olmuştur. Halk şarkılarının toparlamasında büyük emeği geçenler arasında ise Polonyalı **M.Gebirtig** ve Ukranyalı **A.Goldfaden** anılmalıdır. Dini müzikler söz ağırlıklı olup, güzel sesli kantor veya hazanlar tarafından icra olunur. Aralarından bazıları, örneğin Avusturyalı **J.Schmidt**, opera ve operet dünyasında büyük sevingenlik kazanmıştı. Schtetl ortamına has bu türlere karşın, büyük kentlerde yetişen ve dini ezglieri çok sesli sanat müziğine uyarlayanların başında, "Kol Nidrei" si ile büyük üne ulaşmış Alman **M.Bruch** ile "Avodath Hakodesh" ile İsviçreli **E.Bloch** gelir. Öte yandan, Aşkenazlar arasında klasik müzik alanında, örneğin Beethoven ve Mozart gibi dev isimlere rastlanmaz. Yahudi sanat müziğinin 3M i olarak tanımlamak istediğimiz Alman F.Mendelssohn-Bartholdy, G.Meyerbeer (asıl adı Jacob Liebmann-Beer) ve Avusturyalı G.Mahler yanısıra, çok sesli batı müziğinin çağdaş bestecileri Avusturyalı A.Schönberg ile Amerikalı A.Copland zikredilebilir. Nazi dönemi öncesi Almanya'sında, Brecht Tiyatrosu nun sahne müzikleri, salt Aşkenaz Yahudileri (K.Weill, P.Dessau, H.Eisler) tarafından bestelenmişti. Berlin'li bir kantorun oğlu olan Weill, sanat yaşamını daha sonraları gittiği Broadway ve Hollywood'da sürdürmüş ve aynen Rus asıllı olup Amerika doğumlu G.Gershwin (asıl adı Gershowitz) ve G.Bernstein gibi gerek sanat, gerekse sahne müzikleri konusunda eşit derecede ünlenmişti. Bu son türde ise, burada sayısı anılamayacak kadar çok, başta Avrupa asıllı Yahudi besteciye rastlamaktayız örneğin I.Berlin (Kazakistan asıllı Israel Baline!), J.Kern, H.Arlen, R.Rodgers ve O.Hammerstein gibi. Caz müziğinde sıralanabilecek en önemli isimler B.Goodman ve S.Getz olup, pop sanatçıları arasında ilk akla gelenler B.Dylan (Robert Zimmermann), P.Simon ile Dire Straits Grubu nun kurucusu M.Knopfler anılmalıdır. İcracılara gelince bir söylenceye göre, sürekli olarak düşmanlarından kaçmaya hazır olan Doğu Avrupa Aşkenazlarının, kolayca taşınabilecek keman çalmayı yeğlemelerine karşın, bu aletin ustaları (örneğin **Y.Menuhin** ve **S.Mintz**) yanısıra, birçok dünyaca ünlü piyano sanatçısını da yetiştirdikleri söylenebilir sadece birkaçına değinmek gerekirse, **V.Ashkenazy, D.Barenboim, V.Horowitz, A.Rubinstein** ve İstanbul doğumlu **A.Weissenberg** gibi veya, orkestra şefleri arasında **A.Fiedler, R.Serkin, B.Walter** ve daha niceleri...

Kültür mirasının sorgulaması

Aşkenaz Sanat dünyasındaki bu çok kısa gezintimizi, düşünbilimi çevresine bir kuşbakışı ile bitirelim. Nasıl ki, önceleri 15.Yüzyılın sonlarına kadar, İspanya ve Portekiz deki Sefaradlar ve ardından Hıristiyanlığı kabul

etmiş Conversos ve Marranos arasından birçok saygın filozof çıkmış ise, özellikle Alman Yahudi toplumu, günümüzün düşünbilimini derinden etkilemiş kişilikler çıkarmıştır. 18.Yüzyıl da M. Mendelssohn ile başlayan Yahudilikte Aydınlanma akımı, büyük Alman düşünürü Kant'ın fikirlerini yorumlayıp genişleten M.Herz, L.Bendavid ve S.Maimon ile sürdü. Sosyalist düşünce ekolü M.Hess ve K.Marx ile 20.Yüzyıl tarihini derinden sarsacak gelişmelere uğradı. S.Freud ve A.Adler psikanalize yeni ve devrimci ufuklar getirirken, A.Einstein fizik yanısıra, zaman kavramını yeniden belirledi. Çağdaş Yahudi düşünürleri E.Bloch ve H.Marcuse, Marx ve Freud'un kuramlarını, K.Popper ayrıca Einstein'in görüşlerini irdelediler. H.Arendt ise, 20.Yüzyılın Yahudi düşmanlığını eleştirel biçimde incelerken, milyonlarca insanın kıyımına yol açmış bu oluşumunun nedenleri arasında Avrupa Yahudi toplumunun azalan etkinliğine işaret etmekteydi.
Yukarıda tanımladığımız türdeki schtetller kalmadı artık. Ancak, bu yalın ortamlarda gelişen Aşkenaz yaşamındaki kırsal gelenek ve dürtüler, kentsoylu sanatçıları etkileyip onlarda yeni ufuklar açarak bu kültür mirasını evrensel boyutlara ulaştırmıştır. Bu bağlamda oluşan kendine has sözel, görsel ve işitsel sanatlar ile düşünbilimi el ele gelişerek, insanoğlunun daha zengin, daha eleştirel ve daha yüce değerlere yönelmesine neden olmuştur.

"Boğaziçi'ne Sığınanlar" Türkiye'nin Konuk Ettiği Aşkenaz Bilim Adamları ve Sanat Eğitmenleri

Bu satırların yazarı, yeniyetme bir üniversite öğrencisi olarak 1968 yılında İ.Ü. İşletme Fakültesi koridorlarını aşındırmaya başlarken, Dekan odasının hemen karşısındaki duvarda, altında Alfred Isaac adı yazılı büyük boy fotoğraf ile ilk karşılaştığında, değişik duygulara kapılmıştı. 1930'lu yıllarda Eminönü'ndeki işyerinden her kaçabildiğinde, Mercan Yokuşu'nu tırmanıp İstanbul Üniversitesindeki anfilerinde birtakım parlak yabancı hocaların derslerini izlemeye giden babasının anlattıklarını anımsatmıştı, o fotoğraf.
Gerçekten de, ülkesinin batılaşması için hiç bir atılımı esirgememiş, ileri görüşlü büyük devlet adamı Kemal Atatürk, önayak olduğu Üniversite Reformu çerçevesinde, İstanbul ve Ankara Üniversitelerine onlarca değerli bilim adamlarının gelmesine yol açmıştı. Acı bir rastlantı olarak, 1933 yılında Almanya da başa gelen Nazi rejimi, birçok sosyal demokrat, sosyalist, ilerici ve liberal kültür adamlarının çalışmalarını engellemeye başlamış ve özellikle Yahudi akademisyenlerinin anavatanlarını terketmelerine yol açmıştı. İşte aynen 450 yıl öncesinde İspanya Yahudilerine kucak açan Osmanlı Devleti gibi, genç Türkiye Cumhuriyeti de bu değerli bilim adamlarına yeni bir çalışma ortamı sağlarken, aynı zamanda ülkenin kalkınma sürecinin kültürel cephesinde yeni yeni ufukların açılmasını sağlayacaktı.
Bu ufuklar nelerdi? Türkiye ye yeni bilim disiplinlerinin (dallarının) gelmesi; her iki üniveristede yeni fakülte enstitülerinin kurulması; çoğu anında Türkçe ye çevrilen sayısız ders kitaplarının yazılması; ülkeye vardıktan hemen sonra ders vermeye başlayan bu hocaların yanında, yarının profesörleri olacak sayısız bilim asistanlarının yetişmesi; Avrupa çapında hekimlerin tıp fakültesi kliniklerinde halka hizmet vermeleri; mimar olanlarının, başta İstanbul ve Ankara nın birçok büyük yapılarını gerçekleştirmeleri; yerel bilgilere sahip yabancı uzmanların, oluşturulan yeni kanunlara ve iktisadi politikalara yön vermeleri vbg.
Ekim 1933' de Türkiye ye gelmeye başlayan bilim adamlarının çoğu, buradaki ortamı beğenecek ve ilerleyen aylar içerisinde, Almanya da aynı ayırım ve kıyım olasılığı ile karşı karşıya kalan birçok dostlarını da İstanbul veya Ankara ya çekeceklerdi. Böylece sayıları birkaç yüzü aşan bu hoca ve asistanlarından kimileri yıllarca, bazıları onyıllarca üniversitelerimize değeri biçilmez katkılarda bulundular. Ne yazık ki birçoğu, Nazi dönemi sona erdikten sonra tekrar vatanlarına döndüler, bazıları daha uygun araştırma şartları bulabildikleri A.B.D. üniversitelerine yöneldiler, birkaçı yeni kurulan İsrail e göç ettiler ancak geride

bıraktıkları, yanlarında yetişen ve örneğin bu satırları yazanın birtakım değerli hocaları ve bu bağlamda Türk bilim ortamında bir yeni yapılanma olmuştur.
Avrupa, hatta dünya çapındaki bu bilim adamlarının önemli bir bölümü Alman, bazıları ise Avusturyalı, Çek, Macar ve Polonyalı Yahudilerdi (birkaçı ise, salt Yahudi eşleri olduğu için de aynı kaderi paylaşmaktaydılar!). Bu kısıtlı derlememizde, Aşkenaz profesörlerinin tümünü burada anmamız olanak dışıdır, aşağıdaki sıralama, Türk bilim ve sanat dünyasına en büyük katkılarda bulunmuş olanlarını kapsamaktadır sadece.

A. Tıp Biliminde

- **Prof. Hugo Braun** (Çek): 1933-1950, İ.Ü. Mikrobiyoloji, Salgınlar Bilgisi ve Parazitoloji Ensitüsü Başkanı
- **Prof. Albert Eckstein**: 1935-1950, Ankara Numune Hastanesi Çocuk Bölümü Başkanı ve 1945 den başlamak üzere A.Ü. Çocuk Hastalıkları Bölümü
- **Prof. Erich Frank**: 1933-1957, ölümünde kadar İ.Ü. İç Hastalıklar Bölümü, Vakıf Gureba Kliniği Dahiliye Bölümü Başkanı yetiştirdiği öğrenciler arasında Prof.E.Ş.Egeli, Prof.R.Özcan, Prof.N.Harmancı
- **Prof. Karl Hellmann** : 1936-1943, İ.Ü. Kulak-Burun-Boğaz Bölümü Başkanı
- **Prof. Julius Hirsch** : 1933-1948, İ.Ü. Hijyen Enstitüsü Başkanı
- **Prof. Josef Igersheimer**: 1933-1939, İ.Ü. Oftalmoloji Profesörü ve Göz Kliniği Başkanı (yetiştirdiği öğrenciler arasında Prof.N.Bengisu anılabilir)
- **Prof. Alfred Kantorowicz** (Polonyalı): 1933-1948, İ.Ü. Diş Hekimliği, derslerden sorumlu direktör
- **Prof. Berta Ottenstein**: 1935-1950, İ.Ü. Dermataloji Profesörü
- **Prof. Philipp Schwartz**: 1933-1951, İ.Ü. Patoloji Enstitüsü Başkanı
- **Prof. Max Sgalitzer** (Avusturyalı): 1938-1943 İ.Ü. Radyoloji Enstitüsü ve Kliniği Başkanı

B. Hukuk Biliminde

- **Prof. Ernst Hirsch**: 1933-1952, önceleri İ.Ü. nde Ticaret Hukuku Profesörü, 1943 den sonra A.Ü. nde Ticaret Hukuku, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Profesörü (yetiştirdiği öğrenciler arasında Prof. M.Aksoy, Prof. Y.Karayalçın, Prof. H.Topçuoğlu)
- **Prof. Richard Honig**: 1933-1939, İ.Ü. nde Hukuk Felsefesi ve Hukuk Tarihi Profesörü
- **Prof Andreas Schwartz** (Macar): İ.Ü. nde Roma Hukuku, Medeni ve Mukayeseli Hukuk Profesörü (yetiştirdiği öğrenciler arasında Prof.H.V.Velidedeoğlu, Prof.B.Davran, Prof.T.Rado)

C. İktisat Biliminde

- **Prof. Alfred Isaac**: 1937-1951, İ.Ü. nde İşletme Bilimi Profesörü, bu bilim dalını Türkiye'de yerleştirmiş olup daha sonra

İşletme Fakültesini kuracak olan birçok değerli hocanın öncüsü sayılır

- **Prof. Gerhard Kessler**: 1933-1951, İ.Ü. nde İktisat Profesörü, ilk Türk işçi sendikasının kurucusudur Bilim Adamları-2

D. Dil ve Tarih Bilimlerinde

- **Prof. Erich Auerbach**: 1936-1947, İ.Ü. nde Fransız ve Romen Dilleri Profesörü, Türkiye de kaleme aldığı Mimesis Batı Edebiyatında Ortaya Konan Gerçek başlıklı incelemesi, bugüne dek dalındaki en saygın yapıtları arasında anılmaktadır.
- **Prof. Benno Landsberger**: 1935-1948, A.Ü. nde Asuroloji ve Sümeroloji Profesörü
- **Prof. Waler Ruben**: 1935-1948, A.Ü. nde Hint Dilleri ve Eedebiyatı Profesörü
- **Prof. Leo Spitzer** (Avusturyalı): 1933-1936, İ.Ü. nde Romen Dilleri ve Edebiyatı Profesörü (yetiştirdiği öğrenciler arasında Prof.S.Bayrav, Prof.M.Urgan ve S.Eyüboğlu yer alıyor)

E. Fen Bilimlerinde

- **Prof. Leo Brauner** (Avusturyalı): 1933-1955, İ.Ü. nde Botanik Profesörü
- **Prof. Otto Gerngross** (Avusturyalı):1933-1943 Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü nde, ardından Filistin de bir müddet kaldıktan sonra 1947 den emekliliğine kadar A.Ü. Fen Fakültesi nde Ziraat Bilimleri Profesörü
- **Prof. Wolfgang Gleissberg** (Polonyalı): 1934-1958 yılları arasında İ.Ü. Astronomi Enstitüsü nde görev alıp, bu bilimin Türkiye deki öncülerindendir, 1965/66 da A.Ü. nde misafir profesör olarak bulundu
- **Prof. Philipp Gross** (Avusturyalı): 1936-1939, İ.Ü. Teknik Kimya Enstitüsü Başkanı
- **Prof. Felix Haurowitz** (Çek): 1939-1948, İ.Ü. Biyokimya Enstitüsü Başkanı
- **Prof. Alfred Heilbronn**: 1933-1956, İ.Ü. nde Botanik Profesörü ve Botanik Bahçesi Direktörü
- **Prof. Willy Prager**: 1934-1951, İ.Ü. nde Uygulamalı Matematik ve Mekanik Profesörü
- **Prof. Wilhelm Salomon-Calvi:** 1934-1941, önceleri Ankara YZE nde yeni kurulan Jeoloji Bölümü Başkanı, ardından MTA Enstitüsü nde danışman; Türkiye deki deprem araştırmaları konusunda öncü

F. Sanat Eğitimcileri

Yukarıda sırladığımız bilim adamları yanısıra,

- Macar **Lico Amar**, 1938-1957 yılları arasında Ankara Devlet Konservatuarında keman öğretmenliği yapmış, birçok yorumcu ve bestecilerin yetişmesine katkıda bulunmuştur.
- Berlin Sanat Akademisi nden uzaklaştırılan heykeltraş **Prof. Rudolf Belling**, 1937 den başlayarak İGSA, 1951'den itibaren ise İTÜ Mimarlık Fakültesi nde öğretim görevlisiydi. Türkiye de gerçekleştirdiği başlıca yapıtları arasında, Maçka'daki İnönü Anıtı sayılabilir.
- Berlin Şehir Operası Müdürlüğü nden alınan **Prof. Carl Ebert**, 1939-1947 yılları arasında Ankara Devlet Konservatuarının kuruluşuna geniş çapta katıldı, çağdaş Türk opera ve tiyatrosunun öncülerinde olup, Aydın Gün, Güneyt Gökçer ve Mahir Canova gibi sanatçıların yetişmesine önayak oldu.
- Fransız ressam ve baskı sanatçısı **Prof. Leopold Levy**, 1937-1949 boyunca İGSA nin Resim Bölümü Başkanlığı sırasında N.İyem ve A.Arbaş gibi nice saygın Türk ressamının yetişmesine önayak oldu.
- Avusturyalı mimar **Margarete Schütte-Lihotzki**, gene mimar olan eşi **Wilhelm** ile birlikte 1938-1947 yılları arasında İGSA'de proje hocalığı yaptı.
- 1936 yılında Türkiye ye çağrılan **Prof. Bruno Taut**, İGSA'deki öğretim görevliliği yanısıra, hükümetin resmi mimarı olarak özellikle Ankara da birçok kamu binasının yaratıcısıdır.
- Rus asıllı viyolonselist **Prof. Rudolf Zirkin**, 1923-1940 yıllarında başta Ankara Devlet Konservatuarında öğretmenlik yaptı, İ.Usmanbaş gibi önemli bestecilerin, bu arada İsmet İnönü'nün de hocası oldu.

- Büyük Alman yazar Carl Zuckmayer'in kardeşi olan **Prof. Eduard Zuckmayer**, (Yahudi olmayan) çağın en önemli bestecilerinden P.Hindemith'in ardından 1936'da Ankara'ya gelerek ADK'nda öğretmenlik yaptı, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasında çaldı, ölümüne dek bu kentten ayrılmadı ve B.Arel ile H.Şimşek gibi ünlü müzik otoritelerin yetişmesinde büyük katkıları oldu.

Türk Yahudi toplumu ve özellikle İstanbul Aşkenaz Cemaati, bu bilim adamları ve sanatçılar ile ne yazıktır pek yakın bir ilişkide bulunmamıştır, sadece Prof. Ernst Hirsch anılarında Atatürk ve İnönü nün dişçisi olan Dr. Sami Günsberg ile yakın dostluğundan söz eder. Oysa ki yerel cemaatler, daha sonraları dallarında dünya çapında birer otorite olarak ün salacak bu saygın kişiliklerden büyük yararlar görebilirdi (Bu arada girişte sözü edilen rahmetli Willy Schild gibi bazı ilgili gençler, Beyazıt taki İ.Ü. dersanelerinde dinleme olanağını buldukları Auerbach, Spitzer, Landsberger, Isaac, Kessler ve eşi Yahudi olduğundan Türkiye nin kazanabildiği değerli iktisatçı ve maliyeci Fritz Neumark ın konferanslarından, üniversite öğrencisi olmadıkları halde, birçok değerli bilgiler kapabilmişlerdi !).

Türkiye deki yabancı bilim adamları ve sanat eğitmenleri hakkında
daha fazla bilgi edinmek isteyenler için, aşağıdaki yayınlar önerilebilir:

- H. Widmann : Atatürk ve Üniversite Reformu Kabalcı Yayınları, 1999
- Ernst Hirsch : Anılarım; Kayzer Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi Tübitak Yayınları, 2.basım, 1997
- Fritz Neumark : Boğaziçine Sığınanlar İ.Ü. İktisat Fak. Maliye Enst. Yayınları, 1982
- Türkiye nin Yabancıları Cogito Düşünce Dergisi, Sayı 23, Yaz 2000

Farschtet ir jiddisch? Yidiş anlar mısınız?

Yidiş dili, bazıları 20 - 25 değişik anlam taşıyabilen sözcükleri, deyimleri, atasözleri ve kendine has fıkralarıyla, kütüphaneler dolduracak folklorik bir zenginlik arzeder. Bu kısıtlı yayınımızda, sadece birkaç tipik sözcük ile bazı atasözlerine değinebiliyoruz.

M.S. 1.Yüzyılda Romalılarca kutsal topraklardan sürülen Yahudiler arasında önceleri Ren nehri havzalarında ve ardından doğu Avrupa ya göç edenler, yüzyıllar içerisinde kendilerine has bir dil oluşturdular. Özellikle 9. ve 12. Yüzyıllar arasında gelişen Yidiş lisanının belkemiğini Ortaçağ Güneybatı Almanya dili oluşturur, diğer etmenleri ise İbranice, ve çeşitli Slav ile Romen dilleridir.

Bu bağlamda, aynen Judeo-Espanyol da olduğu gibi, Yidiş de bir karışım dili sayılır; ayrıca

- göçler sonucu (Güneybatı Almanya dan Rusya ve Kuzey/Latin Amerika ya kadar) değişik yörelere yayılmış bir dil;
- okullarda öğretilmekten çok, daha ziyade evlerde konuşulan bir halk dili;
- ve özellikle bu son neden yanısıra, Nazi soykırımı ve Stalin dönemi kıyımları sonucu, gittikçe yitirilmeye yol tutan bir dil konumundadır.

20.Yüzyıl başlarında sayıları on bir milyon olarak kestirilen Yidiş konuşanları, bugün tüm dünyada ne yazıktır ki, dilbilimci Nathan Weinstock a göre bir kaç on bin kişi düzeyine indi. Öte yandan, başta ABD Aşkenazlarının sosyal, ticari ve kültürel yaşamdaki etkinlikleri dolayısıyla çok sayıdaki Yidiş sözcük, İngilizce yanısıra bazı Avrupa lisanlarında da yerlerini almıştır.

Örneğin Oxford English Dictionary , uluslararası yaygınlık kazanmış olan toplam 123 Yidiş sözcük tanımlar. Bunların bazıları şöyledir:

- **bagel** (okunuşu:"beygıl " Almanca "Beugel"den) : ortası delik, tatlı bir hamur ürünü, bir çeşit simit öncelikle evlerde yapıldığı gibi, başta ABD de olmak üzere, bugün birçok fast food ve kahvaltı büfesinde bulunur.

- **chutzpah** ("hutspa" İbraniceden) : cüret sosyal ilişkiler yanısıra, bugünlerde özellikle ticari yaşamda kullanılmaktadır. Tanımlanması için en aşırı örnek: Anne ve babasını öldürmüş olan bir gencin, mahkemeden ben zavallı bir yetimim gerekçesiyle af talebinde bulunması.

- **kvetch** ("kveç" Almanca "quetschen" den) : birçok anlamları olan Yidiş sözcüklerinden.
  - fiil olarak: mıncıklamak vaktini boşa harcamak şikâyet etmek
  - isim olarak: sürekli şikâyet eden işten kaçınan yavaş çalışan

- **meshugge** ("meşuge" İbranice den) : deli, çılgın.
  - meshugaas: delilik meshuggener: deli adam meshuggeneh: deli kadın

- **nebech** ("nebeh" veya "nebiş" Çekçe "neboky"den) :
  - sıfat olarak: ne yazık ki
  - isim olarak: zavallı kimse, fukara

- **nu** ("nu" - Rusça "nu" dan) : Leo Rosten in The Joys of Yiddish kitabına göre, 19 ayrı anlamı vardır. Soru veya haykırış biçiminde kullanılabildiği gibi nasıl? ne var ne yok? öyle olsun! ne yapabilirim ki? vay canına! gibi değişik hisleri simgeler.

- **nudnik** ("nıdnik" Rusça "nudna"dan): can sıkıcı herif, başbelası
  Örnek: Adam, doktoruna dert yanar: Doktor Bey, bir müddettir kendi kendime konuşmaya başladım! - Telaşlanmayınız, bu aslında önemli bir hastalık değildir; çok kimsede var. Ama Doktor Bey, benim nasıl bir nudnik olduğumu bir bilseniz!

- **oy** ("oy" - Rusçadan olduğu tahmin ediliyor): L.Rosten e göre oy, bir sözcük değil, sanki başlıbaşına bir sözlük tür! Kitabında 29 ayrı anlamı sıralanmıştır. Türkçe deki vay , vah , ah , oh gibi ifadelerin çok daha geniş bir alanını tanımlar. Şaşkınlık, korku, sevinç, kuşku, acı, kızgınlık, rahatlama, tiksinme gibi türlü-çeşitli hislerin dışavurumunda, konu ile ilgili cümle içinde hep oy kullanılır. Bazı durumlarda, oy vay (vah) biçiminde de rastlanılmaktadır ki, bu ifade oy vay iz mir (vah, başıma gelenler)in kısaltılmış şeklidir.

- **schiksa veya schikseh** ("şiksa" veya "şikse" İbraniceden): Yahudi olmayan, veya Yahudi

olup dini geleneklere uymayan kadın.

- **schlemiel** ("şlemil" İbraniceden): beceriksiz, sakar, bahtsız (argo da salak) insan. Bir Yidiş atasözüne göre Slemiehl sırt üstü düşerse bile burnunu kırar! Yukarıda tanımlanmış olduğumuz nebech ile akrabalığı da vardır: Shlemiel masadan hep birşeyler düşürür ve nebech onları toplayıp yer.

- **schlep, schlepper** ("şlep, şlepper " Almanca "schleppen"den):
  - fiil olarak schlep: sürükleyerek çekmek, oyalamak
  - isim olarak schlepper: beceriksiz, bakımsız, beleşçi (daha çok tiyatro ve ticaret çevrelerine kullanılagelmektedir)

- **schlimazel** ("şlimazıl " Almanca "schlimm" ve İbranice "mazel "den): her şeyi ters giden; shlemiel den daha bahtsız kimse. Shlemiel masada sık sık sıcak çorbayı devirir çoğunlukla yanında oturan shlimazel in üstüne!

- **schmooze** ("şmuuz" İbraniceden): baş başa yapılan, bazen yağ da yakılan samimi görüşme. İngilizce de bugün çok yaygın biçimde shmoozing veya shmoozing around olarak kullanılır.

- **schnorrer** ("şnorer" Almanca "Schnorrer"den): özellikle chutzpah sergileyen bir dilenci. Zengin adamın kapısını sabah altıda çalıp dilenen schnorrer laf işitince, zengine kızar: Bana bak, sana kendi işini nasıl yapacağını anlatmıyorum sende benim işime karışma!

- **schtetl** ("ştetıl" Almanca "Stadt"dan): küçük kent, kasaba. Simgesel Aşkenaz kültürünün doğup geliştiği ve tüm dünyaya yayıldığı ana ocağı (bakınız: Bölüm 1: Aşkenaz Sanat Elçileri).

Gene Oxford English Dictionary ye girmiş olan golem, kishke, luftmensch, pastrami, pischer, schmutz, schicker, schtik, schul, tsores, tzimmes, yahrzeit, zaftig ve daha onlarca Yidiş sözcüğe bu kısa derlememizde yer verme olanağımız yoktur.

Atasözlerine gelince, işte kısa bir örnekleme ve derleme:

A- Yahudilik ve Yahudi yaşamı hakkında

- *Der jam is on grund, un jidische zores on a breg.*

Denizin dibi yoktur. Yahudi dertlerinin de sonu yoktur.

- *As a jid is gerecht, chapt er erscht recht klep.*

Bir Yahudi haklı ise, işte asıl o zaman dayağı yer.

- *Besser a jid on a bort wi a bort on a jid.*

Sakalsız bir Yahudi, Yahudisiz bir sakaldan iyidir.

- *Wos toigt das bissl pojlisch, as men lost nit arajn zum poriz in hojf?*

Bildiğin Lehçe neye yarar ki seni ağanın malikanesine bırakmazlarsa?

B- Sosyal ilişkiler hakkında

• *Tojsnt franjt senen zu wejnik far a mensch, un ejn ssojne is zu fil.*
Bin dost yetmez bir düşman ise fazladır.

• *Besser an erlecher patsch ejder a falscher kusch.*
Samimi bir tokat, yapmacık bir öpücükten değerlidir.

• *A partsch farhejlt sich a wort gedenkt sich.*
Tokatların izi geçer sözlerin asla.

• *Ammajsstn faln menschen nit, wajl sej senen zu schwach, nor wajl sej haltn sich far zu schtark.*
Genellikle insanlar zayıf olduklarından değil de, kendilerini fazla kuvvetli sandıklarından düşerler.

• *Jede schnur is a schtikl schwigr.*
Her gelinin içinde birazcık kayınvaldelik vardır.

• *Saj der letzter bajm ibergejn a tif wasser.*
Derin sulardan geçerken, sonuncu ol.

C- Maddi/manevi değerler hakkında

• *Dem emessn tam fun wasser derkent men in der midber.*
Suyun asıl lezzeti ancak çölde anlaşılır.

• *A frejlecher kabzn is rajcher fun a more-schchoredikn nogid.*
Neşeli bir dilenci, mızmız bir milyonerden daha zengindir.

• *Der karger besizt nit sajn farmegn, nor sajn fermegn besizt im.*
Cimri, servetine sahip değildir serveti, ona sahiptir.

• *Ess is gut, zu gefinen besser zu gewinen noch beser zu fardinen.*
Bulmak, iyidir oyunda kazanmak, daha iyidir - çalışarak kazanmak, en iyisidir.

• *A matone git men um jenem sich mekarew zu sajn, a nedowe um fun jenem porter zu wern.*
Hediye vermek, alanı kendine bağlamak sadaka vermek, alanından kurtulmak içindir.

• *Ess is nito kejn schlechter bronfn far a schiker, kejn schlechte matbeje far a ssojcher un kejn misse nekejwe for a nojef.*
Ayyaş için kötü içki, tüccar için kötü para ve çapkın için çirkin kadın yoktur.

D- Zekâ hakkında

• *Ale kinder senen klejnerhajt klug, nor doss row blabjn bajm kinderisch ssejchel.*
Bütün çocuklar küçükken akıllıdır, ancak çoğu çocuk zekâsında kalır.

• *Wos helft chochme, as das narischkajt gilt.*
Ahmaklığın hüküm sürdüğü devirlerde, zekâ ne işe yarar ki?

• *A chochem hot asoj fil zu denkn, as er hot nit kejn zajt zu redn; a schojte hot asoj fil zu redn, as er hot nit kejn zajt zu denkn.*
Zeki olan, düşünmekten konuşmaya vakit bulamaz ahmak ise, fazla konuşmaktan düşünemez.

• *Der woss wil nit denkn is a fanatiker; der woss kon nischt denkn is a schojte; der woss hot mojre zu denkn is erger fun bejde.*
Düşünmek istemeyen bir fanatiktir; düşünmesini beceremeyen bir ahmaktır; düşünmekten korkan ise her ikisi birdendir.

E- Felsefi konular

• *Men soll nit beten, die zoress soln sich ojsslosn.*
Worem as di zoress losn sich ojss, lost sich doss lebn ojch ojss.
Dertlerin bir son bulmaları için duacı olmamalıyız. Dertler son bulursa, yaşam da biter.

• *In gan-ejd weln sajn mer farbotn wi in gehenem.*
Cennette yasaklar, cehennemdeklerinden fazla olacaktır.

• *As got wil schtrofen an amorez, lejgt er im a losch-kojdesch-wort in mol arajn.*
Tanrı dinden anlamayanları cezalandırmak isterse, ağızlarına İbranice bir kelime yerleştirir.

Bu dile ilgi duyup daha fazla bilgi edinmek isteyenler için, sayısız web sayfaları yanısıra, önerebileceğimiz dört ana kitap şunlardır:

Y Fred Kogos : A Dictionary of Yiddish Slang & Idioms Castle Books, N.York, 1967
Y Leo Rosten : The Joys of Yiddish Penguin Books, Middlesex, 1964
Y Salcia Landmann : Jiddisch, Das Abenteuer einer Sprache, dtv, München, 1962

Y Salcia Landmann : Jüdische Anekdoten und Sprichwörter, dtv, München, 1976

" A gezinden apetit!"
AŞKENAZ MUTFAĞINDAN

Aşkenaz mutfağı, sadece gefilte fisch demek değildir! Bu halk topluluğu ile özdeşleşmiş balık dolması , aslında Doğu Avrupa nın zeki ev kadınları tarafınca tasarruf amacıyla yaratılmıştı: O yörelerde oldukça pahalı olan balığın, özellikle Şabat gecesinde tüm aileye yetmesi için, dikkatli bir şekilde ayıklanan balık eti, ekmek, yumurta, soğan, şeker, tuz ve biber ile yoğrulduktan sonra, balığın hazır tutulan derisine özenle yeniden doldurularak pişirilir. İşte böylece tek bir balık, tüm aileye yetmekteydi: jidische chochme (=Yahudi zekâsı)!

Sefarad ve Aşkenaz yemek türleri arasındaki en önemli farklılıklar, birincisinin zeytinyağı ve baharatlar ortamı kullanılarak daha çok kuzu eti, pirinç ve yeşil sebze ağırlıklı olması, diğerinin ise çoğunlukla sığır ile tavuk etinin, hayvansal yağlar, soğan ve şeker ortamında başta patates, havuç ve baklagiller ile pişirilmesidir. Sefarad yemeklerinin Akdeniz mutfağından (ve böylece kutsal topraklardaki tarihi beslenme türüne daha yakın), Aşkenaz yemekleri ise Orta ve Doğu Avrupa gıda ürünlerinden etkilenmişti insanoğlu başta ne bulduğunu yer ana fikrine uyarcasına; ancak beri yandan, gerek hayalgücü, gerekse kaşrut kurallarına uymak gereksinimi ile, her iki mutfak türü yüzyıllar içerisinde değişik bir çeşitliliğe ulaşmıştır. Schtetl ortamında, özellikle gelir düzeyi nedeniyle hafta aralarında daha çok buğday ürünleri ile patates, havuç, kereviz, pancar, lahana ve baklagiller gibi sebzeler tüketilirdi. Kaşer kurallarına uygun et bulmak, her yerde kolay olmadığı gibi, ancak varlıklı ailelerde daha sık yenilebiliyordu. Tavuk çorbası veya sığır eti ile pancar ve lahanadan yapılan borscht çorbası, pek sevilirdi. Salatalık ve lahana turşuları her evde bulunurdu. Özellikle çok çocuklu hanelerde lokschen tabir edilen ev yapımı erişteler hafta arası sık sık masaya gelirdi. Cuma geceleri ise, ailenin maddi durumuna göre balık veya tavuk, kaçınılmaz bayram yemeği sayılmaktaydı. Tuzlu balık türleri (başta ringa balığı), tazesinden daha ucuz oldukları için, daha sık tüketilmekteydi. Kırsal yörelerde ekmekler genellikle evlerde yapılır, cuma geceleri için özel Schabbes-challe (bir beyaz francala türü) hazırlanır, bayram günlerinde ise lejkech veya schtrudel pastaları sunulurdu. Yapımı çok yaygın olan çeşit çeşit reçeller, eve gelen misafirlere ikram edilmekteydi. Evlerin çoğunda semaverden çay içilir, kahve ancak büyük kentlerde kullanılırdı. Buralardaki yemek türleri ise daha dışa açık ve örneğin Rus, Polonya, Çek veya Romen mutfağından daha bire-bir etkilenmiş olmakla birlikte, halkın büyük çoğunluğu, gene de kaşrut kurallarına özenle dikkat etmekteydi.

İçki olarak özellikle Şabat günleri ve bayramlarda birer kadeh şarap, meyhanelere gidenler tarafından ise yöresel schnaps lar, örneğin votka, korn veya slivovicz tercih edilirdi.

Kuşku yoktur ki, Aşkenaz mutfağının en zengin örnekleri, Şabat gecesi ve dini bayramlar için yaratılmıştır.

İşte, bazı tipik örnekler:

- Şabat yemekleri:

  Gehakter hering, gehakte leber (ince kıyılmış tuzlu balık veya soğanlı ciğer starter olarak), ardından gefilte fisch (yukarıda tanımlanmıştı), cholent (önceden ısıtılmış fırında tüm Şabat günü bırakılıp sıcak kalması sağlanan, oldukça yağlı sığır eti, patates ve fasulye yemeği), kishke (işkembe dolması), ardından kugel (bir sıcak puding türü) ve/veya flojmen-kompot (erik kompostosu).

•Pesah yemekleri:

Hazırlanmasında un türevlerinin kullanımı yasak olduğu olağan bayram yemekleri yanısıra, maza unundan yapılan kneydl (çorbalara atılan veya etin sosuna bandırılan, suda pişirilmiş bir çeşit köfte) ile latkes (yoğrulduktan sonra bekletilir ve yağda kızartılıp tek başına veya etin yanında yenir) veya kırılmış mazaların yoğrulup yağda kızartılan mazzah-chremzlach ile kıyılmış soğan, maydanoz, yumurta ve baharatlar ile doldurulmuş bir çeşit mantı olan mazzah klejs.

• Şavuot yemekleri:

Bu bayramda süt ürünleri revaçta olduğundan, özellikle peynir içeren hamur ürünleri hazırlanır. Bunlar arasında kaymak veya peynir ile doldurulan blintzes (Rus menşeili bir krep türü), içlerine peynir veya reçeller doldurulup üçgen bohça biçimi verilen kreplach (Bohemya), Litvanya kökenli knishes (etli, patatesli veya peynirli bir gözleme çeşidi olup ayrıca fırında pişirilir), Almanya ve Avusturya da peynirli schtrudel ve Polonya da çok sevilen peynir pastası (A.B.D. Aşkenazlarının hazırladığı cheese-cake veya cheese-pie türlerinin öncüsü). Şavot bayramında bazı yörelerde soğuk olarak içilen chlodnik (salatalık çorbası) da revaçtaydı.

•Roş-Aşana ve Yom Kipur yemekleri:

- Yeni yılın tatlı geçmesini simgelemek amacıyla, bal ile yapılmış lejkeh pastası veya bala bandırılmış elma dilimleri sunulur dahası, aynı simge uğruna, Batı Avrupa Yahudilerinde balık yemeklerine bile zaman zaman bal katılmaktaydı!
- Kipur arifesinde birçok Aşkenaz cemaatlerinde kuş şekli verilmiş ekmekler yenirdi bu yoldan, yapılacak duaların Tanrı ya daha çabuk erişmesi simgelenmekteydi. Oruç açılırken süt içilip barkes veya schneken tabir edilen vanilya ve kuru üzümlü hamur tatlılar yenilir. Öte yandan, bedenin oruç boyunca yitirdiği tuz oranını dengelemek için, birçok Aşkenaz ailelerinde tuzlu ringa balığı sunulur veya zise-zojre (tatlı-ekşi) balık yemekleri hazırlanırdı.

• Hanuka yemekleri:

Bu bayramda, yağda kızartılmış hamur ve patates ürünleri olan latkes, fasputsches veya pontschkes yanısıra, özellikle Doğu Avrupa da turp, şalgam, zeytin ve soğan içeren ve Makabi savaşçılarınca da yenmiş olan bir salata sunulur.

• Purim yemekleri:

Purim deki Aşkenaz mutfağı özellikle hamur tatlıları çeşitliliği ile bilinir ki, bunlar hamanmitzen (Haman'ın şapkası), hamansoren (kulağı) ve hamantaschen (cebi) olarak adlandırılır. Cep , Hanam'ın rüşvet paraları ile dolu ceplerini, kulak ise, idam edilmeden önce kesilen kulaklarını simgeler. Yörelere göre bu hamur ürünleri haşhaş, şeker ve Bohemya yöresinde povidl olarak bilinen erik reçeli ile doldurulurdu. Özellikle çocukların bayıldığı bu tatlılar İsviçre ve Doğu Fransa'da schunzuchen, Avusturya'da ise hojsenbluzen olarak biliniyordu. Purim günü ailece pek sevilen değişik bir ekmek türü de yenir. Rusça'dan gelen keylitsch adıyla bilinen bu örgülü ve oldukça uzun ekmek, Haman ın asıldığı ipi simgelemektedir.

Aşkenaz mutfağındaki bu kısa gezintimizi, konuya uygun bir öykü ile noktalayalım:

Bir apikojre (Tanrı inancından yoksun) olan şişman Schmuel Rabinowitsch, arkadaşları ile Cumartesi akşamı meyhanede otururken, şöyle der:
Tanrı ya inanmıyorum, ancak t chiat hamejtim (ölülerin dirilmesi) kesinlikle vardır.
Arkadaşları şaşırır: Schmuel, bunları söylerken biraz mantıksız konuşmuyor musun???
Niye mantısız olsun! Geçen Şabat akşamı bir şişe şarap içip bol miktarda gehakte leber ile başlayarak ardından kapabildiğim kadar gefilte fisch, bir tabak dolusu yağlı cholent, büyük bir parça kischke, yanında dört büyük salatalık turşusu ve sonra eşimin nefis kugel inden, bu arada kızımın getirdiği lekach dan da büyük bir parça yedim, üç bardak çay içtim, zar zor yatağa kadar gidebildim ve bugün, gördüğünüz gibi, sapasağlam olarak siz sevgili dostlarımın arasındayım gene!

GA KD GALATA AŞKENAZ KÜLTÜR DERNEĞİ
GALATA ASHKENAZI CULTURAL ASSOCIATION

A Hundred Year Old Synagogue in Yüksekkaldırım

Ashkenazi Jews

Erdal Frayman - Moshe Grosman - Robert Schild

YÜKSEKKALDIRIM
AŞKENAZ SİNAGOGU
100.Yıl

Türkiye Hahambaşılığı

הרבנות הראשית בתורקיה

İstanbul, Eylül 2000

On the occasion of Yüksekkaldırım Ashkenazy Synagogue's Centennial, I wish to convey my appreciation to their Executive Board for assembling and presenting the relevant historical documents.
May the blessing of the Almighty be with them.

Rav. David Asseo

Chief Rabbi of Turkey

Beyoğlu, Yemenici Sok. No:23 80050 İSTANBUL Tel: (212) 293 87 94-95 Fax: (212) 244 19 80

Dear Friends,

We live in an age of political and commercial alliances. Various cultures get the benefit of coexisting by respecting each other's differences. The minorities suffer the most as a result of that interaction. Today, the Turkish Ashkenazi community, with its population below 1,000, is losing its identity and its culture is eroding with every day that passes by.

The fact that our children do not know where their ancestors come from, and even worse, the fear that they do not even care about it, urges us to protect our cultural heritage, and to share it with everybody. We believe in letting others know about ourselves, for it helps us to know ourselves better.

Last year, we restored our Schneider Tempel (Tailor's Synagogue) and reopened it as an Art Gallery. We undertook the responsibility of organizing activities of an outstanding standard there.

This year, we celebrate the centennial of our beautiful Yuksekkaldirim Ashkenazi Synagogue . Our colleagues Erdal Henri Frayman, Mose Grosman, and Robert Schild have prepared this book to inform you about this Synagogue that has served four generations of Ashkenazi Jews in Istanbul, together with our history and culture.

We owe them gratitude for their effort.

Believing in tolerance, we wish to be a part of a colorful society that lives, enjoys, and shares its cultural wealth.

Respectfully yours,

Mario Frayman,
President of the Ashkenazi Community.

ORIGINS OF ASHKENAZIM
by Erdal Frayman

European Jews in the Middle-Ages

It is known that in the first century there were Jews living in the Greek Colonies of the Black Sea coast. In the eighth century, when trouble erupted between the powerful Muslim and Christian States, the Turkish-Caspian aristocracy maintained their neutrality by choosing Judaism. They also adopted Hebrew as their mother tongue. Menorahis and symbols of Turkish tribes were used together on the tombstones found in the excavations. After the collapse of the Caspian Kingdom, the 'Jewish Caspian Turks' mixed with the Western Jews who had settled there and got integrated with the Jewish community of Ukraine.

In Western Europe we observe the existence of Jews in Central France during the fifth and sixth centuries along the trade routes. The kings who wanted to increase trade under their supervision protected Jewish tradesmen, who brought the finest fabrics from Palestine to France via Italy.

In the ninth century, the native Jews of Baghdad, Rhadanits, increased trade between Asia and Europe dramatically, and gained immense financial power. However, as the Church gained more importance in the Middle Age, the Church and the kings who had previously benefited from the Jewish funds to finance the Crusades, started to treat the Jews as foreigners, snakes and the focus of conspiracy.

In 1275 A.D. the English, 16 years later the French, and two centuries later the Germans cities banished the Jews to the east. From the 15th century on, more and more Jews came to settle in Poland, where

the aristocracy welcomed them to build the country and to manage the land. Nearly 60 communities that consisted of those who came from German cities shaped the Ashkenazi culture in less than 100 years. Jewish life developed with a marked autonomy on these lands during the two centuries between 1550 and 1795, the date when Poland broke up.

The word Ashkenaz was first used in Genesis 10:3 and Chronicles 1:6 to mean the people who lived between Armenia and the north of the Euphrates. During the Middle Ages, rabbinical literature used the word Ashkenaz for 'Germany'. (Encyclopedia Judaica, Volume 3, p. 718.)

The German Jews who were the most effective among the communities wrote and read Yiddish, a German dialect mixed with some Hebrew, Aramaic, Roman and Slavic words. Within a couple of generations, Yiddish replaced all local languages, was used in literature and research, and became the daily language of the Central and Eastern European Jews. A book published in Yiddish in Amsterdam or Basel could be read in Krakow. Literature and theater started to flourish since good work could find an audience and readers amid all the Ashkenazi Jews that used the same language now. Hebrew, on the other hand, remained as the religious language.

Religious education methods were taken up seriously. Similar Yeshiva systems were accepted all over Central and Eastern Europe. In this way, rabbis, scientists and students were able to travel comfortably between the Ashkenazi communities that got closer to each other by the use of a common language, education and culture. By the end of the 17th Century, the Ashkenazi population reached 800,000, and enjoyed comfortable autonomy.

In 1648, the Greek Orthodox Bogdan Chmielnicki got together with the Crimean Tartars and rebelled against Poland. Catholic churchmen were tortured, aristocrats were kidnapped, but the real victims were the defenseless Jews. Nearly 100,000 Jews were killed in five years. Crimean slave tradesmen later captured thousands of survivors and sold them to the Italian, Moroccan and Ottoman Jewish communities, who freed them.

In the early 1700s the Jewish communities of Poland struck by the Chmielnicki massacre and the infamous Sabetai Zvi case, turned towards religion. They sought a solution to their suffering through cabalistic mysticism. The rabbiís led the communities by regulating their daily life, ethical and sexual behaviors, the way they dressed, their hair and beard length, even home furniture. Jewish life was regulated by those unarguable rules that differed from community to community, according to the rabbis whose disciples they were.

Ashkenazi Jews Get Divided After the Collapse of Poland

In the year 1795, Russia, Prussia and the Austrian-Hungarian Empire split Poland. The majority of the Jewish communities were left within the Russian borders.

The Russians did not allow the Jews to leave their home towns. As a result, a highly populated Jewish region was formed between the Baltic Sea and the Black Sea. Here, they were continuously harassed. Especially after thè murder of Czar Alexander the Second, the Jews remained under continuous oppression. The Russian word 'pogrom' (meaning storm) was used to explain the attack on the Jewish villages.

Following the break up of Poland, the communities that were left within the Austrian borders enjoyed the favour of their new State. Jews showed an enormous devotion to their State, increasingly integrated into the economic life, and played an active role in diplomacy, finance and industry. In 1867, Emperor Franz Josef gave his Jews equal citizenship rights.

The good living conditions in Austria attracted an increasing number of Russian Jewish emigrants to the West. Such a high number of poor Jewish emigrants led the Germans to reevaluate their once unpopular Zionist plan. The idea of diffusing German influence to the Middle East by resettling the poor Jewish immigrants in the Ottoman Palestine under German leadership induced the German government to approach the Zionist leaders. (Friedman I., Germany, Turkey and Zionism, p.156.)

Haskalah Movement:

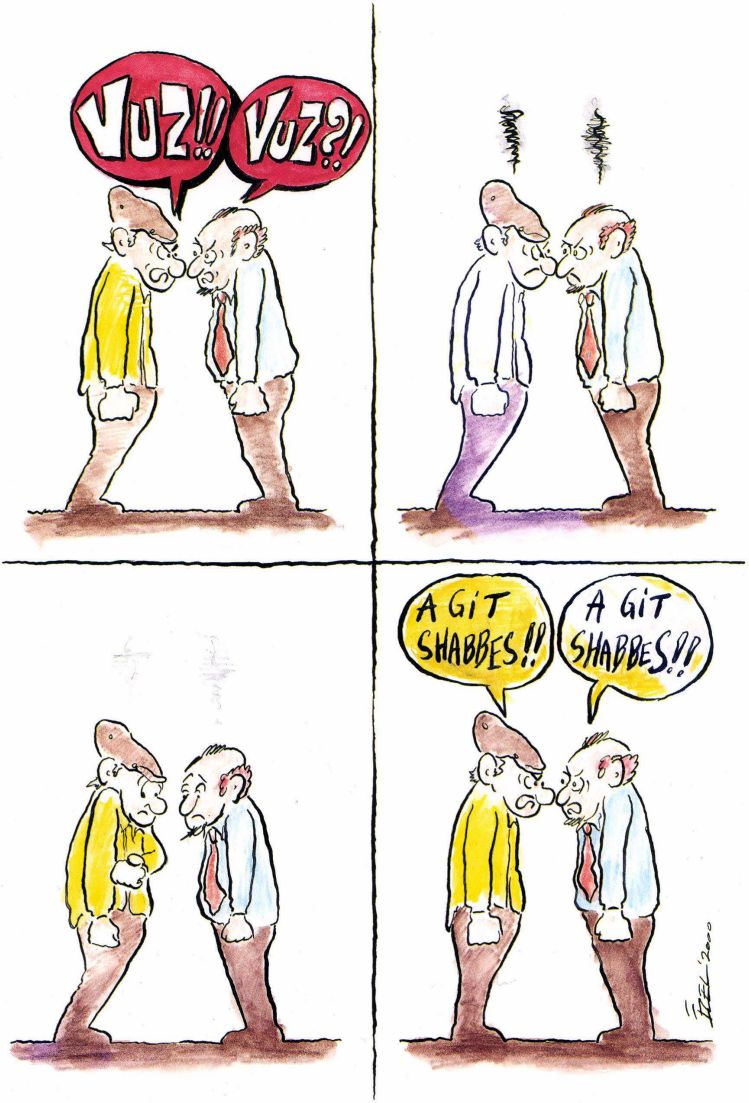
'France is our Palestine. Its mountains are Zion, its rivers our Jordan River. Let's drink the water of its sources.' These lines are taken from a letter written in the Chronique de Paris in the year 1791. After the French Revolution with its famous slogan of 'Liberty, Equality, Fraternity', the French assembly gave Jews equal citizenship rights. Soon other Western and Central European States did the same, and Jews, forced to live in closed societies for centuries, found themselves free to learn, free to trade, and free to practice any profession.
The Haskalah Movement believed that if the Jews were sufficiently cultured, if they integrated into the advanced European civilization that surrounded them, the reasons for anti- Semitism would fade away. Until this time, the Jewish religious laws (halaha) and Community order had set the values of Jewish life. The Haskalah Movement in the 19th century created a big difference between the Jews living in the West, who were being integrated into the mainstream society, and the traditional Jewish communities of Eastern Europe who were closely tied to each other to resist state terrorism and lived a life totally isolated from the rest of the world.

American Dream:

The arrival of Jews to America dates back to Luis de Torres, the translator of Christopher Columbus. However, between 1820 and 1903, as a result of the suppressive politics of the Czar of Russia, two million Yiddish-speaking poor Ashkenazi Jews took refuge in America. These immigrants organized more emigration to draw their families to Gildineh Medineh (Golden Lands). New York became the biggest Jewish settlement center in the world. The Yiddish newspaper Jewish Daily Forward, with a circulation of 600,000, was full of liberal and humanist points, typical representatives of the Haskalah Movement. The Jewish population, mostly born in Europe, reached four and a half million in 1920, and contributed greatly to the enormous progress made in literature, theater, cinema, music, and industry in the New World. (See Robert Schild study in this book for more detailed information on the subject.)
Most of the Jews were textile workers and had free-lance professions. They gave their children very good education and produced the successful scientists, economists and administrators of the future generations. They were well organized, and followed Americaís liberal economic and legal system to such an extent that they resisted any decisions taken against them and became a major political and economic force.

Holocaust:

While being integrated into the economic and cultural life of the country they lived in, the Jewís loosened their traditional ties and neglected their religion. However, the Nazism that gradually gained

VUZ!!
VUZ?!
A GIT SHABBES!!
A GIT SHABBES?!?

power in 1930 reminded European Jews who they were in the most terrible way. Jews were, again, held responsible for the lack of success of those who were unhappy with the system. Of the nine million Jews who were living in 'civilized' Western Europe, now under Nazi control, 6 million were killed only because they were Jews. Ninety seven percent of Polish Jews, ninety percent of German, Austrian and Baltic Ashkenazim, seventy percent of Bohemian, Greek and Hollandaise Jews, and fifty percent of Eastern Russian, Belgian, Yugoslavian, and Roman Jews, were massacred. The whole world watched the extermination of the European Jews, who had taken such pride in their devotion to their countries.
Turkey did not take part in this war and protected the Jews against the Nazis. Moreover, Turkey welcomed hundreds of scientists, lawyers, artists and ordinary immigrants who were fired from their jobs by the Nazi regime at the beginning of 1930. You can read about the contributions of these Jewish scientists to Turkey in Robert Schildís "Bosphorus Refugees", later in this book.
Turkey saved the lives of more than one thousand Turkish citizens of Jewish faith by giving them passports and identity cards through its consulates in France and in Greece (even if they had lost their Turkish citizenship rights). According to official records, 16,474 (unofficially 75,000) Jews were allowed to immigrate to Palestine through Turkey. (Shaw Stanford J., Turkey and the Holocaust, Macmillan, p. 303)
Turkey also served as a secure bridge for immigrant Jews going to Palestine and Western countries after the War.

ASHKENAZIM IN THE OTTOMAN EMPIRE

Before the19th Century:

Minor Jewish communities depressed by the pressure of Byzantium, supported the Ottomans while the latter were conquering Gallipolis, Ankara and Adrianople in the 14th century. In appreciation, the Ashkenazi Jews who were driven away by the Bavarian King Ludwig were resettled in those newly conquered regions. (Shaw Stanford., The Jews of the Ottoman Empire and Turkish Republic, p. 26.)
To attract the Ashkenazi Jews into their expanding country, the Ottoman Sultans made use of the rabbis. In his letter written just before the conquest of Istanbul by the Turks, the Ashkenazi rabbi Isaac Tzarfati invited German, French and Hungarian Jews who were under pressure, to live in the Ottoman territories in peace and prosperity. (Ibid, p.31.)
Ashkenazi Jews that emigrated from Bavaria and other Central European countries settled in Sofia, Plevne, Philippopolis, Thessalonika and Istanbul, and established their own communities and synagogues. (Ibid, p.33.)
In 1550, Suleyman the Magnificent invited Ashkenazi Jews with the famous letter called 'Ferman De Los Alemanes'. Many Ashkenazi Jews immigrated to Istanbul, Adrianople, Thessalonica and Palestine. Devoted rabbis like Salamon Weil, Jacob Polak, and Salamon Ben Ribbi Isaac Eshkenazi Yafe served the community during the 16th century. (Galante Avram, Volume 2, p.201.)
In 1650, 300 survivors of the Bogdan Chmielnicki massacre were captured by the slave tradesmen and put up for sale. The Istanbul Jews bought many of them to set them free.
Following the Hungarian rebellion against the Ottomans in the 17th century, Ashkenazimís fled from the oppression in Hungary, Poland and the Ukraine to settle in Sofia, Thessalonica and Smyrna. The existing local Jewish communities helped them. (Shaw Stanford , The Jews of the Ottoman Empire and Turkish

Republic, p. 124.)
In 1854, the Ottoman Empire and its allied forces started the Crimean war against Russia. Nearly 400 Crimean Jewish families that were living in Kertch migrated to Istanbul. They acquired Ottoman citizenship and set up their own synagogue. (Galante Avram, Histoire des Juifs de Turquie, p. 205.)
The growth of the Austrian-Hungarian Empire into a major economic force in the late 1800s made a significant change in the Ashkenazi community structure in Istanbul. Ashkenazim took over commercial relations between the Austrian-Hungarian Empire and the Ottoman Empire. Many Austrian Jews took over important positions in Istanbul. Fux, Adler, Kaufman, Goldenberg and many others were appointed to high level management in some key banks.

19th Century: Ashkenazi Jews Gain Importance in the Ottoman Empire Jewry.

Ashkenazi Jews, whose following never exceeded three percent of the Ottoman Jewish population, gained importance as the number and the quality of the immigrants improved after 1850.
Thanks to the privileges accorded to the foreigners, Ashkenazim with foreign nationalities could skip their duties towards the Ottoman government. Being under the protection of the consulate of their country of citizenship, they paid no tax, dressed like foreigners and disregarded the authority of the chief rabbinate.
Ashkenazim who under Christian pressure were condemned to live in ghettos for centuries implemented all religious necessities strictly and away from all revision, contrary to the Sephardim, Jews originating from Spain. The latter, who had enjoyed a moderately liberal Ottoman rule for four centuries, were more tolerant in their religious practices. Ashkenazim rejected the different practices used in Sabbath, religious festivals and slaughter, considering them as straying from religion. They established their own 'Bet din' community (Rabbis Council) and ate only the kosher meat they butchered themselves. They found the praying ways of the Sephardim Hazans strange and distanced themselves from the Sephardi community.
In the second half of the 19th century, emancipated Jews of German and Austrian nationality arrived in Istanbul. They formed an upper social class with their better education, modern appearance and high status in society, incomparable with the level of the Rumanian, Polish and Ukrainian Ashkenazim. This huge difference caused the Ashkenazim to be grouped as separate communities, depending on their country of origin. Although the different groups that emigrated from Austria, Bucharest, Valasya and Crimea were not very well organized, they were developed as autonomous communities with their own religious institutions and butchers.

Alliance Israélite Universelle and Hilfsverein der Deutschen Juden

With the Industrial Revolution, and especially the introduction of the steam boats, trade between the Ottoman Empire and the Western states increased. Western Jews decided to take action to improve the education and the economic level of the Eastern Jews.
A committee comprising Ashkenazi Jews of Austrian origin, namely Banker Kamondo and Hirschfeld, Natanson, and Klarfeld opened the first Secular Jewish School in the Ottoman Empire. European languages and secular lectures were taught in this School located in Haskoy, with a population of 150,000 Jews. (Rodrigue Aaron, Westernizing of the Jews of Turkey, Alliance Schools, p.41,64.)
In 1856, the imperial reform edicts were published. The non-Muslim communities were asked to be reformed in accordance with the necessities of the times. Alphonse de Rothschild, who was visiting

Istanbul at that time, understood the importance of that Reform and considered it an opportunity for the Ottoman Jews to be emancipated.
In 1860, the Alliance Israelite Universelle (A.I.U.) was established in Paris. The A.I.U. followed the French Enlightenment Movement, as per which the model Jew should be a modern, westernized, but patriotic independent citizen type (Ibid, p.98.) Starting from Adrianople, the Alliance opened many schools in numerous cities, one after the other. Some 35 percent to 79 percent (depending on where) of the Jewish minority of the Ottoman Empire received education from this institution. (Ibid, p.145.)
Two major powers of Europe, France and Germany were competing with each other in every field. With the success of the Alliance among the Ottoman Jews, James Simon and Dr. Paul Nathan, both German Jews, established the German Jews Rescue Association (Hilfsverein der Deutschen Juden) in 1901. Hilfsverein aimed to increase the educational level of the Jews of Eastern Europe and the Near East, and to spread German culture onto these regions. With the consent of the German government, Hilfsverein tended to open schools that would educate Ottoman Jews about the German culture. The growth of the Ashkenazi population in 1890s and the progress of the Austrian and German trade increased the demand for German language proficiency. In Galata, where the Ashkenazim were very dense, the Goldschmidt School was established in 1870 with donations by Simon Goldschmidt, vice president of the Alliance Israelite Universelle (A.I.U). While the Goldschmidt high school was teaching Ashkenazi boys in German language, the Ashkenazi girls were attending the Alliance Girlis School in Galata.

Search for an Independent Community:

At the end of the century, the Austrian Jews of Istanbul invited a young rabbi with outstanding credentials to both run the Goldschmidt School and serve as the rabbi of the Ashkenazi Community. When Dr. Markus arrived in Istanbul, he faced uneasy and continuously disputing communities. Austrian, Russian, and Rumanian Ashkenazim were living as different and separate groups. The young religious leader first attempted to bring different Ashkenazi groups together, and he accomplished this difficult task with his charismatic personality.
Once the union within the Ashkenazi community was established, he petitioned the Ministry of Internal Affairs for the recognition of an independent Ashkenazi community. (El Tiempo Newspaper, July 13, 1910.) The demand was rejected.
The Ashkenazi communities, with a population of 10,000 and their chief rabbi Dr. Marcus, whose independent community dreams faded away, made a new agreement on with the chief rabbinate on January 26, 1912. According to this:
All Ottoman citizen Ashkenazi Jews should be unified under the same community roof, and the newly established Ashkenazi Community would be connected to the chief rabbinate on religious and administration matters. (L'Aurore, January 30, 1912, Galante, p. 218.)
Thus, unity was established between the Ashkenazi communities with the center in Galata. Henry Raisner was elected the first president of the Ashkenazi Community, and the Community seal that read 'Hachnosses Orhim and Synagogue (Ashkenazim) Constantinopel' started to be used.

Since then, the following presidents served the Community:

Heinrich Gad Reisner

Isidore Schnitter

Pinhas Kerstein

Lazar Weinstein

Marko Rabinovitch

Sebastian Hübler

Izidor Boritzer

Av. Nihat Hofer

Beno Fridman

Mario Frayman

SOURCES

Benbassa Esther,	*Letters of the Last Ottoman Chief Rabbi, Milliyet publications.*
Friedman Isaiah,	*Germany Turkey Zionism, 1897-1918, Transaction Publishers.*
Galante Avram ,	*Histoire des Juifs de Turquie, Edition Isis.*
Ganz Yaffa,	*Sand and Stars, Shaar Press.*
Grosman Mose,	*Dr. Markus (1870-1944) Views from Turkish Jews at Transition Period from Ottoman to Republic, 1922, Istanbul.*
Levy Avigdor,	*The Jews of the Ottoman Empire, The Darwin Press Inc., Priceton, New Jersey.*
Rodrigue Aaron,	*Westernizing of Jews of Turkey, Alliance Schools, AyraÁ Publishing House.*
Shaw Stanford J.,	*Turkey and the Holocaust, MacMillan.*
Shaw Stanford J.,	*The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic, Ipswich Book Co. Ltd.*

SYNAGOGUES
By Moshe Grosman

Yüksekkaldırım Ashkenazim Synagogue

A house in Hendek Street, Galata, was used as the Ashkenazi synagogue from 1831 until it burnt down in 1866.
In ***Archives Israelites*** *March 1st, 1880 issue, the Istanbul correspondent G. David reports as follows:*

> *"We also need to add the details of the religious customs arranged by the German Jewish Community in Yüksekkald1r1m, for the ceremony arranged in Galata for the memory of esteemed Cremieux.*
> *The Sultan's interior decorator,* ***M. Rosenthal****, had nicely ornamented the synagogue for that occasion.* ***M. Lichtenstern****, the manager of the school of German Jews, gave a speech in French while* ***Dr. Schwarz*** *gave another in German."*

The French ambassador was invited to this ceremony as well, but he could not attend it. The letter written by the ambassador addressing the board of directors of German Jews is a very important document.

> *Esteemed* ***Herman Breitner,***
> *President, Ashkenazim Community of Istanbul.*
>
> *I hereby kindly ask you to accept my apologies for not being able to participate in your invitation since the Central Committee of the Universal Jews Community, represented by esteemed Fernandez and esteemed Bloch in Istanbul has invited me to the ceremony in the memory of esteemed Cremieux on next Saturday at 11:00am at the Jewish Gheroush Synagogue.*
> *Still sending you my thanks, I hope you will understand my excuse for not participating.*
>
> *Yours truly,*
> ***H. Fournier,***
> *Ambassador of France.*

The same year the Hendek Street Synagogue burnt down, and consequently the Austrian Jews built a new one out of wood in Yuksekkaldirim, where the Synagogue exists today, and called it ***"Oesterreichischer Tempel."***
Later, in 1900, that synagogue was replaced by the building that is still in use.
The Jews living in Austria made significant contributions to the construction of this synagogue. Herman Goldenberg was the major contributor.

We See This Signboard at the Entrance of the Synagogue:

Built in 1900 in remembrance of the 50th year in throne of our leader, His Majesty Emperor and King Franz Joseph I (Austrian - Ashkenazi Culture Association.)
The architect of the Synagogue was G.J. Cornaro *from Venice.*

Carl Carlmann, the husband of Rachel Carlmann who died on September 21, 1904, donated the woodwork of the Ehal Akodesh (the sacred cupboard for Torah rolls) and the Teva. Both were carved out of ebony wood, with the same details, a work that seems impossible to imitate today. This sacred work of art, created by Fogel ***(Fogelstein)*** *maintains its original appearance (1)*

The Opening of the Synagogue

Moiz Mizrahi, researcher and author, provides the following information about the opening of the Synagogue: (2)

The opening of the Ashkenazim Community Synagogue, built as a work of art, took place on Elul 23, 5660 (1900) at 10:00am.

Tthough a total sum of FF60,000 had been spent up to the opening day, the Synagogue was still not complete. Our Ashkenazi brothers hurried to set the opening date before the holidays of Rosh Hashana and Kipur.

Inside, the building was covered with oriental carpets while the front of the Synagogue was ornamented with flags to mark this joyful event.

Among the VIP guests were those of high high prominency, such as the Austrian-Hungarian ambassador ***His Excellence Baron de Kalaci, His Eminence Mose Halevi****, Chief Rabbi of the Ottoman Empire, members of the Religious Counsel,* Dr. Elias Pasa Kohen*, and such other distinguished people.*

The members of the Ashkenazim Community were happy. Men and women took their places in the upper galleries; everyone was very well dressed.

A magical choir performed the hymn of "Ma Tovu Oaleha Yaakov Miskenoteha Yisrael". The Sefer Torah (rolls of the Old Testament) was put in their places with prayers by the procession headed by the Chief Rabbi Mose Halevi. Cantor Vladovski lighted the "Continuality Oil Lamp" after reading hymns in his marvelous voice.

Dr. Adolph Rosenthal *gave the opening speech in Turkish and German. The Austrian-Hungarian Ambassador, who gave the next key address, praised the Ashkenazim community for its unity and harmony during the construction of this synagogue.*

GERSCHON SCHAPOSCHNIK

Cantor Gerschon Schaposchnik was born in Hascevato, near Kiev, in 1902. He told the following to his daughter Bella Schaposchnik BiÁer:

In my childhood I used to hate Friday evenings, because they would catch me while I was playing outside and bring me to the synagogue, asking me to be a cantor.

When the pogroms began, Schaposchnik escaped to Romania by swimming. While waiting to go to Palestine, he worked as a cantor for two years. In Palestine, he studied in a conservatory. After a while, he began teaching singing at the conservatory, in addition to working as a cantor.

The Ashkenazi community in Istanbul needed a cantor for a one-year term. Gerschon Schaposchnik got the job, and moved to this city. Here, he became the legendary cantor of the Yuksekkaldirim Ashkenazi Synagogue for 40 years.2. Even the Christian priests would come to hear 'Kol Nidre', the prayer sung on Kipur nights.

Schaposchnik used to adapt the works of Russian and European classical music composers to the prayers. On top of his extraordinary interpretation, he was a powerful composer. He wrote hymns in Yiddish modes. He published three books titled 'Rina Utfila', 'Tfilah Wizimrah' and 'Pniney Ahazanut'.

Schaposchnik died on August 15, 1972. His voice still echoes in the Yüksekkaldırım Ashkenazim Synagogue.

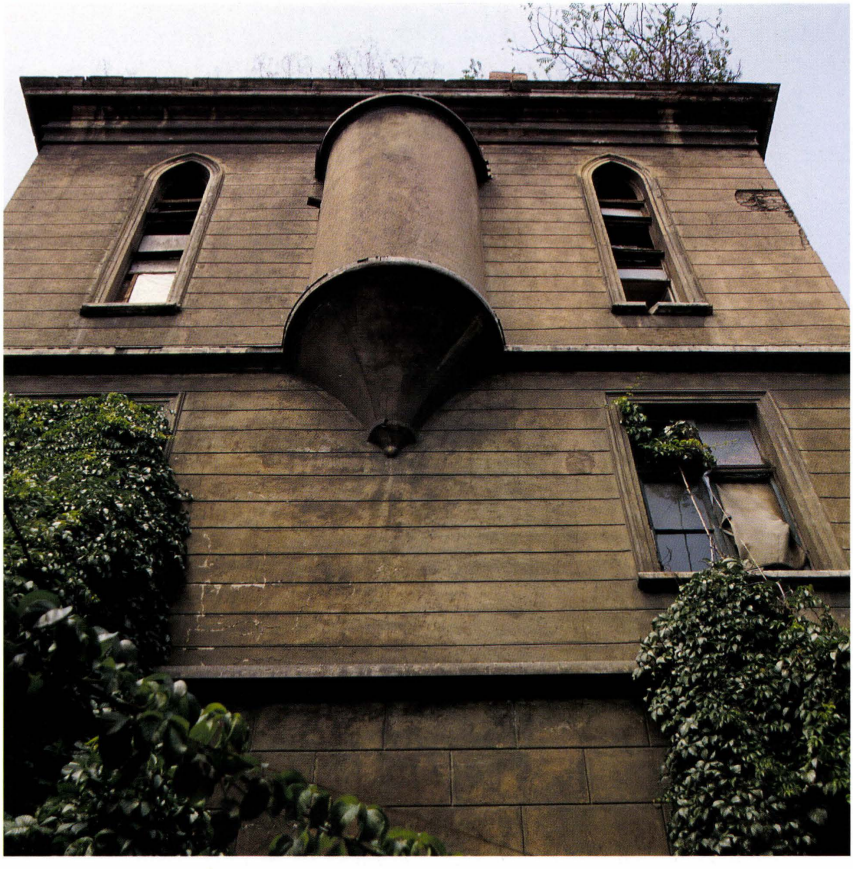
David Goldner and R. Yaakov Palaçi served the Synagogue as cantors, after Vladovski and Schaposchnik .

David Goldner, in one of his writings3, mentions the following names as the rabbis who served the Synagogue:

Rabbi Moyşı Kossoy, Rabbi Şapira,
Rabbi Kuşnir, Rabbi 0sruel Segal,
Rabbi Krımır Şimin,and Hazan David Rabinoviç

Or Hadash (New Light) Synagogue

This building was erected in 1895, and used partly as a synagogue, partly as Seniors Dormitory (Moshav Zekenim), where the poor, immigrants and travelers were accommodated.
The Seniors Dormitory Association, situated today in the Alliance Israelite School building in Hasköy, is the extension of this foundation. As of 1988, the Or Hadaş Synagogue building no longer belongs to the Ashkenazim Community.

Tofre Begadim (Tailors) Synagogue

Dressmaking has been one of the main professions of the Ashkenazi Jews. Solomon Sloymi Weiner, the tailor of Sultan Abd ¸Ihamid II, and Aaron Frayne, who prepared the hats of Atat ¸rk, are amongst the important of the names that need to be cited. The last Ashkenazi tailor having served Istanbul is Yasef Grosman.

The Ashkenazi Tailors Association *opened the Tofre Begadim Synagogue for services on September 8, 1894, for use by its members. While the rich would rather go to the Yuksekkaldirim Synagogue, the artisans preferred this one. (3)*

In 1999, the Galata Ashkenazim Cultural Association converted the building that once hosted the Schneidertempel to the ***Schneidertempel Arts Center****. The opening ceremony took place on May 7th, 1999 with a cartoon exhibition called 'Faiths towards a New Millenium International Cartoon Exibition'.*

RABBI DR. DAVID MARKUS

David was one of the three sons of a poor tailor, Yoel. He was born in Novgorod at the Polish - Prussia frontier. He was 19 when he was married to his aunt's 15 year old daughter Sarah Hinda. He acquired the title "Rabbi" before coming to Istanbul, at the age of 30.

Upon the opening of the Ashkenazim Synagogue, Rabbi David Feivel Sragi Markus invited to Istanbul by the Austrians to run the Goldschmidt School, and to be the chief rabbi of their community. (4) On December 30th 1900, he arrived in Istanbul, where he found a poor community, split into many groups fighting with each other. Religion was not popular among the youth. The Christian missionaries were trying to convert the Jews to Christianity.

When Rabbi Dr. Markus decided that the younger generation was the focus point of what had to be done, he dedicated himself to educational works. First he founded the Or Torah school in the Galata quarter. Rabbi Hayim Hirschensohn, the director of Tseror Ahayim (a school that was about to be closed), managed the School.

When the disagreement between the Galata Ashkenazim Association and the Alliance Center in Paris forced the manager to resign, the job was given to Dr. Markus who had contacts in the Hevrat Ezra, an association in Berlin. Following this change, quick progress was observed at the school.

Dr. Markus tried to make his students familiar with the Jewish approach, together with the Ottoman mentality. He worked for the establishment of a school where teachers and rabbis would get a better education.

One of the main goals of Dr. Markus was to increase the religious consciousness of the community that had lost its respect of religion. He made the Shabbat prayer obligatory for the male students. During Shabbat prayers, he gave effective and instructive speeches called Derasha, to annihilate the destructive ideas of the missionaries and to attract Jews to their own faith. He also organized Sunday speeches to prevent the poor and ignorant Russian and Romanian Jews from attending the lectures of the missionaries. His interesting speeches and conferences prepared a platform for discussions on Jewish philosophy and literature. German teachers, businessmen, consulate staff and the general public were always present to listen to him.

Ten years later, on December 3, 1911, the newspaper Hamevasser wrote the following brief article on the occasion of Rabbi Dr. Markusí 40th Birthday:

"... Torah that Rabbi Dr. Markus learned at Yeshiva and added to his virtue, made him successful. The Jewish Society of Turkey knows him as 'Peace Seeker'. His friends, whom he taught and instilled in a love of the Torah, also consider him a most loving person."

The following event can easily show how much the people loved him. A fire erupted in Balat as he was departing for overseas travel. Without much hesitation, he gave up this dream in spite of all the preparations he had made and the money he had spent. He wanted to help those who had suffered damage from the fire.

As an educator, his heart was always full of love. The historian Isaac Kugel says: 'On his head thereís a kind of star of love that appears when he addresses his fellow teachers and students. His teachers and students always respond to him in the same manner: with love...

Dr. Markus gained the respect of the Sephardim community as well, for

a)Being an active member of Ahavat Hesed, an association that provided shoes and clothes for poor children;

b)Managing two Sephardim schools as the representative of Hilfsverein;

c)Helping those who had suffered losses during the fire in Balat, etc.

After the Young Turks gained power in the administration of the Empire in 1908, the religious "Magalish" headed by Rabbi Avraam Danon and Rabbi Hayim Nahum was established. Dr. Markus succeeded in influencing the 60,000 Jewish people living in the capital.

Dr. Markus Comes Up with the Idea of Bene Berit

Unfortunately, the Jews in Istanbul could not get along with each other. They were in a continuous fight. The foreign associations like Alliance Israelite Universelle and Hilfsverein der Deutschen Juden were helping the Jews of Turkey in making progress. But that was not enough to heal the mistrust of Ashkenazi and Sephardi communities towards each other.

Dr. Marcus and his friends came up with the idea of establishing a Bene Berit Branch in Istanbul, to establish a common ground between the two communities. The Bene Berit Istanbul Branch was established on February 11, 1911.
During his speech given on the occasion of the sixth anniversary of Bene Berit Istanbul on February 20, 1916, its President J. Niego stated the existence of an effort to bring the Ashkenazim and Sephardim closer, and he underlined this to be one of their most significant goals. (5) Bene Berit was however closed down when the law prohibiting the activities of the foreign associations was passed in 1938.

Establishment of the Jewish Highschool - 1914

When Dr. Markus had come to Istanbul, he had been appointed to manage the Goldschmidt School. After a short while, he retired. His aim was to make contemporary education available to the entire local Jewish population. Someone like him couldn't be contented with the management of only one school. Sephardim as well as Ashkenazim needed education. After setting up a small Talmud Tora, he sought help from Hilfsverein, the powerful German Ashkenazi education foundation, and established three more Jewish schools, all managed by himself.
Jewish schools, providing only primary school education, needed outside financial support to survive. Dr. Markus and a few friends got the idea of starting a Jewish high school.
Who was going to obtain the necessary permission from the government? In such cases, the full responsibility lay with the Chief Rabbi. His Eminency Hayim Nahum Efendi however refrained from applying for such permission, due to his deep conflicts with Dr Markus and his friends regarding some basic Jewish problems. (6)
Hence, it was finally Dr. Markus who obtained the necessary government permission for the establishment of the Jewish high school. It was initially called Yavne (Midrash Yavne), and later renamed Bene Berit High School, or Jewish High School.
Dr. Markus acted as the Director of the School between 1916-1917 and 1922-1940.

Jewish High School in the Memories of Joseph Niego, Its First Manager As Well As The First President of Bene Berit

In January, we opened the high school with three grades and 23 students. A couple of weeks later, we considered opening the fourth grade although we were in the middle of the year. We divided the highest grade into two, as mathematics and business majors. We hoped that these subjects, important for the children of a developed ëtraders townî families, would get sufficient attention.
At the end of the year we had 80 students. People who worked for the school were very satisfied with the results obtained so far.
We created a uniform entity amongst kids coming from various places, from schools with different agendas and tendencies. We wanted to show all our students that education could not only be given by books, but that the aim was to develop intelligence and to make use of the teachersí lectures. The school should teach the student to study, to understand human beings, books and nature. We taught our students to read the important authors of different periods. This was considered a novelty for those students who hated any books other than their standard school textbooks.
In 1914, at the beginning of the First World War, most of the schools attended by our community children were unfortunately closed down. Hence, many young Jewish people were deprived of

education. In an optimistic approach, we believed in the fate of this incident. At this time, our Bene Berit Association decided to examine the school problems in all their dimensions. As a result, it came to light that many students were not attending any school at all, the schools that our society already had were not sufficient, and a high school was particularly necessary to bring together our children who used to go to foreign high schools.

It was difficult to solve these problems. We lacked space, staff and money. Nevertheless, we did not lose our courage. We enlarged the schools which we already had and formed new classrooms to provide some possibility for the students who had never had any education until that time. Bene Berit covered the school expenses of these students, either itself or through the Central Rescue Commission. However, the most interesting aim of our society was to establish a high school, one which would be secular and neutral, take care of the freedom of conscience, teach laws of universal ethics to every individual and educational principles that every honest citizen should be familiar with. In this way, we kind of followed our governmentís requirements. All these principles were important to the education system in Turkey. Only 36 students applied to us on the opening day of the high school - a very low figure, especially in light of the several classrooms we had. Would this make the founders of the high school upset? No! It was necessary to learn to be patient and to wait. The number of students gradually increased. Registration increased every month, every year. The figurers reached 100, 200, 300, 400!

Today, this number stands at about 500. We believed that the number of students would drop as the other schools that were closed during the War reopened. This did not happen, for new incoming students compensated the lost ones. We could easily have educated 1,000 students had we had enough space. After completing the official procedures that ensured that our school was in conformity with the government rules, and after getting the necessary official permissions, we finally established a school that was imparting perfect education from the first school year through the twelfth, from the alphabet to maturity.

Our program is the same as that of Galatasaray High School, except for some minor differences. This fact is borne out by our government. Programs are always quite theoretical. Their real value can only be gauged by the application method, by seeing the aliveness and awareness of the people working and practically applying the underlying principles, by witnessing the exchange of ideas and proximity between the teachers and the students. While a bad education system carried out by skilled pedagogues can give very good results, a perfect education system applied by bad educators can lead to very poor ones. We have both the positive assets, a good education system and people that apply it very well.

We choose the best teachers of the city for both lower and higher level classes. Besides, we educate in Turkish, with some very qualified teachers chosen by the authorities. Our high school also teaches Hebrew, the language of the Jews, in a methodical and successful way

We are thankful to everybody for their trust in our educators, who have obtained excellent results. We congratulate them.

I mentioned earlier on that we could have educated a thousand students if we had enough space in our school. Space is indeed our main weakness. It is really difficult to find a building in the middle of Beyolu, which can meet the needs of a big school. I have to admit that I do envy the convenient locations of foreign foundations. These are vast, big, airy, wealthy and comfortable schools. We are not able to compete with them while our social institutions and charity associations are still poor.

We have suffered much before we settled down in this location! We moved from Yemenici Street to Hoca Ali Street, then on to Drogmanat Street, and finally to Kumbarac1 Street. Still, each time we moved there was a novelty, each time we changed place we grew more. After being in the ruins of a

French high school we moved to the ruins of a German high school, and from there to the building of a Bulgarian high school. Has our movement finally come to an end? I do not know. Despite all the difficulties involved, we want to move once again. We would like to settle down in our 'own nest'. We will not have peace until we have a convenient place that has all the facilities contemporary pedagogy requires. In this way, our school will be an appropriate institution within the country that protects it, within the society that supports it, and within the community to which it is bound.

Earlier, schools could not survive without foreign contributions. Our wish is to survive on our own, without asking for any outside help. Our glass may be small, but we are still drinking from it. We thus remain close to the instructions of our administrators who provide us independence and keep in mind that everything in the country should be realized with local sources and capacity. We are handing over our school and its management to all teachers who have struggled for its progress, and to all students studying at the high school.

Alongside a good education, discipline should also be guarded. Good order and good management only become possible with discipline. Dear students, you should learn to be in harmony while you sit at your school desks. Even if self-management seems to have pleasant ways, one should not give any chance to anarchy. Do not misuse the tolerance and forgivingness of your teachers. The flexibility of self-management should keep you away from exaggerating your independence. We want our educators at every level to be energetic while being kind, and to be tough while implementing punishment.

Instead of individual benefits, common ones should be taken into consideration in education and in real life. Each time the benefits of the society are more important, individual temporary inclinations should be annihilated with firmness, within the rules of independence.

I hope that both the teachers and the students sharing this environment will become familiar with discipline, which is a pre-requisite for the progress of any work. Only then will we be able to protect the building from plunder and education from being contrary to the benefit of the country. It is thus that we will be able to educate the society in which we live as individual members, all dignified people and citizens who live in harmony, who love their native country without selfish interest.

As Jews, our part in this task is very important. Our origins are in Turkish history. We should remember that our forefathers, who were driven away from everywhere previously, were welcomed here with immense hospitality. We have lived here for 450 years, and have enjoyed tolerance without any interruption. We are grateful to our country. Dear students, you can realize and feel the same only if you learn the language, the literature and the art of our country, and be a part of its life. We the Jews are known as the 'Folk of the Book'. We have always contributed to the financial, commercial and industrial foundations and development of the country that welcomed us everywhere that we passed by and settled down in. At the same time, our role is also to contribute towards progress in literature, science and arts in these countries. My dear students, do the same for Turkey. Be ready to take over this important duty in this school. You should also contribute to the splendid renovation movement that has begun in our country. Our scientists and intellectuals have established the following basic principle throughout our relationships with our home countries: 'DINA DIMALHUTA DINA', that is, 'The law of the country you live in, is your own law."

We want to live long to see the success you will achieve by adopting these principles. Only then will our society be rewarded for its struggle to create and to develop this institution.

Moshav Zekenim (Senior's Dormitory)

The senior's dormitory was built at the same time as the synagogue in 1895. As mentioned before, the Or Hadash Synagogue had dual functions, with a part of it serving as a synagogue, and another section as Moshav Zekenim (senior's dormitory) and as accommodation for travelers and poor immigrants.
This facility was moved to Hasköy in 1963, and Ashkenazi Jews managed the senior's dormitory, or Moshav Zekenim, until the beginning of 1962. Although the management duties were fulfilled by Ashkenazim, most of the old people who needed care were Sephardim. Mrs. Sol Moreno and Mrs. Sara Benbanaste, two prominent figures of the ladies wing, were Sepharads, also.
The journalist and writer Nesim Benbanaste gives detailed information about the move of the Seniorís Dormitory to Hasköy. (7)
The Hasköy Jewish high schoolís building was introduced to the press on Thursday, September 9, 1963, as the new location of the Seniorís Dormitory. The president of the association, Dr. Harun Çiprut, who was struggling to win the support of the press, gave information about the new building to Mr. Avram Leyon, the owner and the chief editor of the newspaper Şalom, and to Nesim Benbanaste, writer in the newspaper La Vera Luz.
The architect and engineer Jak Pardo, who turned the school building into a Senior's Dormitory, did not ask for any remuneration for his work. During the short speech he made, Dr. Harun Çiprut expressed his thanks to the previous presidents of the Ashkenazim Society, Marko Rabinoviç and Sebastian Hübler, who helped a lot in keeping the association alive; to Jak Pardo, the architect who gave the building a new shape; and to Mrs. Ida Rabinoviç, Mrs. Sofi Laytes, Mrs. L Weinstein and Mrs. Sol Moreno who were taking care of the elders.
The Seniors' Help Association moved to the present building in Hasköy on Sunday, December 22, 1963. The inauguration party on that day was a joyous occasion. Chief Rabbi David Aseo opened the premises by putting a 'mezuzah' at the door after cutting the ribbon.
The president, Dr. Harun «iprut, declared the names of the construction committee and the furniture committee as follows:
The construction committee: Pepo Eskenazi (President of Community), Albertiko Levi (Advertisement), Marko RabinoviÁ, Ida RabinoviÁ, Sebastian H¸bler (President of Ashkenazim Community), and Lazar Weinstein.
The Furniture committee: Sol Moreno, R. Weinstein, Sara Benbanaste, and S. Laytes.
The president of the community, Pepo Eskenazi, also participated with an effective speech at the opening ceremony, which included a minuteís silence as a mark of respect for the deceased Izak Altabev, an old veteran of the association.
The president of the association, Dr. Harun «iprut, concluded his speech with the following words: "Life can be measured, not by years and days, but by the number of nice and auspicious things we did for humanity during our lives."

Lehem Ubasar Laaniyim (Meat and Bread for Poors)

This foundation, established in 1912, provided hot soup, meat and bread for the needy, especially during the days of Shabbat.

Ruhama

Established in 1912, this foundation helped pregnant women until they gave birth. They were also provided with clothes and milk for the new born.
Lehem Ubasar Laaniyim and Ruhama lasted until 1931.

Hebrew Courses

These courses were given after school hours to anyone interested in learning Hebrew.

Courses for School Lessons

Courses for school lessons were given after school hours to anyone who needed help in their lessons. Hebrew language and school lesson courses were free.

Milk Drop (Süt Damlası)

Milk Drop, ladies branch, was established in 1907 as an Ashkenazim foundation.
This group helped rachitic and weak children. They also distributed milk to school children in the afternoon, and meat, feta cheese, milk, and some extra food such as potatoes, eggs, oil and chicken to the needy families during the religious festivals. Until twenty years ago, it undertook the school expenses of the poor and needy students.
Among the founders of Milk Drop were Netty Gezelter, Fanika Grünberg, Anna MoskoviÁ (first president), Besi Levi (second president), Sarina Sigalla (third president) and Frieda Weinstein. Later, Selma Katz, Lydia Erdal, Sol Moreno, Silbermann, Sophie Leytes, and Sara Benbanaste continued the good work. Klara Perahya, Klara Boritzer, Nelly Kahya, Renata Katz and Eliza Asa also joined them later.

ASHKENAZIM CEMETERY

The register book kept by the Ashkenazim Community dates back to 1876. According to that valuable list, Ashkenazi Jews were buried in the Hasköy, Kuzguncuk and Feriköy cemeteries. We also know that Ashkenazi Jews are buried in Balat.
The Ottoman Government gave the 400 Ashkenazim families who emigrated from Crimea a cemetery in Şişli. Due to the request by Daniel Fernandez, a foreign citizen charged in 'Meclisi Cismani' and Kont Abraham de Kamondo, an Italian citizen being much appreciated by the Turkish Government, Chief Rabbi Yakir Geron gave the cemetery to the 'Community of Italian and Foreign Jewish Citizens'.
In 1907, Ashkenazi Jews bought land to use as a cemetery in the hills of Arnavutköy (present-day Ulus). Upon getting a letter of privilege in 1920, Dr. Markus and the president of the community, H.G. Reisner, decided to build a wall surrounding the cemetery.
On the 'Lag Laomer' night dated May 19, 1927, following a prayer in which the Ashkenazim community took part, Dr. Markus gave a speech related to this subject. He pointed out that the cemetery land should definitely be surrounded with walls, and that a commission headed by Max Gr¸nberg should collect donations as well as build the walls.
That very night, TL 6,000 were collected. Mauricio Darr, one of the cityís prominent merchants and

Honorary Counsel of Finland, topped the list of donors with his TL 1,500 donation.
The first person to be buried in this cemetery was Zevi Ben Baruh Kohen Edelmann (October 17, 1920).

BIBLIOGRAPHY

(1) Grosman Moshe,	*Dr. Markus (1870 - 1944), Views from Jews of Turkey During the Transition Period from Ottoman Empire to Republic, Istanbul, 1992, p. 490.*
(2)Mizrahi Mois,	*Şalom newspaper, Istanbul, September 30, 1959.*
(3)Levi Vittorio,	*Kalendaryo Israelit, Istanbul, 1925/1926.*
(4)Hamevasser,	*December 3, 1911, (Publication in Hebrew) Istanbul.*
(5)Niego Joseph,	*Allocutions et Conférences, Istanbul 1933, p. 158.*
(6)Lexicon Jüdisches,	*Berlin, 1929, MARKUS DAVID, Vol. 3, p. 1385.*
(7)Benbanaste Nesim,	*La Vera Luz, September 12, 1963 - December 26, 1963.*

ASHKENAZY CULTURE
By Robert Schild

The universal scope of ***Ashkenazy Culture****, born in Eastern Europe and still going strong throughout the world, is somewhat unknown in Turkey. Task of these pages is to shortly outline its roots, to give some tribute to its representatives and to pinpoint the numerous Ashkenazy scientists and intellectuals who had widely contributed to Turkish universities. A short résumé on day-to-day vanishing* ***Yiddish*** *Language as well as on* ***Ashkenazy Cuisine*** *is also included.*

Two Jews are sharing the same compartment in the Odessa- Kiew train. After a while, the more fashionably dressed asks the one with a long beard and black clothing where he lives.

- *"Ikh bin fun Khelm."* *(I am from Khelm.)*
- *"Oy - Khelm... a scheyn schtetl un a groyse kehile. Zogt mir, rebe: vifl yidn lebn dort?"*

(Oh, Khelm... a nice little town and a large community. Tell me Sir, how many Jews are living there?)

- *"Mir zenen finf hundert zibn un zekhtsik yidn."* *(We are 567 Jews.).*
- *"Scheyn, scheyn, azoy fil yidn tsuzamen - un vifl goyim zenen dort?"* *(Great, great so many Jews together! And how many Christians live there?)*
- *"Lomikh klern. S'iz do der birgermayster, der zhandarm un zayn schikse, der schtatsye-mayster un zayn meydele, un es zaynen do nokh etlekhe schikurim vos dreyen zikh arum. Ober itst zogt mir, fun vanen kumt ir?"* *(Let me think. There is the mayor, the gendarme and his wife, the train station official with his little daughter, and then there are a few other drunkards hanging around. But now you tell me, where are you from?)*
- *"Ikh bin fun Nyu-york!"* *(I am from New York!)*
- *"Oy-oy-oy - Nyu-York!... A scheyne schtot - un darf zayn a groyse kehile. Ober zogt mir : vifl yidn lebn dort?"* *(Woo-oow, New York, a nice city - and certainly a large community. But tell me, how many Jews live there?)*
- *"Eyn milyon!"* *(One million!)*
- *"Nu-nu! Eyn milyo-o-on!! Un vifl goyim?"* *(Man, oh man! One million! And how many Christians?)*
- *"Nu, es darfn do zayn arum a tsen-tsvelf milyon."* *(Well, they must be ten to twelve millions.)*

"Azoy fil goyim? Far vo-o-o-s?" *(That many Christians! What for ???)*

The Yiddish spellings are as per YIVO standards: "Yugntruf - Youth for Yiddish" (e-mail: yugntruf@yugntruf.org)

This is how the Jewish communities in East Europe had been living together amongst themselves for centuries, in hundreds of little towns and villages - until the Nazi holocaust came. In most of these ***schtetls*** *(this word is derived from the German 'Staedtlein', which means 'little town'), all the inhabitants, or at least a vast majority, had been Jewish. This was the case, be the schtetis in question in Russia, the Ukraine, Romania, Hungary, Bohemia, Galizia, Poland or Lithuania. They were a totally different world, spanning many generations deeply bound to their traditions, and always under the rule of the Russian Tzar or the Austro-Hungarian Emperor. Days and years of living between little shops and workshops, marketplaces, country houses, the 'schul' (synagogue) on Shabbat and during prayer hours, the village tavern and coffeehouse where prayers were held in Hebrew and all other communication conducted strictly in Yiddish. From time to time these people became victims of a* ***pogrom****, staged by some local hooligans or drunken Russian cossacks who broke and burned down what was available. In other words, it was a life lived truly on the edge!*

The ***schtetl*** *can be seen as the roots of* ***'Yiddishkeit'****, i.e. the melting pot from where Ashkenazy culture and art emerged, grew, maintained itself over centuries, and finally spread all over the world. What a great number of personalities emerged from there, and what a variety of universal masterpieces were created by them! Hence, those modest little abodes were in actuality the birthplace of the numerous prominent masters of literature, music, drama and arts throughout the 19th and 20th Centuries.*

Rural Life and Bourgeoisie

Going further West and looking at the Jewish population of countries like Austria, Germany, France, the Netherlands and Britain, we however find quite a different way of life. Whilst inhabitants of the ***schtetl*** *were not allowed to move elsewhere from their home towns without special permission from Tzarist and Imperial authorities, the Jewish inhabitants of larger cities could lead a more independent life. This resulted in increasing liberalism. Although the Age of Enlightenment had brought an end to their enforced living in* ***ghettos*** *dating back to the Middle Ages, the Jewish population in cities was still concentrated in some specific quarters - life usually boiled down to the same streets around certain synagogues and schools. The freedom of inter-city traveling as well as an unlimited choice of educational institutions resulted in several new professions, and thus the number of Jewish doctors, lawyers, journalists and politicians steadily increased, raising them onto a comparatively high intellectual level. In addition to the rural schtetl environment, out of which arose a special kind of artistry, it was now this new Jewish bourgeoisie which gave birth to the emergence of the intellectuals who would irrevocably influence modern life.*

On the other hand, it has also to be noted that in both these rather different cultural environments, typical Jewish sensitivity and reservation towards the outer world commonly resulted in a certain amount of pessimism, encouraged inter-unification, and produced a drive for defense which in turn led to the formation of very specific senses and reactions.

Hence, one can postulate that the gradual and parallel evolution of these rather different rural and bourgeois people, unified by their special 'defense oriented sensitivity', led to a very special synthesis which was to be the backbone of the Ashkenazy culture, art and thought in the 19th and 20th Centuries. Its foundations were a)derived from traditions of the shtetl; b) topped by a liberalism as taught at schools in the big cities; and c) unified by the common drive for survival.

This specific and promising development within such a special ethnic group was however to be deeply shaken by the upcoming anti-Semitism, first in the 1880ís in Tzarist Russia and followed not much later in Poland. The first mass emigration started in this period, mainly to nearby countries like Germany and France (as well as to the Ottoman Empire), and increasingly to the Americas. Fifty years later ñ a very short period in world history - it was the German Nazi ideology which laid the ground for the second wave of emigration. This time, besides the ëHoly Landí, the main destination was the USA. Six million European Jews, the victims of a human tragedy unique in world history, were however unable to escape their slaughterers. With them, a great portion of ëYiddishkeití was forever lost in the gas chambers and crematoriums.

Poetry and Prose

Life in the ***schtetl*** *was dominated by local poets and* ***Klezmorim****, a kind of Jewish 'gypsy musicians'. This rural folkloric art of improvized music initially didn't gain much acclaim as an art in itself, though it did contain numerous aspects of naive but authentic Asheknazy artistic life. Several of the poets and writers in these modest environments were not satisfied therein with the scope for their art, and therefore had no choice but to move to nearby cities. One of them, maybe the greatest name in* ***Yiddish Literature****, was the 1859 Pereyaslav-born Schalom Rabinowicz, later known as* ***Scholem-Aleichem****. He left his native village very soon, first for the shtetl Voronkov, and soon after, at the age of 24, for Kiew. In Kiew, he benefitted extensively from the vivid metropolitan cultural life by first contributing to the weekly 'Dos Yidicshe Folksblat', and afterwards editing 'Di Yidische Folksbibliotek', a literary magazine which soon gained popularity with contributions by several upcoming Yiddish writers. Not much later, Scholem-Aleichem's fame spread much beyond Kiewís borders, establishing him as one of the best-known Yiddish writers in Europe.*

Several years later, when this descendant of a small rural Ukrainean family met Mark Twain on a visit to the USA, the latter approached him by saying: "Let me introduce myself - I'm the American Scholem-Aleichem!"

Similar personal developments and 'enlightenment processes' can be seen in a number of other writers from the schtetl. Take ***Mendele Mokher Seforim****, born in 1835 in Kapulia, Bjelorussia as Schalom Abramowicz, or* ***Jitzhak Lejb Peretz*** *(1852) from Zamosc, Poland, who later from Warsaw started his world famous career as a Yiddish writer and poet.* ***Isaac Bashevis Singer*** *was different. He had already spent his childhood in this capital city where he soon became a part of the intellectual environment, and published his first short stories while still young. He soon started to get bored in this environment, and also anticipating the upcoming political darkness in Europe, emigrated to the USA in 1935. What is typical, however, is that a great majority of his stories and novels that made him a Nobel Laureate in 1978 are set in environments similar to his grandfatherís home town, Bilgoraj, where he had spent some of his early childhood. Also interesting to note is that Singer continued to write in Yiddish, thus immortalizing the birthplace of East European Ashkenazy culture in his mother tongue.*

From the above we can postulate that, as in the 'first writers' diaspora', as we might call migrations within boundaries of one country, the second one, namely optional or enforced movements from one country to the other, too did not prevent Jewish writers from maintaining and processing their traditions in their works. This can be seen in the prose of Austrian ***J. Roth*** *and Russian* ***I. Babel****, as well as in that of* ***S. Bellow****,* ***B. Malamud****,* ***C. Potok****,* ***P. Roth*** *and* ***H. Wouk****, all native to the USA. Writers using city environments like Austrians* ***F. Kafka, A. Döblin, S. Zweig*** *and* ***A. Schnitzler****, French* ***M.***

Sperber, R. Gary and J. Kessel, Italian A. Moravia, Englishmen A. Koestler, H. Pinter and A. Wesker among others, and Russian poets I. Ehrenburg and O. Mandelstam, all stressed their liberal urban viewpoints by exposing at the same time their Jewish sensitivity and a certain dose of pessimism. In this connection, one also needs to mention Holocaust-inspired poets like the German N. Sachs, Austrian P. Celan, and Czech J. Bor, as well as the novelists E. Wiesel from France, A. Seghers from Germany, P. Levi from Italy, and L. Uris from America, together with German playwrights P. Weiss and C. Zuckmayer - all relating tragic stories of the darkest pages in Ashkenazy history.

Theatre, Movies and the Press

At the turn of the century, Ashkenazy literary life had reached its golden phase in several of the large cities of Eastern Europe, be it amongst the writers, the stage artistes or in press circles. The numerous Yiddish Folk theatre groups that were performing plays and musicals in contemporary metropols like Odessa, Kiew, Bucharest and Czernowicz encouraged Jewish theatre stars to emerge in world reknowned cultural centres like Prague, Vienna and Berlin. This development is borne out by the progression from the first professional Yiddish Theatre founded in 1875 in Bucharest by Abraham Goldfaden, to Max Reinhardt who was to shape 20th Century German theatre in Berlin, to reknowned US dramatists like A. Miller, D. Mamet, S. Berkhoff and N. Simon. There were many Broadway playwrights that cannot be cited here in detail.
The distance from Broadway to Hollywood is not very long! Ashkenazym arriving from Europe very soon proceeded via New York to the West Coast where the movie industry was flourishing, to give this newly emerging art a very special touch of European intellectualism. It has to be noted however that, already some decades ago, Jewish immigrants like Samuel Goldwin (who had came as Samuel Goldfisch in 1895 from Poland) or Russian Louis B. Mayer, reaching the USA via Canada, or native Jesse Lansky and Harry Cohn. had founded production companies like Goldwyn Pictures, Metro-Mayer, Paramount and Columbia, thus creating the first fundamentals of the so called seventh art. In the 1920s E. Lubitsch and W. Wyler from M.Reinhardt's theatre workshops as well as the Austrians J.V. Sternberg and B. Wilder successively came to the USA, to be followed in the Nazi years by several Jewish directors and actors from Germanyís reknowned UFA production company. They found a favourable working climate here, and they in turn did not spare their contributions. F. Zinnemann, O. Preminger and J. Mankiewicz were also amongst those who came. Movie scores were composed by musicians such as D. Tiomkin, B. Bacharach, and E. Bernstein, and screenplays were written by B. Hecht, S. Raphaelson, G. Axelrod, and many other immigrants and their descendants. Where actors are also concerned many names come to mind: New York born Chico (Leonard) who was of German origin, Harpo (Arthur), Gummo (Milton), Groucho (Julius) and Zeppo (Herbert) and the Marx Brothers who made millions laugh not only from 1929 through 1946, but till today!

As to the press, from the mid-19th Century onwards, steadily increasing daily and weekly Yiddish newspapers were soon followed by a large number of papers in Polish, Russian, Czech, German and English languages, all published by Ashkenazy Jews. The first among these is reported to have been Leipzig-based Allgemeine Zeitung des Judentums, which existed between 1837 and 1922. The Jewish Chronicle with its first publishing date in 1841 ranks today as the oldest Jewish paper still in press. As one of the most remarkable one, Vienna-based Neue Freie Presse needs to be mentioned, as it is still being published as Austriaís reputable Die Presse. It was at this daily that Theodor Herzl had been

working between 1891-1895 and where he introduced young Stefan Zweig as a cultural columnist, but most important, it was through his Paris work for this paper that Herzl witnessed the Dreyfus Affair, which was to become a milestone in Jewish history! Among the poineers of journalism in the New World were ***Joseph Pulitzer*** *from Hungary as well as* ***Adolph S. Ochs*** *and* ***Arthur H. Sulzberger****, who were of German origin.*

Figurative Arts and Music

While watching the musical 'Fiddler on the Roof', which is inspired by Scholem-Aleichem's novel 'Tewje the Milkman', one cannot resist but think of Russian Jewish artist ***Marc Chagall****, especially when looking at the stage settings and actors' costumes. In fact, Anatevka where the play is set represents a typical Ukranean or Russian schtetl, just like Chagall's* ***art*** *brings to life his country Bjelorussia with his home town Vitebsk and its people. Born in 1887 to the fishmonger family Segal and emigrating at the age of 23 to France and later on to the USA, this artist today merits the most credit in immortalizing the disappearing Eastern European Jewish Life in most of his drawings and paintings. Chagallís works today rank amongst the masterpieces of several world-famous art galleries througout Europe and the Americas. The other main theme of this artist are stories from the Old Testament which are illustrated on glass paintings and can be seen on the huge windows of buildings such as the Hadassah Hospital in Jerusalem, the Vatican, the United Nations in Paris and the Metropolitan Opera in New York. ñ Life in the schtetl also appears on the canvasses of other Ashkenazy artists, such as L. Horowitz and P. Kaufmann from Hungary and the Russian painter* ***J. Epstein****. On the other hand one cannot find many Jewish subjects in German impressionist* ***Max Liebermann's*** *art which is regarded as highly assimilated, and the French painter of Russian origin,* ***Chaim Soutine****, and the Italian painter* ***Amadeo Modigliani****, both donít show their religious background and the Ashkenazy cultural heritage in their works at all.*

The two main roots of Ashkenazy ***music*** *are firstly, the above mentioned klezmer and folk songs and secondly, synagogue liturgy. The first is mostly based on improvisations and comprises happy "freilachz" and dance-oriented dojnes, primarily dominated by clarinet and violin as well as the more serious, verbal niguns. This music has today achieved a peculiar renaissance and become very popular, mostly in the USA and Germany. Among collectors of authentic folk songs, special credit goes to* ***M. Gebirtig*** *from Poland and* ***A. Golldfaden*** *from Ukraine. Verbal oriented liturgical music is performed in synagogues by cantors or hazns, among whom some, such as* ***J. Schmidt,*** *have acieved a high popularity in the world of opera and operet. Apart from such schtetl-originated music, urban composers like the German* ***M. Bruch*** *with his Kol Nidrei, and the Swiss* ***E. Bloch****, creator of Avodeth Hakodesh, became widely known as adaptors of religious tunes to polyphonic music. We do not encounter many world reknowned composers of Beethoven's or Mozart's stature within the Ashkenaz Jewry. The few that can be mentionded are primarily the 3M of classical music, as we call F. Mendelssohn-Bartholdy and G. Meyerbeer (native Jacob Liebmann-Beer) of Germany as well as the Austrian G. Mahler, and they can followed by contemporary composers like the Austrian A. Schönberg and the American A. Copland. In pre-Nazi Germany all of Brechtís theatre songs had been composed by Ashkenazim, namely K. Weill, P. Dessau and H. Eisler. Weill, born as the son of a cantor in Berlin, resumed his musical career later on Broadway and in Hollywood, thus becoming nearly as popular in stage music as the American born G. Gershwin (son of Russian immigrant Gershowitz) and G. Bernstein. Broadway has seen a very large number of Jewish composers; to name just a few, I. Berlin (Israel Baline of Kazakhstan), J. Kern, H. Arlen,*

R. Rodgers and O. Hammerstein. The outsanding Jewish names in Jazz are B. Goodman and S. Getz, whereas some popular rock music stars of Jewish faith are B. Dylan (Robert Zimmermann), P. Simon and M. Knopfler, founder of the rock band Dire Straits. - Coming to performers of classical music, one has to quote a saying that East European Ashkenazim, always on the run from their enemies, mostly concentrated on 'light-to-carry' violins, thus leading to such virtuosi like Y. Menuhin and S. Mintz. We should not overlook the large number of first class concert pianists too, like V. Ashkenazy, D. Barenboim, V. Horowitz, A. Rubinstein and Istanbul-born A. Weissenberg or conductors like A. Fiedler, R. Serkin, and B. Walter, amongst others.

Questioning the Cultural Heritage

Let us end our short stroll through Ashkenazy culture and art by looking briefly at its philosophical boundaries. As in the emergence of many great philosophers among Sephardics, Conversos and Marranos in 15th Century Spain and Portugal, it was mainly the German Jewish communities that produced, some 400 years later, all the great thinkers who widely contributed to the shaping of modern society. The Jewish Enlightenment, which was started in the 18th Century by M. Mendelssohn, took shape with followers and interpreters of Kant, like M. Herz, L. Bendavid and M. Maimon. New socialist ideas were presented and developed by M. Hess and K. Marx, deeply shaking political structures all over the globe. S. Freud and A. Adler brought new and revolutionary horizons to psychoanalysis and A. Einstein did not only modernize physics but also re-defined the meaning of time. Contemporary Jewish thinkers like E. Bloch and H. Marcuse contributed further to the theories of Marx and Freud, whilst K. Popper worked on the thoughts of Einstein. H. Arendt finally developed some critical interpretations on anti-Semitism and cited the weakness of Euro-Jewish pressure groups as a major factor responsible for the upcoming Nazi holocaust.

The schtetl as described above does not exist anymore. Its major contribution in influencing urban Jewish artists, writers and thinkers with their pastoral background which made them discover new horizons and ultimately transformed the Ashkenazy cultural heritage into an universal phenomenon, however remains undisputed. No doubt that mankind, in its continuous struggle to explore new borders, has gained a great number of rich impulses from the specific developments born out of these synergic environments.

EXILE ON THE BOSPHORUS
ASHKENAZY PROFESSORS AT TURKISH UNIVERSITIES

A few days after enrolling at İstanbul University Faculty of Business Administration, the photograph of a certain "Alfred Isaac" on top of the wall opposite the Dean s office had struck my attention and immediately created some peculiar feelings: I remembered my father telling me how in the 1930s, he had often skipped work in Eminönü and walked up Mercan Hill to Beyazıt Univeristy campus, just in order to join some lectures given by several bright foreign professors who were teaching there.

In fact, another vision of great Kemal Atatürk's constant strive to modernize his country had included into the ongoing University Reform invitations to numerous reputable foreign scientists to come and work at the Universities of Istanbul and Ankara. This call was to reach a big response since, as a fatal coincidence, all social democrat, socialist and liberal minded intellectuals of Nazi Germany had been

banned from the country s universities, and for the Jewish ones the only way to survive was emigration. Hence, just like the Ottoman Empire had opened its boundaries some 450 years ago to the Jews expelled from Spain, now the young Republic of Turkey generously created working grounds for these men of science; in return however Turkey was to benefit from totally new horizons in science, culture and technology.

What had been these horizons? Firstly, the introduction of new sciences and the foundation of several different divisions at faculties of both Istanbul and Ankara Universities; the writing of numerous textbooks which were successively translated into Turkish; the training of young Turkish intellectuals, to become the scientist and professors of tomorrow; the applied medical work of several internationally reknown physicians at university hospitals; the erection of many important buildings mainly in Ankara and Istanbul by professors of architecture; the creation of new laws and economic policies by foreign specialists, based on a combination of their theoretical background with rapidly acquired knowledge of local conditions and many more.

Most of these scientist who started arriving in October 1933 immediately came to like the environment in Turkey and within the following months widely contributed to several of their friends and colleagues joining them, thus putting the number of foreign professors and their assistans up to several hundreds. Needless to say that this bursting potential of wisdom and teaching skills led to a substantial contribution in gradually putting up local universities academic standards. At the end of the Nazi era however, a great majority of these professors were invited back to Germany and could not resist the high posts they were offered at universities or in the political scene of their mother country; some went to USA universities with obviously better research facilities, and a few of them immigrated to the new state of Israel but they left behind an academic elite, mainly their assistants and students which were to become the backbone of Turkish universities for at least one full generation.

A major part of these scientist were Jews of German nationality, some were of Austrian origin and a few were born in Czechoslovakia, Hungary and Poland. In this concise article only the most outstanding personalities among these very many can be listed just by name, their years spent in Turkey and their main contributions.

A. Medical Sciences

- ***Prof. Hugo Braun*** *(from Czechoslovakia): 1933-1950, Chief of Institute for Microbiology, Desease Sciences and Parasiteology at Istanbul Univeristy (I.U.)*
- ***Prof. Albert Eckstein****: 1935-1950, Chief of Pediatric Clinic at Ankara Numune Hospital and as of 1945 at Department for Pediatrics at Ankara University (A.U.)*
- ***Prof. Erich Frank****: 1933-1957, until his death Chief of I.U. Department of Interior Medicine and Vakıf Gureba Clinic (among his students one can list the notable physicians like Prof.E.Ş.Egeli, Prof. R.Özcan and Prof.N.Harmancı)*
- ***Prof. Karl Hellmann*** *: 1936-1943, Chief of I.U. Department for Otolaryngology*
- ***Prof. Julius Hirsch*** *: 1933-1948, Chief of I.U. Institute for Hygiene*
- ***Prof. Josef Igersheimer****: 1933-1939, Professor and Chief at Ophtalmology Clinic at I.U (teacher of Prof.N.Bengisu)*
- ***Prof. Alfred Kantorowicz*** *(from Poland): 1933-1948, Chief at Dental Clinic at I.U.*
- ***Prof. Berta Ottenstein****: 1935-1950, Professor for Dermatology at I.U.*
- ***Prof. Philipp Schwartz****: 1933-1951, Chief of Institute for Pathology at I.U.*
- ***Prof. Max Sgalitzer*** *(from Austria): 1938-1943 Chief of Institute and Clinic for Radiology at I.U.*

B. Law

- ***Prof. Ernst Hirsch**: 1933-1952, formerly Professor of Commercial Law at I.U., as of 1943 Professor of Commercial Law, Philosophy of Law and Sociology of Law at A.U. (among his students: Prof. M.Aksoy, Prof. Y.Karayalçın, Prof. H.Topçuoğlu)*
- ***Prof. Richard Honig**: 1933-1939, Professor of Philosophy of Law and History of Law at I.U*
- ***Prof Andreas Schwartz** (from Hungary): Professor of Roman Law, Private Law and Comparative Law at I.U (among his students: Prof.H.V.Velidedeoğlu, Prof.B.Davran, Prof.T.Rado)*

C. Economics

- ***Prof. Alfred Isaac**: 1937-1951, Professor of Business Administration at I.U.; founder of this division and teacher of the staff who later on founded the Faculty of Business Administration at this University*
- ***Prof. Gerhard Kessler**: 1933-1951, Professor of Economics at I.U.; founder of the first worker s union of Turkey*

D. Linguistics and History

- ***Prof. Erich Auerbach**: 1936-1947, Professor of French and Roman Languages at I.U.; wrote during his stay in Istanbul his master work Mimesis - The Representation of Reality in Western Literature , one of the major textbooks on this subject*
- ***Prof. Benno Landsberger:** 1935-1948, Professor of Assurian and Sumerian History at A.U.*
- ***Prof. Waler Ruben**: 1935-1948, Professor of Indian Language and Literature at A.U.*
- ***Prof. Leo Spitzer** (from Austria): 1933-1936, Professor of Roman Languages and Literature at I.U. (among his students: Prof.S.Bayrav, Prof.M.Urgan and S.Eyüboğlu)*

E. Applied Sciences

- ***Prof. Leo Brauner** (from Austria): 1933-1955, Professor of Botanics at I.U.*
- ***Prof. Otto Gerngross** (from Austria): between 1933 and 1943 at Ankara Institute for Agriculture, after a short stay in Palestine, from 1947 up to his death Professor of Agriculture at A.U.*
- ***Prof. Wolfgang Gleissberg** (from Poland): between 1934 and 1958 at Institute for Astronomy at I.U.; founder of this science in Turkey; in 1965/66 visiting Professor at A.U.*
- ***Prof. Philipp Gross** (from Austria): 1936-1939, Chief of Institute for Technical Chemistry at I.U.*
- ***Prof. Felix Haurowitz** (from Czechoslovakia): 1939-1948, Chief of Institute for Biochemistry at I.U*
- ***Prof. Alfred Heilbronn**: 1933-1956, Professor of Botanics at I.U. and Chief of its Botanical Garden*
- ***Prof. Willy Prager**: 1934-1951, Professor of Applied Mathematics and Mechanics at I.U.*
- ***Prof. Wilhelm Salomon-Calvi**: 1934-1941, Chief of newly founded Geology Department at Ankara Institute for Agriculture, to be followed by a post as advisor at MTA Institute in Ankara, among the founders of earthquake research sciences in Turkey*

F. Music and Arts

Apart from the scientist credited above, following artist should also be listed:

- ***Lico Amar** from Hungary taught violin technique at Ankara Conservatory between 1938 and 1957 and contributed to the education of numerous Turkish violonists.*
- *After being expelled from Berlin Academy of Arts, sculptor **Prof. Rudolf Belling** taught from 1937 onwards at Academy of Arts in Istanbul and from 1951 onwards at Istanbul Technical University. One of his main works in Turkey is the İnönü sculpture in Maçka.*
- ***Prof. Carl Ebert**, who had to resign from his post as Director of Berlin State, took part at foundation of Ankara State Conservatory and held classes between 1939 and 1947, widely contributing to the education of today s opera and theatre giants like Aydın Gün, Cüneyt Gökçer and Mahir Canova.*
- *French painter and litograph artist **Prof. Leopold Levy** taught between 1937 and 1949 at Istanbul Academy of Arts and was the teacher of N.İyem and A.Arbaş, among many other contemporary painters.*
- *The same Academy also hosted between 1938 and 1947 Austrian architects **Margarete Schütte-Lihotzki** and her husband Wilhelm.*
- *German architect **Prof. Bruno Taut** came to Turkey in 1936 and, while teaching at Istanbul Academy of Arts, was known as the country s state architect with many governmental buildings he erected in Ankara.*
- *Russian violoncellist **Prof. Rudolf Zirkin**, during 1923-1940 mainly at Ankara State Conservatory, was the teacher of reknown composer I.Usmanbaş and also gave lessons to State President Ismet Inönü.*
- ***Prof. Eduard Zuckmayer**, brother of German writer Carl Zuckmayer, came with the great composer P.Hindemith (non-Jewish!) in 1936 to Ankara where he taught at State Conservatory and played for many years with State Symphony Orchestra. He remained for lifetime in Turkey and is credited to have among his students such contemporary music giants like B.Arel and H.Şimşek.*

As a matter of (regretful) fact, the Ashkenazy Community of Istanbul at that time did not maintain any close contacts to these valuable men of science and art, thus missing the opportunity to gain benefits from this conglomerated academic potential. It is only from Prof. Ernst Hirsch s memoirs that we get some details about his friendship with Dr. Sami Günsberg, dentist of K.Atatürk and I.Inönü, who seems to have been one of the few local Jewish personalities to be in regular contact with these immigrants. (The only exception being some devoted young men who like late Willy Schild, as mentioned above did not miss the opportunity to benefit from lections held at Istanbul University Beyazıt Campus by such authorities as Auerbach, Spitzer, Landesberger, Isaac, Kessler and Fritz Neumark the latter also expelled from Germany since married to a Jewish woman!).

For readers interested in a general evaluation of this period, we can suggest H.Widmann s comprehensive research and for backgrounds, the memoirs of E.Hirsch and F.Neumark

- *H. Widmann : Exil und Bildungshilfe, Tübingen, 1977*
- *Ernst Hirsch : Aus des Kaisers Zeiten..., München, 1982*
- *Fritz Neumark : Zuflucht am Bosphorus, Frankfurt, 1980*

Farschtet ir jiddisch? Do you understand Yiddish?

With its typical idioms, proverbs and authentical jokes and some of its words bearing 20 to 25 different meanings, Yiddish language has its own peculiar folkloric charm. This limited publication can just pinpoint a handful of typical words and proverbs.

After their expulsion from the Holy Land by the Romans, several Jewish tribes heading north settled first on the banks of the river Rhine and later on moved further to the east of Europe. Between the 9th and 12th Century these tribes developed their own language, later on to be named Yiddish, which consisted mainly of Middle Age German dialects, blended with a good portion of Hebrew and some Slavic and Roman words.

Consequently Yiddish, similar to Judeo-Spanish, is to be defined as a mixed language, and furthermore

- *language widely spread throughout the world, based on extensive migrations (from Southwest Germany up to Russia and North & Latin America);*
- *folkloristic language, since it is not being taught in schools but merely used in households; and finally*
- *progressively vanishing language, due, in some extent, to the former point, but mainly owing to the Nazi holocaust and Stalinistic violence.*

Whilst on the eve of the 20th Century Yiddish was spoken by an estimated eleven million people throughout the globe, the linguist Nathan Weinstock states that this figure today boils down to merely ìa few ten thousandî. One can note however that several Yiddish words and expressions are well embedded in contemporary English as well as in some European languages, mainly due to the North American Ashkenaz Jewryís noteable contributions to the cultural and commercial world at national and international levels. Among ìOxford English Dictionaryís listing of 123 Yiddish words (which today enjoy international acclaim and usage), some are cited below:

- ***bagel*** *(pronounced BAY-g'l, from German Beugel) : A hard doughnut-shaped roll, simmered in hot water before baking, then glazed with egg white. Formerly consumed in households and sold by street vendors, it has today become quite popular in fast food restaurants.*

- ***chutzpah*** *(KHOOTS-pah, from Hebrew) : Language-specific expression for presumption plus arrogance. Best example to explain ichutzpahî is a man who, having killed his mother and father, throws himself at the mercy of the court because he is an orphan.*

- ***kvetch*** *(KVETCH, from German quetschen) : One of the Yiddish words with several meanings:*
  - as a verb: to squeeze, pinch, to fuss around, to be ineffectual, to complain, grunt, sigh.
  - as a noun: anyone who complains, who works slowly/inefficiantly, who alibis for poor performance.

- ***meschugge*** *(m'SHU-geh, from Hebrew) : Crazy, nuts, wildly extravagant, absurd.*
  - meshugaas: crazyness etc.- meshuggener: crazy man - meshuggeneh: crazy woman.

- ***nebech*** *(NEB-ekh , from Czech neboky) :*
  - as a verb: alas, too bad, unfortunately.
  - as a noun: a weak, helpless, ineffectual person, a nonentity.

- ***nu*** *(NOO, from Russian nu) : Leo Rosten's "The Joys of Yiddish" lists 19 different meaning of this word. Among others: Well? , How are things with you?, That's that!, What can one do?*

- ***nudnik*** *(NUD-nick, from Russian nudna): A pest, a nag, an annoyer, a monumental bore. An example? Doctor, something terrible happened to me: I try to stop it, but I can't... morning, noon and night, I keep talking to myself! Nu, nu; that's not such a bad habit. Why, thousands of people do it. But doctor, you donít know what a nudnik I am!*

- ***oy*** *(oy, believed to be from Russian): According to L. Rosten, oy is not a word, it is a vocabulary! His book lists 29 different meanings, indicating among others simple surprise, startledness, small fear, minor sadness, contentment, joy, euphoria, relief, uncertainty, apprehension, awe, astonishment, etc.*

- ***schiksa or schikseh*** *(SHIK-seh, from Hebrew): A non-Jewish woman, and (as used, on occasion, by Orthodox Jews) a Jewish woman who is not observing and does not keep a kosher household.*

- ***schlemiel*** *(shleh-MEAL, from Hebrew): A foolish person, a simpleton, a consistently unlucky person, a clumsy, butterfingered type, a social misfit. A Yiddish proverb goes like this: The schlemiel falls on his back and breaks his nose. He is often the nebechís twin brother. The classical definition goes like this: A schlemiel is always knocking things off a table and the nebech picks them up.î*

- ***schlep, schlepper*** *(SHLEP, shlep-per , from German schleppen):*
  - as a verb, ***schlep****: to drag, pull - to stall, delay, to move or perform slowly.*
  - as a noun, ***schlepper****: a jerk, a maladroit performer, someone untidy, run-down-at-the-heels, a beggar or petty thief (today mostly used in theatre and the trading world).*

- ***schlimazel*** *(shli-MOZ-zl – from German schlimm and Hebrew mazel): A chronically unlucky person, a born loser. As to the typical relation between schlimazel and schlemiel: At dinner the schlemiel frequently spills the hot soup, mostly onto the lap of his neighour at the table, the schlimazel.*

- ***schmooze*** *(shmoose, from Hebrew): Both as a noun and as a verb meaning a friendly, gossipy, heart-to-heart talk, or to have such a talk.*

- ***schnorrer*** *(SHNOR-rer, from German Schnorrer): A beggar, peddlar, moocher, a bum, drifter, a compulsive bargain hunter, in all cases, using a lot of chutzpah. Care for an example? A schnorrer knocked at the door of the rich manís house very early in the morning, so that the rich man shouted: How dare you wake me up so early? Listen, replied the schnorrer, I don't tell you how to run your own business, so donít tell me how to run mine."*

- ***schtetl*** *(SHTEH-t'l, from German Stadt): small town or village, in particular, the Jewish*

communities of eastern Europe where the culture of the Ashkenazim developed and flourished before the Nazi holocaust. (See also Chapter 1: Ambassadors of Ashkenazy Culture and Art.)

The Oxford English Dictionary mentions several other Yiddish words, for e.g. golem, kischke, lutfmensch, pastrami, pischer, schmutz, schicker, schtik, schul, tsores, tzimmes, yahrzeit, and zaftig.

As to the ***proverbs****, below is a short selection:*

A- About Jewry and Jewish Life:

• ***Der jam is on grund, un jidische zores - on a breg.***
The sea is without ground and Jewish sorrows are without end.

• ***As a jid is gerecht, chapt er erscht recht klep.***
If a Jew is right, that's the time he really gets hit.

• ***Besser a jid on a bort wi a bort on a jid.***
Better a Jew without a beard than a beard without a Jew.

• ***Wos toigt das bissl pojlisch, as men lost nit arajn zum poriz in hojf?***
What use is it to know some Polish , if you are not allowed into the mansion of the rich?

B- About Social Interactions:

• ***Tojsnt franjt senen zu wejnik far a mensch, un ejn ssojne is zu fil.***
A thousand friends are not enough, but one enemy might be too much.

• ***Besser an erlecher patsch ejder a falscher kusch.***
An honest cuff is better than a faked kiss.

• ***A partsch farhejlt sich - a wort gedenkt sich.***
Signs of a cuff fade out, words remain.

• ***Ammajsstn faln menschen nit, wajl sej senen zu schwach, nor wajl sej haltn sich far zu schtark.***
Usually people do not fall because they are weak but because they think they are too strong.

• ***Jede schnur is aschtikl schwigr.***
Every daughter-in-law bears in her some aspects of a mother-in-law.

• ***Saj der letzter bajm ibergejn a tif wasser.***
Be the last when passing through deep waters.

C- About values:

• *Dem emessn tam fun wasser derkent men in der midber.*
The real taste of water is appreciated only in the desert.

• *A frejlecher kabzn is rajcher fun a more-schchoredikn nogid.*
A happy beggar is richer than a grumpy millionaire.

• *Der karger besizt nit sajn farmegn, nor sajn fermegn besizt im.*
A mean guy does not possess his wealth , his wealth posseses him.

• *Ess is gut, zu gefinen, besser zu gewinen, noch beser zu fardinen.*
It is good to find something, better to gain, but best to earn.

• *A matone git men um jenem sich mekarew zu sajn, a nedowe - um fun jenem porter zu wern.*
Giving presents is to attract, giving alms is to get rid.

• *Ess is nito kejn schlechter bronfn far a schiker, kejn schlechte matbeje far a ssojcher un kejn misse nekejwe for a nojef.*
There is no bad liquor for a drunkard, no bad coin for a trader and no ugly woman for a rake.

D- About intelligence:

• *Ale kinder senen klejnerhajt klug, nor doss row blabjn bajm kinderisch ssejchel.*
All kids are intelligent, but most of them remain with the brain of a kid.

• *Wos helft chochme, as das narischkajt gilt.*
What helps wit, if ignorance reigns?

• *A chochem hot asoj fil zu denkn, as er hot nit kejn zajt zu redn; a schojte hot asoj fil zu redn, as er hot nit kejn zajt zu denkn.*
A clever guy does not have time to talk due to intensive thinking;
an idiot talks so much that no time remains to think.

• *Der woss wil nit denkn - is a fanatiker; der woss kon nischt denkn - is a schojte; der woss hot mojre zu denkn - is erger fun bejde.*
Whoever does not want to think, that's a fanatic; whoever is not able to think is an idiot;
whoever is afraid of thinking is both.

F- Philosophical topics:

• *Men soll nit beten, die zoress soln sich ojsslosn.*

Worem as di zoress losn sich ojss, lost sich doss lebn ojch ojss.
One should not pray that sorrow ends. If this happens, life will end as well.

• *In gan-ejd weln sajn mer farbotn wi in gehenem.*
There will be more prohibitions in heaven than in hell.

• *As got wil schtrofenan amorez, lejgt er im a losch-kojdesch-wort in mol arajn.*
If God wants to punish a religious ignorant, he puts a Hebrew word into his mouth.

For readers interested in Yiddish, we can suggest the following literature, besides numerous and daily increasing websites:

Fred Kogos : A Dictionary of Yiddish Slang & Idioms, Castle Books, N.York, 1967.
Leo Rosten : The Joys of Yiddish , Penguin Books, Middlesex, 1964.
Salcia Landmann : Jiddisch, Das Abenteuer einer Sprache, dtv, M¸nchen, 1962.
Salcia Landmann : J¸dische Anekdoten und Sprichwˆrter, dtv, M¸nchen, 1976 .

"A gezinden apetit!"
GLIMPSES OF THE ASHKENAZY CUISINE

Ashkenazy cuisine is not restricted to gefilte fisch! This popular 'stuffed fish' was in fact created by East European housewives for plain economic reasons: Obvioulsy fish had been quite expensive in this mainland region, and in order to utilize one fish for the whole familiy, its skin was carefully peeled off, the inside blended with bread, eggs, onions, sugar(!), salt and pepper, and meticulously stuffed back into the skin. Hence - one single fish for everybody who was around, the table! Jiddische chochme (Jewish wit)!

There are quite a few differences between the Sephardic and Ashkenazy ways of cooking. The former mainly apply olive oil and various spices for mostly lamb meat, rice and green vegetables, whereas the latter mainly concentrate on beef and chicken, prepared with animal fats and onion and frequently sugar, and these main dishes are prepared and served mainly with potatoes, carrots and lentils or beans. Sephardic dishes are very similar to the Mediterranean way of cooking (and thus to the historical cuisine of the 'Holy Land'), whereas Ashkenazim adapted to the eating habits and food ingredients of Central and Eastern Europe. Of course people 'eat what they find' - but imagination on one side and obedience to kosher rules on the other made both cuisines develop diversely.

Depending on the income status of the family, schtetl Jews used to eat during weekdays cereal and vegetable dishes made of potatoes, carrots, celery, beets, cabbage and various beans. Since it was not always easy to get meat slaughtered in the kosher way, and it was also quite expensive, it was consumed frequently only in wealthy households. Besides chicken soup, borscht was also highly popular, a soup where beef meat was cooked with red beet and cabbage. Every housewife had her own way of pickling cucumber and cabbage. During weekdays, families with many children often had home made lokschen, a kind of pasta. On Friday nights, roasted chicken or fish - according to the family's wealth - was the backbone of the 'obligatory Shabbat Dinner'. Salted fish (mainly herring) being much cheaper than fresh fish was served quite frequently. In the countryside people mostly baked their own bread, and for Friday night a special white loaf called Schabbes-challe was prepared. On holidays, housewives spent their time makig pastry like lejkech or schtrudel. Home made marmelades and jellies of different local fruits were a popular serving for guests. In most homes tea was constantly available from the samovar, but coffee drinking was more popular in urban areas. Jews living in larger cities had developed eating habits that were more influenced by Russian, Polish, Czech or Rumanian cuisine, but the majority of these people still obediently followed kosher rules.

On Shabbat nights and holiday dinners, a glass of wine was obligatory and people who went to taverns and inns were not shy to take a glass (or more!) of local schnaps such as. vodka, korn or slivovicz.

There is no doubt that the richest examples of Ashkenazy cooking can be found at Shabbat and Holiday Dinner tables. Below, partly out of nostalgia, we will mention a few of them:

- *Dishes for Shabbat :*

  Gehakter hering, gehakte leber (chopped herring and liver - the latter with onions - as 'starter'), to be followed by gefilte fish (see above), cholent (a main course dish made out of a rather fat piece of beef, potatoes and beans, kept during Shabbat day in the pre-heated stove), kishke (stuffed tripe), and as dessert kugel (a warm kind of pudding) and/or flojmen-kompot (plum compote).

• *Dishes for Pesach (Passover) :*

Since this eight-day holiday does not allow eating of unleavened bread and its flour, typical pesach dishes are made out of matzo meal and broken matzo, left for some time in cold water or milk. The most typical one is kneydl, dumplings boiled in water and served in soups or in the sauce of meat dishes. Latkes (otherwise potato pancakes) are prepared out of matzo meal as well and fried in oil or fat. Other Ashkenazy pesach specialities are mazzah-chremslach, made out of broken matzo and mazzah-klejs, a type of dumpling stuffed with chopped onions, egg, parsley and spices.

•*Dishes for Shevuoth :*

It is customary to eat dairy dishes on this holiday, especially pastry made with cheese. Here you have blintzes (a type of crepe of Russian origin) filled with cream or cheese (not with caviar!); kreplach from Bohemia, triangular dumplings stuffed again with cheese or jellies; Lithuanian origin knishes, a crepe filled with either cheese or minced meat or potatoes; German and Austrian cheese -schtrudel and Polish cheesecake - the latter believed to be the ancestor of the American type cheesepie. In some regions (Ukraine and Russia), Shevouth holiday ment a very special cold cucumber soup, called chlodnik.

•*Dishes for Rosh Hashanah and Yom Kippur :*

- *In order to symbolize a 'sweet new year', Ashkenazy communities served at synagogues lejkeh, a kind of honey pie which was also prepared in homes where another habit was to serve apple slices dipped in honey. Honey was even used in many other dishes prepared for the Rosh Hashanah dinner table - allegedly even for fish!*
- *At Yom Kippur eve several synagogues serve bread loaves shaped as birds, in order to remind the congregation to get 'nearer to God'. After the long day of fasting, the family gathers for a glass of milk and barkes or schneken, pastries with vanilla and raisins. On the other hand, and in order to compensate the loss of salt during fasting, many families include salted herring in their after-Kippur-dinner or just serve zise-zojre (sweet-and-sour) fish dishes.*

•*Dishes for Hanukka :*

During this holiday week, several fried flour and potato dishes like latkes, fasputsches or pontschkes are served. In East European households a special type of salad made out of radish, red beet, olives and onions is served, in commemoration of Maccabean warriors who ñ according to history ñ had this dish before going to the battle.

•*Dishes for Purim :*

Purim Holiday's Ashkenazy cuisine is mostly known for its pastry, among which hamanmitzen (Hamanís hat), hamasoren (ears) and hamantaschn (pockets) are most popular. 'Pockets' symbolize bad Haman's accepting bribery money, and his 'ears' were cut before being prosecuted. In some regions, these pastries include poppy seeds, and in Bohemia they are stuffed with plum jelly - the famous povidl-taschen. Similar pastries, all children's beloved favorites, are called schunzuchen in Switzerland and Eastern France or hojsenbluzen in Austria. Purim also brings along a special type of bread in a knitted and long shape called keylitsch in Russia. Its shape symbolizes the rope which was used to hang Haman!

Let's conclude our short stroll through Ashkenazy cuisine with a little authentic story:
Sitting in the tavern on Shabbat evening, fat Schmuel Rabinowitsch, known in the community as an apikojre (a 'free-thinker') told his chaverim: il definitely don't believe in God, however t'chiat hamejtim (resurrection of the dead) is surely a fact.'
'How can YOU say that!' his friends protested, 'Don't you contradict yourself ???!'
'Why should I ? ' Hear me out: On Erev Shabbes I had a full bottle of wine and started with a lot of gehakte leber, then went over to as much gefilte fisch I could grab. I had a fully laden plate of cholent, a big piece of kishke together with four pickled cucumbers; then I ate some of my wife's delicious kugel, I had a big piece of my daughter's lejkeh and finally I drank three large glasses of tea.
I could hardly move over to bed - but as you see, today I am well in shape and having a good time here with you, my very beloved friends!'

הקדש

מהארון בארוש שלוש מיה הוי